ZPRÁVY
VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

326/2023 SPOLEČENSKÉ VĚDY

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

SPOLEČENSKÉ VĚDY

Číslo 326
Olomouc 2023

Do tohoto čísla přispěli

Mgr. Jiří Černý, Ph.D. (Vlastivědné muzeum v Olomouci), cerny@vmo.cz
prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc., fialaji1@centrum.cz
Mgr. Jiří Glonek (Vědecká knihovna v Olomouci), glonek@vkol.cz
PhDr. Lukáš Hlubek (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hlubek@vmo.cz
Mgr. Veronika Hrbáčková (Muzeum a galerie v Prostějově), vhrbackova@muzeumpv.cz
Mgr. Andrea Jakubcová (Vlastivědné muzeum v Olomouci), jakubcova@vmo.cz
Harald Skala (Spolková republika Německo, Kottmar), Diwie@t-online.de
Mgr. Veronika Sovková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), sovkova@vmo.cz
PhDr. Petra Zelenková, Ph.D. (Národní galerie Praha), petra.zelenkova@ngprague.cz

Na obálce:

PŘEDNÍ STRANA OBÁLKY:
Dětský závodní skútr na setrvačník, 60. léta 20. století, Družstvo Směr Praha, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsíval.

DRUHÁ STRANA OBÁLKY:
Z výstavy Dětský svět. Dítětem v 19. a 20. století. Foto: Pavel Rozsíval.

TŘETÍ STRANA OBÁLKY:
Z výstavy Skrytá krása: Středověké rukopisy z našich sbírek. Foto: Pavel Rozsíval.

ZADNÍ STRANA OBÁLKY:
Olomoucká kniha věšteb, jižní Německo, první čtvrtina 15. století, fol. 3v, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsíval.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci jsou na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice Rady pro výzkum, vývoj a inovace Úřadu vlády ČR.

© Vlastivědné muzeum v Olomouci 2023

ISBN 978-80-88384-13-7
ISSN 1212-1134

OBSAH / CONTENT

STUDIE

Jiří Glonek
Olomouc jako centrum knihvazačského umění období pozdní gotiky 5
Olomouc as a Centre of Bookbinding Art of the Late Gothic Period

ČLÁNKY / MATERIÁLY

Jiří Fiala – Harald Skala
Galerie pruských vojenských velitelů za obléhání města Olomouce roku 1758. Část III. 31
Gallery of the Prussian Military Commanders
during of the Prussian Siege of the Olomouc in 1758. Part III.

Lukáš Hlubek
Středověká odpadní jímka ze Školní ulice v Olomouci 64
Medieval Rubbish Pit from Školní Street, Olomouc

Petra Zelenková
***„Proud kamení byl pro ni sladký."* Sv. Pavlína a Breunerův relikviář na grafickém listu podle Karla Škréty** 81
"*The stones of the torrent were sweet for her.*" St Pauline and Breuner's Reliquary on
a Graphic Sheet after a Design by Karel Škréta

ZPRÁVY / KRONIKA

Jiří Černý
Skrytá krása: Středověké rukopisy z našich sbírek 91

Veronika Hrbáčková
Péče o sbírkové předměty z fondu Etnografie Vlastivědného muzea v Olomouci v letech 2012–2023 a jejich prezentace 95

Andrea Jakubcová – Veronika Sovková
Dětský svět. Dítětem v 19. a 20. století 104

Přehled publikační činnosti pracovníků Historického ústavu VMO v roce 2022 108

Pokyny pro autory příspěvků Zpráv VMO 110

ZPRÁVY VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI
č. 326: 5–30, 2023

Olomouc jako centrum knihvazačského umění období pozdní gotiky*

Jiří Glonek

Abstract

Olomouc as a Centre of Bookbinding Art of the Late Gothic Period

The article deals with the bookbinding art of the Late Gothic period in Moravia and its most important centre in the form of the city of Olomouc. It seeks to locate a number of hitherto anonymous workshops and to prove their Olomouc origin. In doing so, it draws on long-term and extensive research into Late Gothic connections and their provenance from the collections of a number of institutions. In particular, the manuscripts, incunabula and palaeotypes of the Chapter Library in Olomouc, Olomouc Research Library, the Moravian Library in Brno and others.

Keywords: bookbinding, book trade, provenance research, Late Gothic, Moravia, Olomouc

Úvod – perspektivy a tradice

Tradice Olomouce jako knihvazačského centra se začala bezpečně odvíjet od 12. století. Doklady potvrzující toto konstatování nejenže předpokládáme, nýbrž i přímo nalézáme coby produkt činnosti dvou center spojených i s knižní kulturou. Jednak jde od počátku uvedeného věku o benediktinské řádové skriptorium na Hradisku u Olomouce, jednak od 2. čtvrtiny 12. století o skriptorium pracující pro olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka.[1] Obě centra přitom jistě nevytvářela jen běžnou užitkovou produkci, ale příležitostně rovněž i honosněji zaměřenou. Žel díky četným pozdějším převazbám se nám mnoho z těchto vzácných dokladů nedochovalo. Jako příklad uveďme proslulý *Kolektář* vzniklý patrně mezi lety 1140–1142, známý jako *Olomoucké horologium*, u nějž se nám dochoval alespoň na přední desce patrně původní potah z červeně mořeného safiánu.[2] Původní, avšak nikterak zdobenou vazbou, disponuje i rukopis Augustinových *Confessiones* vzniklý v hradiském skriptoriu někdy během 30.–40. let 12. století.[3]

* Tento příspěvek vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje Národní knihovny ČR jako výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury ČR (DKRVO 2019–2023). Při tom je na místě poděkovat několika kolegům, kteří mi byli při jeho psaní nápomocni – jmenovitě děkuji Kamilu Boldanovi z Národní knihovny v Praze, Janu Štěpánovi a Štěpánu Kohoutovi z olomoucké pobočky Zemského archivu v Opavě.

Přesuňme se však časem do období, kterému se hodláme přednostně věnovat a můžeme jej vztáhnout na 2. polovinu 15. století s přesahem do století následujícího. Knihvazačské řemeslo mělo tehdy v Olomouci takřka ideální podmínky ke svému uplatnění. A to nejen po kulturní stránce, ale i s ohledem na velikost a sociální strukturu populace, která okolo roku 1500 čítala přibližně 6 000 osob. Olomouc tak díky vzrůstající zástavbě a zejména dynamickému rozvoji na předměstích během 60. a 70. let 15. století přeskočila co do počtu domů tehdy stagnující Brno, když ve 2. třetině 16. století odhadujeme celkový počet domů na 1 200.[4] Olomouc byla sídlem zemských úřadů (cúdy), biskupství, významné kapituly i mnoha klášterů, jejichž řady posílili od roku 1425 i dolanští kartuziáni. Do bezpečí katolíky ovládaného města přesídlili rovněž augustiniáni z Lanškrouna (jistě od 1443) a Prostějova (1434). A v roce 1453 byl navíc položen základní kámen nového kláštera františkánů observantů. Výjimečné postavení Olomouce nejen v rámci celých českých zemí přitom ilustruje okolnost, že představovala jedno z mála měst, kde v pohusitském období nejenže klášterů neubylo, ale naopak přibylo.[5] Zároveň na rozdíl od ekonomicky chřadnoucího Brna a při stagnaci Jihlavy či Znojma zažívala Olomouc ve 2. polovině 15. století období velké konjunktury podporované přílivem nových přistěhovalců.[6] Přičteme-li k tomu i výhodnou geografickou polohu a oživení dálkového obchodu s četnými styky s Vratislaví, Krakovem, Vídní, Norimberkem, ale i Uhrami, pak nás role Olomouce i jako nejvýznamnějšího centra knihvazačského umění na Moravě nemůže překvapit. Byť o této roli máme až do 16. století jen velmi málo písemných zpráv.

O to víc se musíme spoléhat na bedlivou a časově náročnou analýzu dochované knihvazačské produkce. Právě po rozsáhlé pasportizaci slepotiskového nářadí se totiž můžeme pokusit o bližší zařazení profilujících se knihvazačských dílen. Jejich počet s rozvojem knihtisku logicky narůstal, přičemž je patrná i postupná laicizace řemesla, které se z útrob klášterů šířilo dál.

Entrée zlatého věku – Morava a Olomouc očima databáze Einbanddatenbank

Jaké vlastně v současnosti máme poznatky o pozdně gotickém knihvazačském umění na Moravě a zejména pak o jeho olomouckých dokladech? Patrně nejucelenější představu si můžeme učinit za pomoci nashromážděných dat, která obsahuje průběžně budovaná databáze Einbanddatenbank (dále jen EBDB), která díky bádání nestorů oboru tegumentologie, jako byl Ernst Kyriss (1881–1974) či Ilse Schunke (1892–1979), pracuje i s velkým množstvím materiálu z českých zemí, tudíž i z Moravy.[7] S odstupem mnoha desetiletí a s postupem poznání daného tématu je nicméně potřeba k daným vývodům prezentovaným v EBDB přistoupit s jistou obezřetností.

Databáze EBDB dnes eviduje celkem 35 knihvazačských dílen s uváděnou moravskou proveniencí.[8] Již nyní podotkněme, že některé z nich jsou duplicitní, jiné pak chybně lokalizované. V případě brněnských dílen není zcela jasné, podle čeho se odhodlali Ilse Schunke a Paul Schwenke takto přímo určit lokaci.[9] Níže uvádím jejich výčet i s dnes evidovaným počtem nářadí v EBDB. Tučně zvýrazněné dílny přitom musíme pokládat za olomoucké. Právě těmto se budeme následně i podrobněji věnovat a korigovat údaje z EBDB:

Adler mit Krone Raute – EBDB w003435, evidované nářadí = 6
Adler rund[10] – EBDB w003434, evidované nářadí = 6
Band ornamental – EBDB w002857, evidované nářadí = 14
Blüte frei Raute I a – EBDB w003437, evidované nářadí = 3
Blüte frei Raute II – EBDB w002854, evidované nářadí = 26
Blüte frei Raute III – EBDB w003438, evidované nářadí = 7
Blüte rund ornamental I[11] – EBDB w003441, evidované nářadí = 7
Blütenstengel frei – EBDB w003436, evidované nářadí = 4
Brünn Blütenranke – EBDB w004250, evidované nářadí = 3
Brünn Kleine Stempel – EBDB w004254, evidované nářadí = 8
Brünn Palmette – EBDB w004265, evidované nářadí = 11
Brünn Schrift – EBDB w004267, evidované nářadí = 4
Brünn Schriftrolle I – EBDB w004266, evidované nářadí = 6[12]
Brünn Schriftrolle II – EBDB w004271, evidované nářadí = 5
Doppeladler Raute – EBDB w002856, evidované nářadí = 64
Gotische Dachbekrönung frei I – EBDB w003442, evidované nářadí = 13
Gotische Dachbekrönung frei II – EBDB w000136, evidované nářadí = 32
Gotische Dachbekrönung frei III – EBDB w002859, evidované nářadí = 31
Gotische Dachbekrönung frei IV – EBDB w003443, evidované nářadí = 19
Herzogenburg Augustiner-Chorherrenstift[13] – EBDB w000125, evidované nářadí = 29
ihs rund – EBDB w003444, evidované nářadí = 8
Kopf-Stempel II – EBDB w002860, evidované nářadí = 16
Kopfstempel I a – EBDB w002858, evidované nářadí = 43
Kopfstempel IV a – EBDB w003445, evidované nářadí = 12
Kuttenberg[14] – EBDB w004783, evidované nářadí = 9
Laubstab rechteckig mit Blüte – EBDB w002861, evidované nářadí = 20
Lilie zweifach a – EBDB w003446, evidované nářadí = 12
Mährisch-Trübau[15] – EBDB w004811, evidované nářadí = 3
Olmütz Kartäuserkloster – EBDB w000126, evidované nářadí = 51
Ornament Rolle[16] – EBDB w003447, evidované nářadí = 16
Sechsblatt-Blüte zweifach frei I[17] – EBDB w003440, evidované nářadí = 16
Vierblatt-Blüte frei b – EBDB w003439, evidované nářadí = 10
Zu Brünn Palmette – EBDB w004268, evidované nářadí = 4
Zu Olmütz Blattwerk spitzoval[18] – EBDB w007159, evidované nářadí = 6
Zu Olmütz Feuerrad 6[19] (Mit 17 Punkten) – EBDB w007158, evidované nářadí = 13

Uvedený výčet, jak již bylo naznačeno, musíme z mnoha objektivních důvodů pokládat za orientační, což lze demonstrovat na dílně s pomocným názvem *Einhorn VII* (EBDB w003378, evidované nářadí = 4).[20] Tu za moravskou databáze neoznačuje, ale na základě dosud zjištěných exemplářů tak učinit musíme. K již EBDB podchyceným inkunábulím z olomoucké kapitulní knihovny BCO.42 a BCO.120[21] nově přibyla i vazba ukrývající brněnský tisk *Agenda olomucensis* z roku 1486 (ISTC ia00163200)[22] uložený ve Vědecké knihovně v Olomouci (sign. 48.691) s proveniančním přípisem na foliu a1r rukou 16. století „Ecclesia S. Maria“ a na zadní předsádce s další rukopisnou marginálií vročenou do roku 1578: „In Lo[ca]tione Altarii ... / ... Altare Assumptionis Beatissimae Mariae Virg.“ Obě podle všeho

odkazují na olomouckou farní knihovnu kostela Panny Marie na Předhradí. Dílnu tedy lze lokalizovat buď do Brna, nebo do Olomouce. Kromě výše uvedených reálií je totiž vysoce nepravděpodobné, aby brněnský tisk vybočil na své distribuční cestě po linii tiskař – knihvazač – koncový zákazník z osy Brno–Olomouc.

Tolik výčet databáze Einbanddatenbank, která je i přes řadu nepřesností skvělým pomocníkem. Podle EBDB je dílna *Olmütz Kartäuserkloster* (EBDB w000126) jedinou knihvazačskou dílnou, kterou databáze beze všech pochybností umisťuje přímo do Olomouce. Zároveň to však předpokládá i u dílny *Gotische Dachbekrönung frei II* (EBDB w000136). Přitom na základě studie z roku 1994 od Hope Mayo opravuje původní Kyrissovu lokaci na olomouckou i u dílny *Herzogenburg Augustiner-Chorherrenstift* (EBDB w000125). Zde je třeba znovu zopakovat, že jakákoliv přímá lokalizace je poměrně obtížnou a komplikovanou záležitostí při uvědomění si neexistence písemných dokladů. Nutností je tedy práce s co největším množstvím dochovaných vazeb, které je navíc třeba posuzovat mnohem komplexněji optikou řady odvětví pomocných věd historických. Na řadu tak přichází filigranologie, paleografie, kodikologie či heraldika aj.

V našem případě je stěžejní především heuristika a následná pasportizace relevantních vazeb ze sbírek Vědecké knihovny v Olomouci, olomoucké pobočky Zemského archivu v Opavě přechovávající Kapitulní knihovnu v Olomouci či Moravské zemské knihovny v Brně.

Díky tomu lze uvažovat o tom, že z výše uvedených 35 knihvazačských dílen nese plných 17 olomouckou stopu. Zároveň je zřejmé, že bude nutné mnoho z těchto ateliérů sloučit. Pojďme se tedy na jednotlivé případy zevrubněji podívat.

Hned na úvod musíme konstatovat, že se v rámci bádání okolo olomouckých knihvazačských ateliérů nemůžeme ve větší míře opřít o logicky se nabízející možnost analýzy olomouckých městských knih, jichž se z období před rokem 1500 dochovalo poskrovnu.

Stejně tak chudé výsledky přináší rovněž snaha sledovat případnou kooperaci mezi činností olomouckých knihtiskařů a knihvazačů. Velká část dochovaných exemplářů z produkce Matthiase Preileina, Konráda Baumgartena i Liboria Fürstenhaina totiž nedisponuje soudobými vazbami. Přesto se najdou i výjimky. Například Preileinův tisk *Planctus ruinae ecclesiae* z roku 1499 (ISTC ip00748500, viz VKOL, sign. 48.752) byl společně s dalšími díly svázaný snad již v roce tisku, přičemž nese slepotiskové nářadí charakteristické pro ateliér pracující pro olomoucké kartuziány.[23] Stejně tak i u Baumgartenova *Sancte Romane ecclesie fidei defensionis clippeum Adversus Waldensium* z roku 1502 (VKOL, sign. II 33.939), kde došlo ke svázání pouze s několikaletým odstupem po vytištění. Knihvazač zde totiž využil místo zadní předsádky makulaturu v podobě fragmentu prozatím blíže neurčené latinské minuce (almanachu) ve formě dvoubarevného černo-červeného tisku [obr. 1]. Podle dat novoluní a úplňků však můžeme s jistotou konstatovat, že minuce byla sestavena na rok 1505, což dokládá i červeně tištěný údaj o úplném zatmění Měsíce na konci textu.[24] Tento doklad rovněž podporuje předpoklad, že Baumgarten nevystupoval též v roli knihvazače, nýbrž že jeho výrobky v Olomouci knihařili jiní.[25]

Z dosavadního stavu poznání se nám pro Olomouc rýsuje hned několik větších dílenských okruhů, u nichž sledujeme různou míru provázanosti skrze dosud zvlášť vedené knihvazačské ateliéry. Rozluštit jejich konkrétnější vzájemné vztahy a případné filiace slepotiskového nářadí není jednoduché. Přesto se o níže uvedené rozčlenění do souběžně fungujících skupin (okruhů) pokusme, přičemž se držme již zavedených pomocných označení jednotlivých dílen podle úzu EBDB.

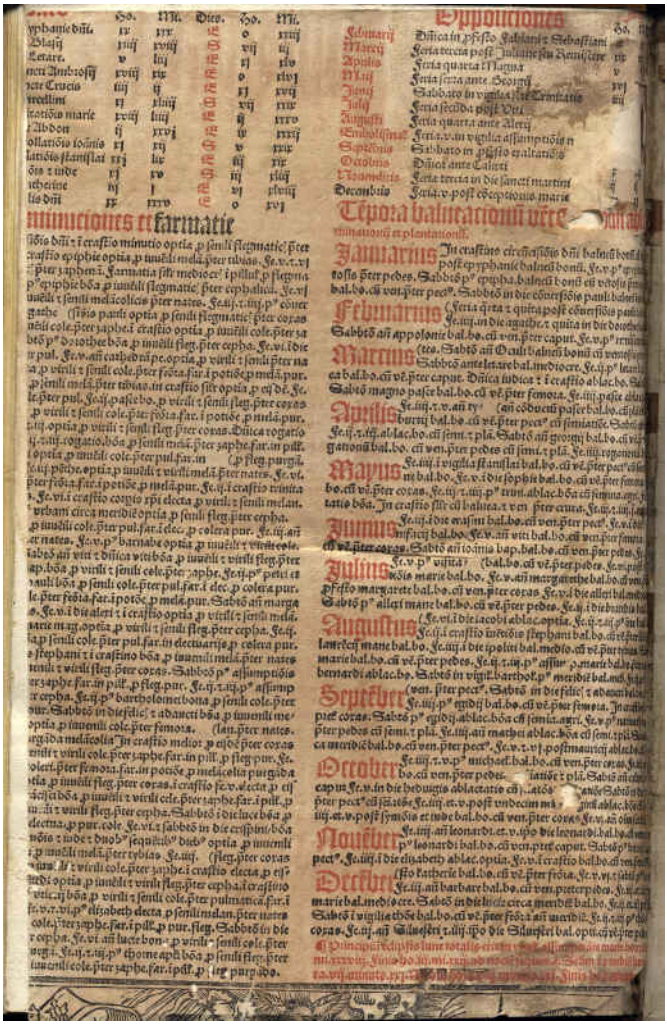

Obr. 1. Fragment minuce coby makulatury užité knihvazačem místo zadní předsádky, VKOL, sign. II 33.939. Foto: Jiří Glonek.

Knihvazačský okruh okolo dílny Olmütz Kartäuserkloster (EBDB w000126)[26]

O olomouckém původu dílny, která přednostně pracovala pro místní kartuziány, nepochyboval již Ernst Kyriss. Její činnost již máme zevrubně zmapovanou.[27] Díky tomu víme, že představuje jen segment mnohem většího ateliéru, který při uvedeném klášteře působil patrně již od 60. let 15. století prokazatelně až do roku 1534. Během tohoto dlouhého období vystřídal několik sad slepotiskového nářadí, které databáze EBDB eviduje v samostatných dílnách, které na základě poznatků Kyrisse sice lokalizuje na Moravu, avšak bez

souvislosti s Olomoucí či přímo s olomouckými kartuziány. Konkrétně jde o dílny *Band ornamental* (EBDB w002857), *Gotische Dachbekrönung frei III* (EBDB w002859) a *Gotische Dachbekrönung frei I* (EBDB w003442).

Zde pouze shrňme, že hned v 70. letech 15. století disponovala starší vrstva ateliéru sadou více než čtyř desítek razidel. Ke konci 70. let začíná používat kromě starších kolků (viz *Band ornamental* a *Gotische Dachbekrönung frei III*) i dalších 13, řazených ke skupině *Gotische Dachbekrönung frei I*. Zároveň je třeba upozornit i na zvláště cenné přípisky z rozmezí let 1470–1481 přímo datující jednotlivé vazby.[28] Ještě v průběhu 80. let přestává dílna obě nejstarší sady používat a i posledně jmenovanou kolekci téměř zcela vytlačuje nový kvalitnější soubor, který se rozrostl na zhruba 60 motivů včetně jednoho válečku (EBDB pracuje s celkovým počtem 51 kusů). Přitom práce dílny vykazovala až neuvěřitelnou estetickou variabilitu a nápaditost, takže rafinovaná schopnost kombinovat různé motivy zapříčinila, že jen stěží najdeme mezi zkoumanými vazbami dvě stejně zpracované.[29] Typická byla dokonce rozdílná výzdoba obou desek a dále zmnožování rámů na úkor zrcadla. Činnost dílny, která prožila svůj vrchol na přelomu 15. a 16. století však během druhé dekády 16. století pozvolna slábla [obr. 2].

Obr. 2. Příklad vazby zhotovené knihvazačskou dílnou *Olmütz Kartäuserkloster*, VKOL, sign. 60.927–60.930. Foto: Jiří Glonek.

Celý ateliér při své činnosti používal množství vazební makulatury (rukopisné i tištěné). Sekundárně ji uplatňoval porůznu na přídeštích, místo předsádek apod. Některé fragmenty pocházejí až z 10. století (VKOL, sign. M I 359 či M I 305). Jiné byly naopak až překvapivě současné jako například u kodexu M I 243 opět z VKOL, kde nalézáme jednak fragment hebrejského rukopisu a jednak fragment graduálu patrně z počátku 16. století.

Hebrejské rukopisné fragmenty přitom registrujeme vícečetně (viz níže). Pro příklad uveďme vazbu rukopisu M I 296 (viz VKOL), kde nacházíme i část listiny olomouckého biskupa Lacka z Kravař adresovanou olomouckému měšťanu Janu Salcarovi.[30] Ostatně listinná produkce užitá sekundárně coby vazební makulatura není rovněž nic výjimečného. Například rukopis M I 409 (viz VKOL) ukrývá v explicitu na foliu 140r vročení do listopadu 1476, přičemž konvolut obsahuje i dva prvotisky vydané okolo roku 1472 (ISTC ig00268000 a ISTC ig00266000). Přitom na zadní předsádku použil knihvazač po roce 1476 téměř kompletně dochovanou česky psanou pergamenovou listinu olomouckého biskupa Jana z 20. srpna 1402.[31] Pokryv desek pak ozdobil kolky evidované EBDB jako fundus dílny *Vierblatt-Blüte frei b* (EBDB w003439), která je však duplicitní s *Gotische Dachbekrönung frei III*. Mezi listinným materiálem nalézáme i fragmenty vzniklé přímo v souvislosti s fungováním kláštera.[32]

Olomoučtí kartuziáni podle všeho po svém přesídlení do Olomouce přistoupili při konsolidaci svého nově zřízeného konventu k hromadným převazbám, což můžeme dobře sledovat u rukopisné části jejich fondu. Vše patrně souviselo s celkovou reorganizací kartuziánské bibliotéky. Knihvazač tedy přistoupil ke scelování starších rukopisů do nově utvářených konvolutů (viz např. VKOL, sign. M II 83), přičemž na deskách uplatnil kolky z nové sady řazené v EBDB pod dílnu w000126. Produktem těchto převazeb, spojených patrně s osobou převora Antonia Langa (ve funkci 1469–1499), je i sekundárně použitá gotická řezaná vazba ze 2. poloviny 14. století (viz VKOL, sign. M II 198).[33] V případě rukopisu M II 131 (viz VKOL) zase knihvazač použil místo zadní předsádky tištěný fragment *Donata* na pergamenu (patrně sedmý a devátý list). Přesné vydání se nepodařilo identifikovat, jde však o 32řádkovou verzi díla *Ars minor*, snad z produkce mohučského tiskaře Johanna Numeistera.

Ještě zajímavější je výskyt patrně unikátního fragmentu kalendáře (almanachu) na rok 1515 vytištěného speciálně pro olomouckou diecézi [obr. 3]. Jeho horní část s textem: *Vienensis: Ephemerides pro diocesi episcopatus Olomuczensis.* se nám dochovala coby výlep předního přídeští benátského tisku[34] z roku 1504, který byl opatřen vazbou až v Olomouci. I podle marginálních přípisků datovaných rokem 1516 se tak stalo patrně právě toho roku. A sice v dílně pracující pro olomoucké kartuziány (konkrétně fundus skupiny w000126). Přitom samotný fragment červeno-černě tištěného, převážně třísloupcově sázeného kalendáře je v horní části opatřený třemi znaky – zleva doprava jde o znak olomouckého biskupa Stanislava I. Thurza, olomouckého biskupství a patrně vídeňské diecéze. Almanach byl podle všeho vytištěn roku 1514 ve Vídni v oficíně Johanna Singrienera, který pro olomoucké biskupství vytiskl i část breviáře *Diurnale partis utriusque totius* (Wien 1517).[35] A koneckonců tiskl i práce olomouckých humanistů a kanovníků Augustina Käsenbrota nebo Ondřeje Ctibora.[36] Za autora almanachu, tedy za toho, kdo ho pro olomoucké biskupství sestavil, můžeme směle označit Georga Tannstettera (viz uvedený exemplář almanachu z Österreichische Nationalbibliothek). Okolnost jistě pozoruhodná s ohledem na doklad dalšího propojení vídeňských a olomouckých humanistických kruhů.

Obr. 3. Fragment kalendáře na rok 1515 vytištěného ve Vídni Johannem Singrienerem, sejmuto z předního přídeští, VKOL, sign. II 21.739. Foto: Jiří Glonek.

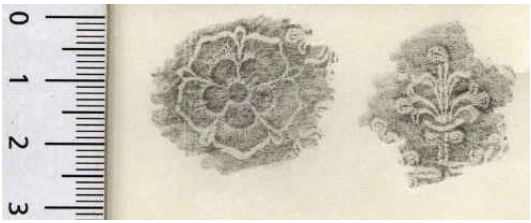

Obr. 4. Nové kolky pětilisté rozety (21 mm) a keře (19 mm) patřící k dílně *Gotische Dachbekrönung frei IV*, VKOL, sign. 36.546–36.547. Frotáž: Jiří Glonek.

Makulaturní exkurz tedy uzavřeme konstatováním, že obecný původ využívané makulatury nám nejenže potvrzuje olomouckou lokaci dílny, nýbrž i dokládá zajímavou okolnost, že ateliér kromě jiných (viz případy již výše uvedených minucí/kalendářů) běžně využíval ke knihaření taktéž listinný materiál související jak s fungováním kláštera kartuziánů,[37] tak i s olomouckým biskupstvím či kapitulou.[38]

To poněkud nabourává naši představu o čistě klášterním ateliéru, avšak na základě pasportizace vazeb z olomoucké kapitulní knihovny lze odhadovat, že nešlo o ateliér, který by byl úžeji spojen s olomouckou kapitulou či biskupstvím. Mezi prvotisky a rukopisy olomoucké kapituly totiž nalezneme v hojnější míře pouze vazby náležející do skupiny *Gotische Dachbekrönung frei III* (EBDB w002859). Konkrétně jde o osm exemplářů. A minimálně je zastoupena skupina *Olmütz Kartäuserkloster* **(**EBDB w000126).[39]

V jediném případě (viz CO.303) zaznamenáváme ještě skupinu *Band ornamental* (EBDB w002857). *Gotische Dachbekrönung frei I* (EBDB w003442) pak absentuje zcela. Stejně jako *Lilie zweifach a* (EBDB w003446), kterou zde zmiňujeme proto, že je provázána s dílnou *Band ornamental*.[40]

Další prolnutí dílenského fundusu na tzv. kartuziánský okruh sledujeme u *Gotische Dachbekrönung frei IV* (EBDB w003443). Dokládá nám to vazba inkunábule z Vědecké knihovny v Olomouci (sign. III 300.018) i se vzácně vyskytujícím se přímým údajem o svázání z roku 1481 na předním přídeští: „Iste Liber illigat[us] est Anno d[omi]ni 1481 Et est r[atru]m Ordi[ni]s Carthusien[sis] In olomucz." Díky tomu můžeme posunout uvažované fungování dílny minimálně až k roku 1481 (EBDB uvádí 1485). Neméně důležitou okolností je, že na vazbě figuruje slepotiskové nářadí hned čtyř v databázi EBDB samostatně evidovaných dílen *Gotische Dachbekrönung frei I* (na vazbě dominuje sedmi kolky), *Gotische Dachbekrönung frei III* (dva kolky), *Gotische Dachbekrönung frei IV* (dva kolky) a *Band ornamental* (jeden kolek). K tomu dodejme, že horní hranici činnosti dílny *Gotische Dachbekrönung frei IV*, tedy rok 1508, odvozujeme od dalšího exempláře z VKOL.[41] Ten zároveň oplývá i dvěma dosud neevidovanými kolky pětilisté rozety (21 mm) a keře (19 mm) [obr. 4]. Dílenské produkty nacházíme i v olomoucké kapitulní knihovně, kde patřičné slepotiskové nářadí nese vazba olomouckého misálu (CO.296) a dále pak pět inkunábulí, z nichž si naši pozornost zasluhuje BCO.122, neboť v sobě ukrývá makulaturu v podobě fragmentu pergamenové listiny olomoucké provenience.[42] A nadto zde spatřujeme i další neevidovaný motiv damaskovaného pásu se čtyřlístkem (tzv. Rautengitter), který se nápadně podobá kartuziánskému kolku EBDB s010529. Objevená varianta je však válečkem (šířka 17).

V závěru této pasáže upozorněme ještě na svým způsobem ojedinělý dochovaný doklad, který nás v několika aspektech staví před další otázky. Vazba přechovávaná dnes VKOL pod sign. II 48.210–II 48.211 se totiž svým kompozičním stylem naprosto vymyká jakémukoli dosud známému příkladu z tzv. kartuziánského dílenského okruhu, neboť se zde knihvazač pokusil vystoupit ze zažité a neustále opakované rámové kompozice uplatněním kompozice smíšené [obr. 5]. Respektive zde olomoucký mistr v domácím prostředí novátorsky pracuje s volnou plochou středního pole s uplatněnou kruhovou dominantou po vzoru progresivních raně renesančních dílen budínských či vídeňských. Navíc na pokryvu z hnědé skopovice registrujeme nejen sedm kolků přináležejících do dílenského fundusu skupiny *Olmütz Kartäuserkloster*,[43] nýbrž i osmero nářadí dosud nepodchyceného. Mezi nimi i váleček s tzv. motivem Rundbogenfries. Jde o naprosto ojedinělý až cizorodý prvek v rámci dosud známého nářadí uvedené skupiny. Pozoruhodné přitom je, že totožný váleček (viz EBDB r000621), pro něhož naše dosavadní domácí pasportizace nemá

Obr. 5. Ojedinělá vazba dílny *Olmütz Kartäuserkloster* se smíšenou kompozicí, VKOL, sign. II 48.210–II 48.211. Foto: Jiří Glonek.

Obr. 6. Typický produkt (viz brokátový desén i fixační hřeby) olomoucké knihvazačské dílny *Herzogenburg Augustiner-Chorherrenstift*, VKOL, sign. II 48.095. Foto: Jiří Glonek.

srovnání, figuruje coby součást augsburského ateliéru s pomocným názvem *Augsburg Blüte frei* (EBDB w000899), který byl činný zhruba v letech 1477–1497. Patrně zde tedy máme doloženou filiaci tohoto segmentu nářadí mezi Augsburkem a Olomoucí. Zároveň je zřejmé, že vzhledem k době tisku obou děl z konvolutu musel olomoucký knihvazač opatřit blok vazbou nejdříve roku 1497.[44]

V globálu lze tedy v případě tzv. kartuziánského okruhu uvažovat o pozdější laicizaci ateliéru, či o částečné filiaci nářadí. S tím by totiž mohlo souviset poněkud nepevné ukotvení dvou kolků z dílenského fundusu dominantní skupiny *Olmütz Kartäuserkloster*. Konkrétně jde o kolky keře (EBDB s010569) a routové úponky (EBDB s010570).[45] Oba totiž nacházíme na vazbách dvou městských knih, které začaly být psané roku 1502 a 1507.[46]

V případě výše uvedeného makulaturního exkurzu musíme mít též na mysli okolnost, již zmiňuje například Petr Voit, který upozorňuje na obecně prokazatelnou kooperaci mezi tiskaři, papírníky a knihvazači sdílejícími nepotřebnou makulaturu.[47] Stejná kooperace a přeprodávání makulatury se mohlo stejně tak odehrávat i mezi knihvazači a církevními či městskými institucemi. Ostatně výskyt vazební makulatury v podobě hebrejských rukopisů[48] a doložená analogie z Českých Budějovic[49] to jen potvrzuje.

Knihvazačský okruh okolo dílny Herzogenburg Augustiner-Chorherrenstift (EBDB w000125)[50]

Olomoucký původ dílny, kterou Ernst Kyriss chybně přiřadil augustiniánům z Herzogenburgu, odhalila již Hope Mayo, která zároveň detailně popisuje celkem 19 vazeb z různých tuzemských i zahraničních sbírek.[51] Zde tedy upozorníme pouze na ty zásadnější z nich a zejména pak na nově zjištěné. Zároveň zrekapitulujme, že největší dochovanou skupinu vazeb této dílny nalézáme ve sbírce inkunábulí olomoucké kapitulní knihovny, kde figuruje celkem 11 exemplářů, takže v rámci tohoto fondu tvoří třetí největší skupinu zastupující konkrétní knihvazačský ateliér.[52] Další početnější zastoupení dnes registrujeme i ve fondu VKOL. Kromě tří již dříve podchycených Mayo můžeme uvést i dva nově zjištěné tisky. Jednak jde o inkunábuli vytištěnou koncem roku 1500,[53] takže dílna fungovala déle než EBDB uvádí, jednak o pozoruhodný tisk vzniklý roku 1485 v italském Tarvisiu, který si nechal v Olomouci svázat místní lékárník Wenczeslaus (Václav) Cesar.[54] Další svazek vlastněný Cesarem pak uvádí již Mayo.[55] Oba jmenované svazky nesou slepotiskovou výzdobu ateliéru w000125. Víme však i o třetím exempláři, jehož vazbu si nechal Cesar vyhotovit u dílny *Blüte frei Raute II* (EBDB w002854).[56] S Cesarem se nám tak pojí dvě důležité okolnosti. Za prvé ho můžeme označit za laika (čili osobu nespojenou s církevními institucemi), byť platil za horlivého příznivce zdejších františkánů observantů a jejich kláštera. Jim ostatně připadly všechny zde uvedené knihy poté, co se na něj 17. května 1494 nečekaně zřítila klenba.[57] Za druhé nám umožňuje ukotvit výše uvedenou dílnu *Blüte frei Raute II* nikoli pouze na Moravu, ale přímo do Olomouce. Zvláště pokud tento dílenský fundus (včetně nového kolku tzv. Rautengitter) nacházíme i na vazbě olomoucké městské knihy vedené od roku 1492.[58] Zde navíc knihvazač uplatnil na přední desce uvnitř zrcadla na kolku keře (viz EBDB s022226) i zlacení. K dílně se ještě vrátíme. Nyní upozorněme na další vazbu olomoucké městské knihy, kde pro změnu figurují kolky ateliéru w000125. A sice na knihu naučení a rozsudků psanou od roku 1484.[59]

K celkovému provedení uveďme tedy následující. Práce této dílny, užívající výhradně hnědé třísločiněné usně, jsou dobře rozpoznatelné. A to nejen skrze užité slepotiskové nářadí, ale sekundárně i stylem zpracování. Převažuje zde taktéž typický způsob fixování spojovacích řemínků k zadní či přední desce za pomoci mosazných hřebů.[60] Zároveň knihvazač v mnoha případech obšíval kapitálkové vazy kromě primárního šití i barevnými nitěmi. V oblibě měl zejména bílo-modrou kombinaci,[61] méně pak bílo-černou či jen bílou. Rovněž vytvářel snadno rozpoznatelné signifikantní rámové kompozice, kdy plochu obou desek vazby osadil velkým zrcadlem. To pak většinou vyplnil brokátovým desénem, zatímco rám obíhal kolek tzv. Kreuzblume. Přitom iluzi brokátového desénu vytvářel díky kombinaci kolků tzv. Kompfstempelů [obr. 6]. Dovnitř takto členěné plochy následně kladl především kolek tzv. Blattwerku (EBDB s010393), doplněný příležitostně o další kolky s motivem tzv. Staude (keř/květina), Blattwerk (listoví) či Adler (orel).[62] Ve velké většině celousňových vazeb nesly obě desky stejnou či téměř totožnou kompozici. Jen zřídka invenčně zpracoval výzdobu přední a zadní desky odlišně, stejně jako se jen výjimečně odklonil z výše uvedeného zaběhnutého úzu (např. vypuštěním kolku Kreuzblume obíhajícího rám zrcadla) či zvolením jiného vzoru výplně zrcadla v podobě kosého mřížování s kolky v mezipolích.[63] Kromě toho ovšem zaznamenáváme i vazby polousňové.[64] U nich navíc registrujeme u třech z pěti exemplářů adjustaci spon obráceně po italském způsobu, tedy se zapínáním za pomoci spon nikoli na přední, nýbrž na zadní desce.[65] Ateliér byl

tedy schopen zcela vyhovět neortodoxním požadavkům a preferencím svých zákazníků, poněvadž dotyčné vazby zcela jistě vznikly v Olomouci, byť dva svazky obsahují italské tisky.[66] Přitom třetí svazek se sponami na italský způsob (obsahující konvolut tisků z Lipska a Basileje z roku 1489 – viz BCO.188) si nechal svázat snad již záhy po vydání olomoucký kanovník, kapitulní děkan a generální vikář Konrád Altheymer (1431–1509). Muž patřičného vzdělání (studoval ve Vídni) a přívrženec humanismu, který se zasloužil o opravu kapitulního děkanství.[67]

Na základě komplexního vyhodnocení tedy musíme dílnu považovat nikoli za klášterní, ani pracující pro kapitulu, ale podle všeho šlo o ateliér ryze světský. Mezi zákazníky totiž registrujeme širokou paletu od soukromých osob v podobě olomouckých měšťanů (Wenczeslaus Cesar), přes olomoucký magistrát až po církevní instituce a osoby spojené s místní kapitulou.[68]

O to zajímavější je rýsující se napojení této dílny na další dosud samostatně vedené ateliéry *Blüte frei Raute II* (EBDB w002854),[69] *Blume frei II* (EBDB w003368) a potažmo i *Laubstab rechteckig mit Blüte* (EBDB w002861). Prvně jmenovanou dílnu *Blüte frei Raute II* Kyriss a s ním i databáze EBDB klade na Moravu, kde měla působit v letech 1483–1490. Na základě současné analýzy lze tuto výseč předpokládaného fungování posunout do rozmezí let 1475–1495.[70] I tato dílna se podle všeho profiluje jako světská, se stejně širokou paletou zákazníků jako u w000125. Čili od olomouckých měšťanů (opět Wenczeslaus Cesar), městského magistrátu (viz výše) až po církevní kruhy. Řada vazeb přitom nese františkánské provenience, byť jde o pozdější, nikoli soudobé záznamy. Kromě již odkazovaných františkánů z Uherského Hradiště jde především o olomoucké františkány.[71] Pět vazeb registrujeme i ve fondu olomoucké kapitulní knihovny (z toho jeden v rukopisné sbírce). Z nich například inkunábuli BCO.40 vlastnil olomoucký kanovník Tomáš Rothansel (zemř. 1513), u BCO.69 zase identifikujeme čtenářské marginálie významného člena olomoucké kapituly Martina Horčičky alias Sinapina (zemř. 1510).[72] Upozorněme ještě na jednu nápadnou drobnost, kterou v rámci knižního kování u ateliéru zaznamenáváme. Knihvazač totiž na vazbách opakovaně aplikoval štítky háčkových spon s motivem ražby lidské hlavy s čapkou a hvězdami okolo (snad hvězdář – astrolog).[73] Štítky spon s tímto výrazným motivem pak ovšem evidujeme poměrně často aplikované i na mnoha jiných vazbách napříč střední Evropou nejen u českých, ale například i u německých dílen lokalizovaných do Lipska (viz např. BCO.80) či Norimberka [obr. 7]. Jde tedy o hezký příklad obchodování s knižním kováním a obecně s knihvazačskými komponenty, který nám dokumentuje styky Olomouce s cizinou.[74]

Každopádně celkový styl provedení i uvedené analogie naznačují, že by se mohlo jednat o dílnu, kterou snad můžeme i přímo provázat s w000125. Kromě toho zde rovněž dochází ke zřetelnému mísení dvou nářaďových fundusů vedených v EBDB zvlášť. Konkrétně o prolínání *Blüte frei Raute II* (EBDB w002854) se specifickou dílnou *Blume frei II* (EBDB w003368).[75] U obou dílen nám propojení dokládá především nově zjištěné slepotiskové nářadí. V případě *Blüte frei Raute II* v současnosti víme kromě pěti již dříve odhalených[76] i o dalších dvou,[77] které databáze EBDB neeviduje [obr. 8]. A právě čtyři tyto kolky figurují i mezi nářadím *Blume frei II* (opět bez evidence v EBDB). Konkrétně jde o kolek s motivem dvojité lilie, drobné rozety, tzv. Kreuzblume a Rautengitter. Posledně uvedený například nacházíme při pozorné pasportizaci i na vazbě olomoucké městské knihy vedené od roku 1492 (viz výše).[78] Objasnit zevrubněji míru propojení všech výše uvedených ateliérů, stejně jako možné filiace nářadí, dnes bohužel nedokážeme. A otazníky přetrvávají i u vlivů postkorvínských ateliérů, zaznamenaných u některých výtvorů s kolky dílny *Blume*

Obr. 7. Štítek háčkové spony s motivem lidské hlavy s čapkou a hvězdami okolo, VKOL, sign. III 47.811. Foto: Jiří Glonek.

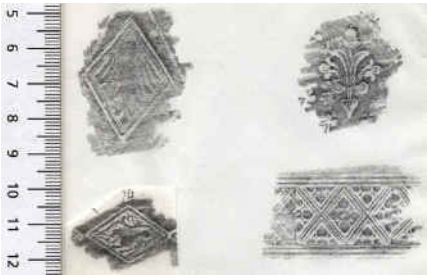

Obr. 8. Frotáže nově nalezených kolků – orel (sign. 48.867–48.870), keř (sign. 48.755), Rautengitter (sign. II 300.062) a lev (sign. P 170). Frotáž: Jiří Glonek.

frei II (viz např. VKOL, sign. III 300.005). Klíčovou postavou by přitom snad mohl být Jan Filipec (viz pozn. výše).

Navíc u dvou kolků řazených k ateliéru *Blüte frei Raute II* nalézáme duplicitní i u samostatně konstruované moravské dílny *Blüte frei Raute III* (EBDB w003438), která měla pracovat v letech 1487–1494. Předpokládané propojení i olomouckou lokaci potvrzuje výskyt nářadí obou dílen u misálu CO.355 z olomoucké kapitulní knihovny. Zde jsou ve sbírce inkunábulí deponovány i další tři svazky[79] s polousňovou vazbou, z nichž BCO.166 nese zajímavý provenienční záznam o koupi knihy v Římě: „Lad[isla]us [z Boskovic?] me emit Rome pro Renen[se] flo[reno] Anno Allexandri VI." Zdá se rovněž, že dílenský fundus *Blüte frei Raute III* obohatil kolek s motivem kytice (EBDB s027683), který knihvazač pracující pro olomoucké kartuziány užil v roce 1481 na vazbě uložené dnes ve VKOL pod sign. III 47.726–47.727/ B, a na níž jinak registrujeme kolky dílny *Gotische Dachbekrönung frei III* (EBDB w 002859). Avšak mezi nimi tento nikoli. Můžeme tedy uvažovat o filiaci.

Obdobný problém sledujeme i v případě propojení již výše uvedené dílny *Blume frei II* s ateliérem *Laubstab rechteckig mit Blüte* (EBDB w002861). Na vazbě inkunábule BCO.156 z kapitulní knihovny totiž knihvazač použil jednak dva nové kolky přiřazené k fundusu *Blume frei II* (kolek pásky o rozměrech 0 × 18 mm a dvojité lilie 0 × 20 mm) a jednak kolek čtyřlistu evidovaného EBDB u *Laubstab rechteckig mit Blüte* (EBDB s022437). U této dílny, jejíž moravskou provenienci předpokládá i EBDB, nelze její olomouckou lokaci zatím s jistotou potvrdit, i když jisté indicie to naznačují. Dílna podle EBDB fungovala přibližně

v letech 1488–1511.[80] Toto rámcové časové vymezení můžeme posunout až k roku 1478.[81] A korekci je třeba provést i u dílenského fundusu. Podle EBDB dílna používala na 20 kolků. Jeden z nich se však u dílny v EBDB objevuje omylem (viz EBDB s022442). Naopak kolek orla o výšce 36 mm databáze neeviduje [obr. 8], i když další nářadí z jinak podchyceného exempláře ano (viz VKOL, sign. 48.867–48.870). Totéž platí i o postinkunábuli z kapitulní knihovny (sign. P 170), ze které databáze nezohledňuje kolek lva v routě (délka 24 mm) [obr. 8]. A nově zjišťujeme i další tři kolky (2× tzv. Kopfstempel a 1× Blütenstaude). Všechny se vyskytují na vazbě inkunábule z olomoucké kapitulní knihovny (viz BCO.261).[82] Z této sbírky máme doložené i dva relevantní soudobé vlastnické přípisky. V případě BCO.261 na foliu a1a čteme záznam od opavského oltářníka: „Liber Johannis Wolff altariste oppa[vie] n[sis]". V BCO.208 na předním přídeští již poněkud hůře čitelný přípis olomouckého kanovníka Mikuláše Vaškova z Opavy: „[...] Nicolai Wasskonis".[83] Stejnou osobu zaznamenáváme i u sign. P 170, kde na titulním listu čteme soudobý přípis (první dvě slova byla zaškrtána): „libraria oppauien[sis] Nicolai Wasskonnis".

Knihvazačský okruh okolo dílny Doppeladler Raute (EBDB w002856) a dílna Kopfstempel IV a (EBDB w003445)

V ateliéru *Doppeladler Raute*[84] sledujeme bohatě materiálově vybavenou a doloženou dílnu, o jejíž moravské příslušnosti nemůže být nejmenších pochyb. Ty naopak panovaly nad jeho konkrétním brněnským či olomouckým zařazením. Nebudeme opakovat již vyřčené.[85] Pouze upozorněme na dosud nepublikované postřehy. Knihvazač si při své práci nezřídka liboval v kontrastním použití bílé usně na spojovacích řemíncích k jinak hnědému pokryvu desek.[86] Rovněž opakovaně zaznamenáváme u předsádek aplikaci makulatury z hebrejských rukopisů (k tomu viz výše).[87] Jinde registrujeme i listinný fragment vzniklý roku 1448 ve Florencii.[88] Taktéž na vazbě CO.447 evidujeme nový kolek v podobě sedmilisté rozety (o rozměru 23 mm). K příklonu k olomouckému působišti dílny, která jistě pracovala i po roce 1500[89] nás vedou nová zjištění jednak u výše popsaného misálu CO.275 a jednak okolnost, že dílna *Doppeladler Raute* stojí i za vazbou dalšího olomouckého misálu CO.278, k jehož olomoucké provenienci se ve vztahu k výzdobě kloní i Pavol Černý.[90]

U knihvazačské dílny *Kopfstempel IV a*, pracující podle EBDB na Moravě v letech 1480–1490, můžeme zcela jistě deklarovat její olomoucký původ. Dovoluje nám to především rukopis *Missale Olomucense* CO.275 z olomoucké kapitulní knihovny. V něm je jako makulatura místo zadního přídeští využita česky psaná listina Jana Chudobína z Bařic na Kroměřížsku, kde zmiňuje i olomoucký Kostel Panny Marie na Předhradí a kněze Jiříka oltářníka (viz oltář Božího těla), jakož i jiného kněze Šimka z Kroměříže. Torzo listiny bohužel neobsahuje dataci. Leč Jana Chudobína z Bařic registrujeme v olomouckém regionu v letech 1460–1481, kdy držel např. panství Krakovec.[91] Fundus této dílny nacházíme i u slepotiskové výzdoby kapitulního prvotisku se sign. BCO.38, kde se nám dochovala v komplexní podobě řetězová vazba. Oba výše uvedené exempláře spojuje i užití shodných štítků i těl háčkových spon s motivem písmene „a" s korunkou, které jsou aplikovány mj. i na spojovacích řemíncích z bílé usně v kontrastu s hnědým pokryvem desek. Přestože i databáze EBDB vycházela při konstruování dílny z obtahů CO.275, tak zde opět ignorovala výskyt jednoho kolku (EBDB s022274), který nezahrnula mezi celkem 12 kusů nářadí. Naopak ho můžeme dohledat v rámci dílenského fundusu mnohem většího ateliéru *Doppeladler*

Raute (EBDB w002856). U něj, stejně jako u dílny *Kopfstempel IV a* spatřujeme i další zcela totožný kolek dvojité lilie (srovnej EBDB s022291 a EBDB s027770).

Okruh Gotische Dachbekrönung frei II (EBDB w000136)

Ateliér s tímto pomocným označením fungující zhruba v letech 1474–1500 musíme bezesporu pokládat za olomoucký. Ostatně o této provenienci uvažoval již Ernst Kyriss, tudíž ji předpokládá i databáze EBDB. Následná bádání věc pouze potvrdila.[92] Pojďme se tedy věnovat opět jen nově zjištěným okolnostem, které by mohly přispět k zevrubnějšímu poznání velkého a materiálově dobře vybaveného ateliéru. Ten měl v oblibě třísločiněné hnědé usně, zejména skopovice, přičemž zhruba třetinu dílenské produkce tvoří vazby polousňové. Jako makulaturu zároveň hojněji využíval i torza velmi starých rukopisů. Především je však pozoruhodné, že dílenské produkty *Gotische Dachbekrönung frei II* tvoří s 30 vazbami nejpočetněji zastoupenou skupinu ve sbírce inkunábulí olomoucké kapitulní knihovny. Tato jediná dílna dokonce překonává i souhrnný výskyt původem lipských (22 exemplářů) či norimberských vazeb (17 exemplářů), přičemž z domácích jí jako druhý v pořadí, leč s velkým odstupem, konkuruje taktéž olomoucký ateliér evidovaný v EBDB pod číslem w000125 (11 exemplářů). Navíc nemalé zastoupení sledujeme i u rukopisů olomoucké kapitulní knihovny. Naopak například z knihovny olomouckých františkánů nemáme dosud evidovaný jediný exemplář a v případě knihovny olomouckých augustiniánů pouze jeden.

Zdá se tedy, že dílna byla přímo svázána s olomouckou kapitulou nebo pro ni minimálně přednostně pracovala. Odkazují na to i zachované soudobé provenience. Hned pět exemplářů obsahuje obdobný přípis, který čteme u BCO.35: „Est olomucensis hic liber ecclesie“ či „Ecclesie Olomucen[sis]“.[93] Stejný počet vazeb této dílny nese poznámku o vlastnictví olomouckého kanovníka Ondřeje Ctibora.[94] Pozoruhodný je rovněž přípis dochovaný na foliu a1a v BCO.144: „Iste liber est Dono: Donant[i]us a g[e]n[er]oso domino Ladislao [jinou soudobou rukou připsáno: Magnifico de Bozkowicz] et gregori[us] comple[vi]t scribe[n]do et ligando“. Kdo se skrývá za postavou Řehoře, který nechal Grütschovo populární dílo *Quadragesimale* vytištěné ve Štrasburku roku 1486 připravit a svázat pro Ladislava z Boskovic, přičemž polousňová obyčejná vazba nese kolky dílny *Gotische Dachbekrönung frei II*? Přitom zde zaznamenáváme i jeden dosud neevidovaný v podobě kytice či květiny o velikosti 20 mm. Bezpečně víme jen to, že se Řehoř v roce 1509, kdy Ladislavovi daroval další knihu (viz BCO.193), tituloval jako kaplan.[95] Provázání s olomouckou kapitulou nám dokládají i provenienční a čtenářské marginálie z rubu titulního listu BCO.223 pocházející z roku 1496 (u norimberského tisku z roku 1494) a psané olomouckým kanovníkem Martinem Horčičkou: „Hu[n]c libellum Nicolaus Tyczyn olim p[re]be[n]darius et alta[r]ista S[an]ctoru[m] Cirilli & Mehudij cu[m] q[ua]tuo[r] p[ar]tibus lyre doctor[is] p[ro] libra[r]ia olom[ucensis] ecc[lesiae] ex sua paup[er]tate c[on]tulit b[e]n[e] introligatas et seors[um] sep[rep]aratas p[ar]tes [...]. Hec consignat Sinapinus Martinus olom[ucensis] [...] qui hu[n]c libellu[m] misit introligare.“[96]

Olomoučtí augustiniáni a dílna Kopfstempel I a (EBDB w002858)

Z pohledu pasportizace pozdně gotických vazeb z olomouckých klášterních knihoven je záhodno poněkud obšírněji nahlédnout na knihovnu olomouckých augustiniánů,[97] jejíž podstatnou část přechovává VKOL. Nejdříve podejme malý exkurz. Nejstarší dochovanou inkunábulí z této sbírky je tisk z roku 1473. Z celkového počtu 92 děl vytištěných do roku 1500 je skrze místo tisku nejvíce zastoupen Štrasburk (22 %), následovaný Basilejí (16,5 %) a Norimberkem (13 %). Mezi italskými oficínami (12 %) přirozeně dominují Benátky (7 %). Francouzské tiskárny, celkově tvořící 23 % produkce, pak kromě Štrasburku zastupuje již jen jeden tisk z Haguenau.[98] Přitom celá třetina tisků vznikla na území dnešního Německa, kde máme kromě uvedeného Norimberka zastoupené i tiskaře ze Špýru (7 exemplářů), Kolína nad Rýnem (6), Augsburgu (4), Mohuče (3) a Ulmu (2). Zajímavé je, že zde vůbec nefiguruje Lipsko, i když dva svazky Akvinského *Summy* z roku 1496 vytištěné u norimberského Antona Kobergera zde byly opatřeny vazbou (VKOL, sign. II 47.926). K naší škodě se kompaktněji dochovaným augustiniánským inkunábulím, případně rukopisům, nevyhla vlna převazeb, která fond tehdejší Studijní knihovny (dnes VKOL) zasáhla na přelomu 19. a 20. století. O původní vazby tak z augustiniánské bibliotéky přišlo minimálně 21 svazků, přičemž několik dalších si tím prošlo již v předcházejících staletích.[99]

Co je však pro nás ze zde podchycených vazeb nadmíru pozoruhodné, je fakt, že jim zcela dominuje knihvazačská produkce spojená s dílnou *Kopfstempel I a* (EBDB w002858). Nářadí této dílny, která podle EBDB fungovala na Moravě v letech 1475–1492, nacházíme u 24 z celkem 47 analyzovaných vazeb se slepotiskovou výzdobou.[100] Vícečetně se v pěti případech vyskytují již jen kolky připisované dílně *Doppeladler Raute* (EBDB w002856). Nářadí dílny *Kopfstempel I a* nesou většinou vazby inkunábulí z druhé poloviny 70. let 15. století. Fundus této dílny ale ojediněle registrujeme i v pozdějším období, kdy použil knihvazač kolky při výzdobě jednak benátské inkunábule z roku 1493[101] a jednak u vazby konvolutu, jehož mladší dílo bylo vytištěno až roku 1509.[102] Zde nově vyskytující se nářadí[103] [obr. 9] (vedle kolku s nápisovou páskou – EBDB s022387) nás staví před úvahy nad možnou filiací (méně pravděpodobnější je vzhledem k dosud ojedinělému výskytu možnost nástupu nové sady, kterou dílna mohla užívat). Kromě toho se podařilo zachytit i další tři kolky dosud buď v databázi EBDB neregistrované, nebo u jiné dílny.[104]

Dílna v naprosté většině používala hnědé třísločiněné usně. Za typické můžeme označit způsob fixování spojovacích řemínků k zadní desce pomocí mosazných hřebů (viz např. analogie s tzv. kartuziánským okruhem aj.). Přední a zadní deska byla často členěna diagonálami, každá z desek však byla zdobena odlišně. Přesto lze na produkci dílny v zásadě pěkně demonstrovat jednotný styl celkového provedení [obr. 10]. Co se využívání vazební makulatury týče, tak i zde nalézáme fragmenty rozličných pergamenových rukopisů (včetně hebrejských jako u VKOL, sign. III 47.749) a listin. Například u sign. III 47.761 na předním přídeští zaznamenáváme část listiny patrně z roku 1467, která je adresovaná vratislavskému biskupovi Joštovi III. z Rožmberka: „Jodocus dei gracia Ep[iscup]us wratislawiensis".

Knihy z bibliotéky olomouckých augustiniánů rovněž nesou stopy jednotné úpravy. Mezi ty z pozdně gotického období patří adjustace štítků se zkrácenými bibliografickými údaji na předních deskách jednotlivých kodexů, stejně jako výskyt soudobou rukou psaných zkrácených názvů titulů na spodních ořízkách. Knihovně se tehdy očividně dostávalo náležité péče spojené patrně s osobou humanisticky orientovaného Jana Šťávky z Hodonic, který stál v čele konventu v letech 1496–1510. Na přelomu 17. a 18. století pak knihovna

Obr. 9. Frotáž vazby se dvěma novými válečky (viz damaskový pás a tzv. Wellenranke) z dílny *Kopfstempel I a*, sign. BCO.232. Frotáž: Jiří Glonek.

Obr. 10. Typický produkt olomoucké knihvazačské dílny *Kopfstempel I a*, VKOL, sign. II 48.004. Foto: Jiří Glonek.

prošla novým uspořádáním, spojeným s jednotnou specifickou unifikací hřbetů vazeb.[105] Tehdy došlo rovněž k odstranění valné části výlepů z obou přídeští a následnému umístění grafického exlibris na přední přídeští, které pro knihovnu vytvořil v roce 1724 olomoucký rytec Antonín Josef Schindler.[106] V knihách se pravidelně objevují i starší vlastnické přípisy olomouckých augustiniánů psané rukou konce 15. či počátku 16. století například ve formě: „Liber Monast[erij] Om[nes] S[an]ctoru[m] Ca[nonicorum] Regula[rium]".[107]

Knihovna nebyla rozmnožována pouze skrze očividné nákupy, ale příležitostně i díky donacím. Čtyři svazky například vplynuly do bibliotéky díky osobě probošta Jiřího Sovky, který stál v čele konventu krátce v letech 1510–1511.[108] Sledujeme zde i provázanost olomouckého konventu na svého staršího lanškrounského předchůdce.[109] Takže u sign. III 47.748 z VKOL čteme na prvním foliu rukou 15. století: „Iste liber e[st[Canon[i] cor[um] llantczkrone[n]siu[m] [...] Capella Om[nes] Sa[nc]tor[um] [...]", přičemž kodex nese vazbu dílny *Kopfstempel I a* (EBDB w002858).[110]

Knižní obchod a Olomouc

Ohledně možných cest inkunábulí ze zahraničí do Olomouce k potenciálním zákazníkům si dovolme uveřejnit zajímavý segment vzešlý z bedlivého průzkumu pozdně gotických vazeb. Podařilo se totiž zaregistrovat přímý důkaz působení Drachova agenta pro Čechy a Moravu, lipského dovozce knih a nakladatele Johanna Schmidhofera (psáno též jako Schmidhoffer, Schmiedhoffer apod., zemř. 1510), který v 80. letech 15. století disponoval rozsáhlou sítí skladů. Jeden z nich se nacházel i v Olomouci.[111] Přitom údaj z Drachovy účetní knihy o provozovateli skladu „zu Vlemicz zu Hanß Haberle" musíme ztotožnit s olomouckým zlatníkem a členem městské rady Hansem Haberlem, kterého prameny zaznamenávají v letech 1492–1506.[112] V roce 1508 máme v Olomouci přímo doloženého i dalšího knihkupce Bernarda Melipolu. Jeho role je však poněkud diskutabilní.[113] A rovnou musíme dodat, že v této době nebylo nic neobvyklého, pokud knihkupec působil i v roli knihvazače. Vraťme se však k onomu nenápadnému důkazu v podobě rukopisné poznámky „Schmidhoffer" psané soudobou rukou na obě předsádky konvolutu dvou dohromady svázaných inkunábulí, které roku 1481 vyhotovil špýrský tiskař a nakladatel Petr Drach.[114] Podle nejstaršího proveniencního záznamu zároveň víme, že daný svazek vlastnil roku 1532 plebán Mikuláš z Velkého Týnce u Olomouce, když na listu A2r čteme červeně vyvedený přípis: „Liber monasterij Om[nes] S[an]ctoru[m] a plebano [olim?] in Thenicz [...?] nro. 1532".[115] Pozoruhodné je i to, že oba prvotisky byly svázány ještě v jižním Německu v dílně s pomocným názvem *Stempelblüte frei V a* (EBDB w003039), která měla fungovat asi v letech 1470–1509.[116] Zde je třeba poznamenat, že při Drachově oficíně dozajista fungovala i knihvazačská dílna, přičemž některé zakázky pro Dracha vyhotovovala i jiná špýrská dílna spojená s karmelitány. Další práci zadával i knihvazači Clausovi v Pforzheimu.[117] Jistotu ztotožnění s Johannem Schmidhoferem nám tato drobná noticka samozřejmě nedává, leč lze spojení výše uvedených údajů pokládat pouze za náhodný řetězec? Zvláště když víme, že oba tisky Drach distribuoval.[118] A zde nám nesmí uniknout ani další soudobý přípisek, který ukrývá inkunábule[119] nesoucí slepotiskovou výzdobu pocházející rovněž z produkce dílny *Stempelblüte frei V a*. Konkrétně jde o norimberskou edici Bible vytištěnou roku 1480 Antonem Kobergerem,[120] přičemž na listu [a1r] vidíme rukou červeně psaný text: „Baccl. Joh[an]n[e]s smidhoffer".[121]

Vázané knihy se sice na účtech u Drachových hlavních zákazníků objevují jen výjimečně, neboť snadnější bylo přepravovat výtisky nesvázané. Na druhou stranu vázané knihy byly při prodeji maloodběratelům poměrně běžné. Problémy s dopravou při těchto obchodech hrály menší roli, zvláště pokud se tito malí zákazníci postarali o dopravu sami. U Dracha máme doloženo, že knihy distribuoval ke svým zákazníkům do českých zemí přes své mezisklady v Norimberku či Lipsku.[122] Ostatně nastíněný rozdílný přístup lze dokumentovat na díle *Missale Olomucense*, Drachově nakladatelském počinu z roku 1488, kdy jeden exemplář z olomoucké kapitulní knihovny byl opatřen vazbou až v Olomouci (viz BCO.90 – dílna w000125), kdežto jiný se soudobou olomouckou proveniencí oplývá vazbou lipskou (viz BCO.85 – dílna w000140 / w000141).[123] Evidentně tedy ne všechny exempláře nechal Drach po převozu z Bamberka, kde byl misál vytištěn, svázat v Lipsku, patrně v knihvazačské dílně Schmidhoferova tchána Paula Clementa.[124] A nutno připomenout, že knihvazačskou dílnu v Lipsku vlastnil i sám Schmidhofer.[125]

Závěr

Význam Olomouce na poli knihvazačského umění je v rámci českých zemí nepopiratelný. Zdejší mistři knihvazači, které bohužel neznáme až do začátku 16. století jménem, těžili ze střetávajících se vlivů, které sem proudily díky politicko-obchodním kontaktům prakticky ze všech směrů. K těm hlavním bezesporu patřila Vratislav, Krakov, Vídeň, Norimberk, případně Budín. Napomáhaly tomu přirozeně i kontakty zdejších elit s cizinou. Stačí vzpomenout napojení řady církevních hodnostářů na korvínský a jagellonský dvůr či jejich studijní pobyty. Sedmnáct doložených olomouckých dílen před rokem 1500 nás tedy nemůže překvapit. Přitom jistě nejde o výčet konečný. I když stále musíme mít na paměti, že za řadou z nich se ve skutečnosti skrývá jeden ateliér. Přesto lze konstatovat, že v poslední čtvrtině 15. století v útrobách města pracovalo hned několik velkých a dobře materiálově vybavených dílen. Podle našeho mínění šlo minimálně o čtyři velká knihvazačská pracoviště, na nichž lze sledovat rovněž postupný proces laicizace řemesla i přednostní orientaci jednotlivých ateliérů na některá zákaznická centra (například na olomouckou kapitulu u dílny *Gotische Dachbekrönung frei II*). Náš pokus o bezpečné ukotvení dílen do Olomouce, jakož i jejich rozřazení do výše nastíněných příbuzenských okruhů sice vychází ze srovnání velkého vzorku relevantního materiálu čítajícího až tisícovku svazků, leč nelze ho považovat za proces uzavřený. Naopak před námi stojí úkol provést rozsáhlou pasportizaci minimálně pro období 16. století. Zde se nám totiž i pro olomoucké prostředí rýsují mnohé nové poznatky, které zároveň vykazují logickou návaznost na předešlé pozdně gotické období. Zároveň z anonymity díky dochovaným archivním záznamům vystupují první postavy olomouckých mistrů knihvazačů, které známe jménem. Ať už jde o knihvazače Ondřeje (v záznamech od roku 1515), knihvazače Jiřího z Předhradí (od 1524) či Lukáše (od 1527). A jejich řady se s postupujícím 16. století kontinuálně rozrůstají. To už je však téma na jinou studii.

Summary

Olomouc as a Centre of Bookbinding Art of the Late Gothic Period

Jiří Glonek

The importance of Olomouc in the field of bookbinding art is undeniable in the Czech lands. The local master bookbinders, who unfortunately were not known by name until the beginning of the 16th century, benefited from the conflicting influences that flowed in thanks to political and commercial contacts from virtually every direction. Among the main ones were undoubtedly Wrocław, Cracow, Vienna, Nuremberg, and eventually Buda. Naturally, the contacts of the local elite with foreign countries also helped. It is enough to remember the connections of many church dignitaries to the court of Corvinus and Jagiellon or their study stays. The seventeen documented Olomouc workshops before 1500 cannot surprise us. Yet it is certainly not a definitive list. Although we still have to bear in mind that many of them are in fact hidden behind a single studio. Nevertheless, it can be stated that in the last quarter of the 15th century several large and well-equipped workshops were working in the bowels of the city. In our opinion, there were at least

four large bookbinding workshops, where we can also trace the gradual process of the laicization of the craft and the preferential orientation of individual studios towards certain customer centres (for example, the Olomouc chapter of the Gotische Dachbekrönung frei II workshop).

Poznámky

1 K tomu blíže např. Havel, D.: *Počátky latinské písemné kultury v českých zemích: nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě*. Brno 2018. – Hrbáčová, J. (ed.): *Jindřich Zdík (1126–1150): olomoucký biskup uprostřed Evropy*. Olomouc 2009. – Foltýn, D. (ed.): *Otevři zahradu rajskou*. Praha 2014.

2 Rukopis se stal kořistí švédských vojsk. Koncem roku 1646 opustil olomouckou kapitulní knihovnu a zamířil do Švédska. Dnes je uložen v Kungliga biblioteket ve Stockholmu pod sign. A 144. Blíže portál Švédská knižní kořist z Čech a Moravy 1646–1648. Dostupné z: https://krigsbyte.lib.cas.cz/Record/OlmKap89, vyhledáno 14. 3. 2023. Zde je i odkaz na digitální kopii.

3 Pokryv dřevěných desek tvoří zahnědlý pergamen, přičemž obě desky rukopisu chránila sada pěti pukel (dnes dochovány pouze dvě na přední a jedna na zadní desce). Vazba nese stopy po liber catenatus. Dnes je kodex uložen v: Zemský archiv Opava – pobočka Olomouc, fond Sbírka rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc, sign. CO.96 (dále jen CO). Blíže Havel, D. (pozn. 1), s. 447–452.

4 Kaňák, B.: Velikost a popis města. In: Šmeral, J. (ed.): *Dějiny Olomouce.* 1. svazek. Olomouc 2009, s. 199.

5 Černušák, T.: Řeholní instituce. In: Šmeral, J. (ed.): *Dějiny Olomouce.* 1. svazek. Olomouc 2009, s. 243.

6 Blíže Zaoral, R.: Sociální skladba a hospodářský vývoj. In: Šmeral, J. (ed.): *Dějiny Olomouce.* 1. svazek. Olomouc 2009, s. 203–215.

7 Boldan, K.: Einbanddatenbank a její využití při studiu knižních vazeb. *Bibliotheca Antiqua 2012*, roč. 21, 2012, s. 201–204.

8 Jde o aktuálně vyselektovaný počet. V budoucnu dojde jistě k řadě korekcí a přesunů i v rámci uvedené české nebo moravské provenience dílen.

9 Uváděné kodexy z fondu Staatsbibliothek zu Berlin s odkazovaným slepotiskovým nářadím jsou dnes navíc nezvěstné.

10 Dílnu EBDB zařazuje na základě exempláře z Vědecké knihovny v Olomouci (dále VKOL), sign. M I 173. Musíme ji však patrně umístit do Rakouska, snad přímo do Vídně, jak naznačuje provenienční přípis na listu a1r rukou 15. století (obdobně též na 40r + 67v): „Iste est Liber monasterii beate et gloriosissime virginis marie Scotorum wienne Anno 1465 per Cell. Patrem vitum comparatus". Digitální kopie rukopisu je dostupná z: http://kramerius.kr-olomoucky.cz/search/handle/uuid:2ca8e970-b4c7-4407-b09a-aa0dff1a76c6, vyhledáno 15. 3. 2023.

11 O moravské provenienci dílny panují pochybnosti, spíše je třeba uvažovat o Slezsku.

12 U inkunábule z VKOL, sign. II 300.061/ a–II 300.061/ b nalézáme z této dílny další dva kusy v EBDB dosud neevidovaného knihvazačského nářadí v podobě kolku tzv. Kreuzblume (0 × 14 mm) a válečku s motivem olistěného prutu (šířka role 14 mm). Blíže Glonek, J.: Pozdně gotické vazby z moravských františkánských klášterů (Brno, Olomouc, Uherské Hradiště, Znojmo). *Bibliotheca Antiqua 2017*, roč. 26, 2017, s. 41–42.

13 Na chybnou lokalizaci dílny prvně upozornila a na olomouckou opravila Mayo, H.: Olomouc, not Herzogenburg: A Group of gothig blind-tooled bookbindings reattributed. *Gutenberg-Jahrbuch*, roč. 69, 1994, s. 264–291.

14 Zařazení této dílny teritoriálně k Moravě je evidentním omylem EBDB. O dílně pojednává, jakož i vyjasňuje její pražský původ, databáze NUSK. Viz Databáze slepotiskové výzdoby knižních vazeb NUSK, dílna č. NUSK 9 – Rostlinná groteska II. Dostupné z: https://nusk.upce.cz/dilna/87, vyhledáno 16. 3. 2023.

15 Dílna je konstruována pouze na základě jednoho exempláře z: https://www.regensburger-katalog.de/TouchPoint/perma.do?q=+1035%3D%22BV022228343%22+IN+%5B2%5D&v=ubr&l=de, vyhledáno 16. 3. 2023.
16 K dílně blíže Glonek, J. (pozn. 12), s. 48.
17 Blíže k tomuto brněnskému ateliéru viz tamtéž, s. 48. Další exemplář nově evidujeme v: Zemský archiv Opava – pobočka Olomouc, fond Sbírka prvotisků Metropolitní kapituly Olomouc, sign. BCO.210 (dále jen BCO). Zde s provenienčním přípisem soudobou rukou: „Jacobi de Wisschaw", čili Jakub z Vyškova. Blíže Poskočilová, M. a kol.: *Prvotisky olomoucké kapituly*. Olomouc 2022, s. 191.
18 O olomoucké provenienci dílny lze pochybovat. Opět je konstruována na základě jediného, dnes nezvěstného, exempláře z fondu Staatsbibliothek zu Berlin.
19 Dílna nemá s Olomoucí či jejím okolím žádnou spojitost, což platí i u dílny *Zu Olmütz Feuerrad 5* (Mit 13 Punkten) – EBDB w007160. Blíže viz Nickel, H.: Nicht Olmütz, vielleicht Umkreis Posen. Zu Olmütz, Feuerrad 5 (Zu S–S II, S. 212). *Einband-Forschung*, 2005, č. 16, s. 55–57.
20 Obdobným příkladem je dílna *Blume frei II* (EBDB w003439), kterou se budeme zevrubněji zabývat níže.
21 Viz Poskočilová, M. a kol. (pozn. 17).
22 Databáze ISTC eviduje pouze tři z pěti známých exemplářů, když pomíjí ten uložený v Kapitulní knihovně v Olomouci pod sign. CO.357 a další z Moravské zemské knihovny v Brně (dále jen MZK) se sign. PT1–1203.556. Z těchto pěti pak disponuje soudobou vazbou pouze exemplář z VKOL a MZK, který rovněž oplývá polousňovou vazbou, avšak nářadím zcela odlišným od známého korpusu dílny *Einhorn VII*.
23 Viz EBDB w000126. Jde o jediný kompletní známý exemplář ukrývající se v konvolutu VKOL, sign. 48.750–48.753.
24 Za pomoc s datací minuce děkuji PhDr. Kamilu Boldanovi.
25 K tomu Voit, P.: *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí. II, Tiskaři pro víru i tiskaři pro obrození národa 1498–1547*. Praha 2017, s. 116–117.
26 Sem kromě výše uvedené řadíme tyto dílny: *Band ornamental* (EBDB w002857), *Gotische Dachbekrönung frei I* (EBDB w003442), *Gotische Dachbekrönung frei III* (EBDB w002859), *Gotische Dachbekrönung frei IV* (EBDB w003443), *Lilie zweifach a* (EBDB w003446).
27 Glonek, J.: Knihvazačská dílna olomouckých kartuziánů. *Bibliotheca Antiqua 2013,* roč. 22, 2013, s. 40–61.
28 Zaznamenáváme celkem devět případů jako např.: „Iste liber est illigat[u]s a[n]no d[omi]ni 1470 nebo Iste Liber illigat[us] est Anno d[omi]ni 1481 fr[atru]m Ord. Carthus. In Olomucz." Soudobé přípisky podobného znění odkazují i na roky 1471, 1476 a 1480. Viz VKOL, sign. M I 258, M II 131/ 2, III 47.726–III 47.727/ A, III 47.726–III 47.727/ B, II 48.278–II 48.279, II 48.268–II 48.270, II 48.063, II 48.146, III 300.018.
29 Jen ve fondu VKOL jde o 136 dosud identifikovaných svazků (stav k roku 2023) se slepotiskovou výzdobou (tisků i rukopisů).
30 Viz Spáčil, V.: Soupis archivních rukopisů, pozůstalostí a jednotlivých archiválií ve sbírce rukopisů Státní vědecké knihovny v Olomouci. *Sborník archivních prací*, roč. 24, 1974, s. 83–108 (položka č. 39). Se jménem *Salczar* nebo *Wenceslai de Wysowicz* se setkáváme i na dalším fragmentu pergamenové listiny užité jako vazební makulatura u inkunábule BCO.229 (vazba dílny *Gotische Dachbekrönung frei III* – EBDB w002859). Blíže Poskočilová, M. a kol. (pozn. 17), s. 201–202.
31 Viz Spáčil, V. (pozn. 30), s. 83–108 (položka č. 59).
32 Viz fragment listu na pergamenu sekundárně užitého jako zadní předsádka, VKOL, sign. 11.423–11.425.
33 K tomu Glonek, J.: Gotická a renesanční knižní vazba. In: Krušinský, R. (ed.): *Chrám věd a múz: 450 let Vědecké knihovny v Olomouci*. Olomouc 2016, s. 337.
34 Viz EDIT 16 CNCE 34387 – Perotto, N.: *Cornucopie nuper emendatum, a Domino Benedicto Brugnolo [...]*. Venetiis 1504 (VKOL, sign. II 21.739). Za laskavé sejmutí makulatury z přídeští tohoto tisku děkuji restaurátorce Magdaleně Sklenovské.

35 Srovnej typ písma s: *Almanach Georgens Tannstetter von Rain der siben freyen kunsten vnd ertzney Doctor Auff das hochwirdig bistumb zw Wienn*, který Singriener vytiskl roku 1518 – http://data.onb.ac.at/rec/AC06692504, vyhledáno 4. 4. 2023. Na vídeňskou provenienci nepřímo odkazuje i dochovaný filigrán, který sice není zcela totožný, ale dozajista téměř shodný s: https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/struktur.php?ref=AT3800-PO-53037, vyhledáno 4. 4. 2023. Náš je bohužel již hůře čitelný v detailech, leč disponuje šířkou 48 mm a délkou 130 mm.

36 Viz VD16 S 9167 či VD16 K 8. Přispěvatelé Encyklopedie knihy, *Johann Singriener st.* [online], https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Johann_Singriener_st.&oldid=15228, vyhledáno 4. 4. 2023.

37 Jako další příklad zmiňme fragment listiny z rukopisu VKOL, sign. M I 277. Viz Spáčil, V. (pozn. 30), s. 83–108 (položka č. 33). Též VKOL, sign. II 48.367/ 4 (ISTC ig00185000) nebo VKOL, sign. II 48.276–II 48.277 (ISTC ij00290000, ISTC ij00479000).

38 Viz rukopisy z VKOL se sign. M I 294, M I 295, M I 303, M II 130, M II 248. Viz Spáčil, V. (pozn. 30), s. 83–108 (položky č. 37, 38, 40, 121, 142). Též u inkunábule VKOL, sign. III 47. 806/ 1 (ISTC ip00048000).

39 Lze uvažovat o třech exemplářích. Avšak u BCO.13 musím korigovat dřívější vlastní jednoznačné přiřazení k této dílně. Nářadí je vskutku téměř totožné, ale patrně nikoliv shodné. Bohužel stav usně nedovoluje problém jednoznačně rozsoudit, což je škoda i s ohledem na provenienční přípisky. U BCO.14 je situace jasnější. Leč objevuje se zde kolek s motivem listoví (Blattwerk – EBDB s027378), který databáze EBDB přiřazuje k blíže nepodchycené dílně *Kopfstempel VIII* (EBDB w003389). Navíc pro něj nemáme dosud zaznamenán jiný výskyt. Uvažovaným třetím je BCO.111. Blíže Poskočilová, M. a kol. (pozn. 17). Zde je u BCO.111 chybně uvedena jiná dílna.

40 K dílně Glonek, J. (pozn. 12), s. 46–47.

41 Viz VKOL, sign. 36.546–36.547. Z něho očividně vychází i údaj z databáze EBDB, i když na tento exemplář nikde explicitně neodkazuje.

42 Blíže Poskočilová, M. a kol. (pozn. 17), s. 134–135.

43 Viz EBDB s010552, s010560, s010546, s010539, s010521, s010523, s010540.

44 V obou případech jde o norimberské tisky – viz ISTC ig00716500 a ISTC ig00708000.

45 K výskytu blíže Glonek, J. (pozn. 27).

46 Státní okresní archiv (dále jen SOkA) Olomouc, fond Archiv města Olomouce (dále jen AMO) – Knihy, Titulář a formulář 1502–1515, inv. č. 528, sign. 149; tamtéž, Titulář a formulář 1507–1537, inv. č. 529, sign. 150.

47 Voit, P. (pozn. 25), s. 117.

48 Jako příklad uveďme vazbu z olomoucké kapitulní knihovny BCO.158 vzniklou patrně roku 1496 a zdobenou kolky dílny *Gotische Dachbekrönung frei III* (EBDB w002859). Zde na fol. a1r figuruje soudobou rukou červeně psaná provenience: „Emptu[m] est p[er] me dom[inum] Wuolffg[angum] Spaczko p[ro] 5 gr[ossis]." Blíže Poskočilová, M. a kol. (pozn. 17), s. 159–160.

49 V roce 1505 zde došlo k pogromu a vyhnání židovské komunity. Židovský majetek včetně knih získalo město, které je rozprodávalo. Jako makulaturu pak užil rozřezané hebrejské bible v několika případech českobudějovický knihvazač Jan Benešovský. Blíže Boldan, K.: Dílna českobudějovického knihvazače Jana Benešovského. *Knihy a dějiny*, 2023, č. 1–2, s. 78–113. Z Olomouce byli Židé vyhnáni roku 1454 a i zde jim byl zabaven majetek. Blíže Klenovský, J. – Papoušek, M.: *Židovská obec v Olomouci: historie, osobnosti, památky*. Olomouc 1997–1998, s. 3.

50 Sem kromě výše uvedené řadíme tyto dílny: *Blüte frei Raute II* (EBDB w002854), *Blume frei II* (EBDB w003368), *Blüte frei Raute III* (EBDB w003438).

51 Mayo, H. (pozn. 13), s. 264–291.

52 Zařazení BCO.156 je třeba s ohledem na nová zjištění označit za chybné, ač o moravské provenienci nepochybujeme. Kompoziční schéma se však vymyká z řady jiných, typických pro dílnu EBDB w000125. Vazbu neuvádí ani Mayo. K vazbě se vrátíme níže.

53 VKOL, sign. II 300.156. Tisk se dostal roku 1639 do bibliotéky františkánů v Uherském Hradišti.

54 VKOL, sign. III 47.811. Zde na zadní předsádce rukou: „Wenczeslaus olmutzensis appothecarij vir [...] laude dignissi[us] obyt in die t[ra]nslac[i]o[ni]s S[an]cti b[er]n[ardi]ni a[n]no d[omi]ni 1494 [cuius] lib[ellus] e[r]at iste orate deu[m] p[ro] eo".
55 VKOL, sign. II 48.095. Na zadním přídeští rukou: „Anno nostre salutis 1494 Wenczeslaus Cesar vir vtique laude dignus olmutzensis appothecarius ac fratrum minorum fidelissimus zelator In die Sancti translacionis bernardini Cum testitudine cadens Sic satis lamentabiliter et insperate inter lapides subito diem clausit extremum Cuius memoria aput altissimum et homines non aboleatur in sempiternum Cuiusque iste libellus erat orate deum pro eo et scriptore".
56 VKOL, sign. 48.887–48.889. Na zadní předsádce rukou: „Wenczeslaus olmutzensis appothecarius vir laude dignus obyt a[n]no d[omi]ni 1494 in die t[ra]nslac[i]o[ni]s S[an]cti b[er]n[ardi]ni [...] e[r] at lib[ellus] iste orate deu[m] p[ro] eo".
57 Bohužel mi o něm není nic bližšího známo. Každopádně musel platit za váženého a vzdělaného měšťana. Podle M. Čermáka byli lékárníci v Olomouci během 14. a 15. století řazeni mezi patriciát a často zasedali i v městské radě. Čermák, M.: *Olomoucká řemesla a obchod v minulosti*. Olomouc 2002, s. 148–149.
58 SOkA Olomouc, fond AMO – Knihy, Kniha památná 1492–1546, inv. č. 98, sign. 7.
59 Tamtéž, Naučení a rozsudky, 1484–1565, inv. č. 9a, sign. 6671.
60 Viz BCO.68.
61 Viz např. VKOL, sign. II 48.485. Prozatím evidujeme přinejmenším pět těchto případů (většinou s křížovým stehem).
62 Tamtéž, sign. II 48.095.
63 Tamtéž, sign. II 48.075.
64 Viz BCO.70, BCO.141, BCO.188, BCO.219, BCO.234.
65 K tomu Glonek, J.: Vazby prvotisků kapitulní knihovny v Olomouci. In: Poskočilová, M. a kol. (pozn. 17), s. 36.
66 Viz BCO.70 (konvolut dvou benátských tisků s díly Cicera) a BCO.219 (římský tisk). Zevrubný popis Poskočilová, M. a kol. (pozn. 17).
67 Blíže Zemek, M.: *Posloupnost prelátů a kanovníků olomoucké kapituly od počátku až po nynější dobu I. (1131–1652)*. Olomouc 1945 (opis rukopisu), č. 502. Dalším vlastníkem knihy byl Gregorius Nitsch (zemř. 1533), jemuž kodex Altheymer daroval – na fol. a1r čteme: „Gregorio Nitsch cano[ni] co olom. per Con. althaymer cano[ni]cum seniorem sum testatus". Nitsch působil rovněž jako olomoucký kanovník a generální vikář. Tento profesí původem veřejný notář platil za předního propagátora humanistických myšlenek v Olomouci, přičemž byl členem místní učené společnosti Sodalitas Maierhofiana, který se přátelil s Conradem Celtisem. S ním se znal i osobně z dob svých vídeňských studií. K němu blíže tamtéž, s. 541. – Mayo, H. (pozn. 13), s. 269 a 286.
68 Zde zmiňme další prokazatelný příklad Jana z Jemnice (viz BCO.68). Jeho provenienční přípis obsahuje i vročení do roku 1485. Blíže Poskočilová, M. a kol. (pozn. 17), s. 99–100. Též Mayo, H. (pozn. 13), s. 269 a 285.
69 K ní Glonek, J. (pozn. 12), s. 41.
70 Ke spodní hranici viz VKOL, sign. III 300.025 – Bonifác VIII. – Andreae, J. (ed.): *Liber sextus Decretalium*. Rom: Ulrich Han, 24. XII. 1474 (ISTC ib00982000). Provenience – na foliu [a1r] rukou: „Conuent[us] Hradiscien[sis] Fr[atr]um. Minor[um]"; na foliu [a5r] rukou: „Hic liber, concessus est, ex Praetorio, in vsum fratrum". K horní hranici viz VKOL, sign. 48.890–48.896, kde je nejmladším dílem konvolutu tisk Isidor ze Sevilly: *Synonyma deregimine vitae praesentis*. [Lipsiae: Conradus Kachelofen, ca 1495] – ISTC ii00208500.
71 Viz VKOL, sign. 48.887–48.889, 48.890–48.896, II 48.134–II 48.135, II 48.299–II 48.300. Podle vnějších znaků i sign. 48.733.
72 Viz Poskočilová, M. a kol. (pozn. 17).
73 Viz BCO.19, BCO.61, BCO.69. Též VKOL, sign. II 48.134–II 48.135.
74 K tomu Glonek, J. (pozn. 65), s. 41.

75 K této pozoruhodné dílně s vazbami na Jana Filipce a tzv. postkorvínské ateliéry viz Glonek, J. (pozn. 12), s. 37–40. Nejnověji Glonek, J.: Korvínské knižní vazby v Olomouci? In: *Studie o rukopisech*, sv. 52, 2022, č. 2, s. 160–178.

76 Jejich frotáže jsou publikovány v Glonek, J. (pozn. 12), s. 53 (položky č. 4, 8, 13, 14, 16). Jde o olistěný prut (něm. Laubstab, výška 0 × 24 mm – viz VKOL, sign. III 300.025), pětilistou rozetu se dvěma okvětními věnci (0 × 15 mm – např. VKOL, sign. II 300.059), dvojitou lilii (0 × 25 mm – např. VKOL, sign. II 300.059), šestilistou rozetu (0 × 4 mm – např. VKOL, sign. II 300.060) a tzv. Kreuzblume (0 × 16 mm – VKOL, sign. II 300.060). Všechny uvedené signatury nesou provenienci františkánského konventu v Uherském Hradišti ze 17. či 18. století. U některých pak jiné přípisky (jako například „Hic liber, concessus est, ex Praetorio, in vsum fratrum") naznačují jejich způsob nabytí snad skrze donaci velkého příznivce Jana Filipce a tedy i linkou na Olomouc, kde dílna fungovala.

77 Prvním je keř neboli Staude mit Eichel (0 × 26 mm – viz VKOL, sign. 48.755), druhým tzv. Rautengitter (0 × 27 mm – např. VKOL, sign. II 300.062).

78 SOkA Olomouc, fond AMO – Knihy, Kniha památná 1492–1546, inv. č. 98, sign. 7.

79 BCO.166, BCO.178 a BCO.205. K nim Poskočilová, M. a kol. (pozn. 17).

80 Databáze EBDB při vytyčení časové působnosti dílny očividně vychází z postinkunábule z olomoucké kapitulní knihovny, jejíž mladší dílo z konvolutu pochází z roku 1511. Exemplář patrně zachytil již E. Kyriss, avšak databáze na něj nikterak neodkazuje. Viz Zemský archiv Opava – pobočka Olomouc, fond Sbírka paleotypů Metropolitní kapituly Olomouc, sign. P 170.

81 BCO.261.

82 K poněkud specifickému použití pokryvu viz Poskočilová, M. a kol. (pozn. 17), s. 221.

83 Jeho vlastnictví zaznamenáváme i u BCO.39, BCO.186 a BCO.212. Je zajímavé, že jde vždy o lipskou vazbu ukrývající spis Jeana Gersona vydaný roku 1494 ve Štrasburku.

84 Sem řadíme dosud samostatně vedené dílny *ihs rund* (EBDB w003444) a *Kopf-Stempel II* (EBDB w002860).

85 K dílně Glonek, J. (pozn. 12), s. 42–43.

86 Viz např. sign. RP 47, RP 6, RP 7, RP 8, RP 9 (vše ze sbírek MZK) nebo u exemplářů z olomoucké kapitulní knihovny u sign. BCO.148 a CO.278.

87 Např. u MZK, sign. RP 7, RP 8, RP 9, RP 11.

88 VKOL, sign. III 47.771. Bohužel jde o úzký pruh pergamenové listiny sekundárně užité jako křidélko u předsádky.

89 MZK, sign. RP 6, RP 11.

90 Černý, P.: *Středověké a raně novověké iluminované rukopisy ve sbírkách Olomouce a Kroměříže*. Olomouc 2020, s. 323–324.

91 Doseděl, R.: *Krakovecké panství v 17. století* (diplomová práce). Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2017. Dostupné z: https://theses.cz/id/66c7nr/, vyhledáno 16. 3. 2023. – Sitta, J.: *Tunklové na Moravě (1398–1510)* (bakalářská práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2018. Dostupné z: https://theses.cz/id/g7ljex/, vyhledáno 16. 3. 2023.

92 Na olomoucký původ ukazuje i rozbor výzdoby u některých exemplářů (viz BCO.89, BCO.102, BCO.254, rovněž CO.139). K tomu i k dílně samotné Glonek, J. (pozn. 12), s. 44–45. – Poskočilová, M. a kol. (pozn. 17). – Černý, P. (pozn. 90), s. 231–232, 344–346.

93 Viz sign. BCO.35, BCO.50 (zde rovněž marginálie od olomouckého kanovníka Martina Horčičky alias Sinapina), BCO.109, BCO.169, BCO.209.

94 Viz sign. BCO.32, BCO.102, BCO.163, BCO.191, BCO.199. K tomu, jakož i k výskytu pozoruhodných vlepených jednolistů, blíže Glonek, J. (pozn. 65), s. 36–37.

95 K tomu Poskočilová, M. a kol. (pozn. 17), s. 25.

96 Tamtéž, s. 198–199.

97 V době zrušení v roce 1784 knihovna čítala 4 827 děl. Ke knihovně blíže Glonek, J. – Krušinský, R.: Klášterní knihovny v Olomouci a jejich rušení za Josefa II. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura Moravy let 1620–1780*. Díl 3. Olomouc 2011, s. 143–159.

98 Na obě uvedená města se ovšem můžeme z historického hlediska dívat i jako na zástupce německého knihtisku.
99 Převazby prováděl v letech 1897–1900 Johann Všetička, v roce 1909 knihař Höpfner.
100 Devět vazeb se jeví jako importy zahraničních dílen, dvě se nepodařilo určit.
101 Viz BCO.78 (ISTC ip00053000). Bližší popis vazby Poskočilová, M. a kol. (pozn. 17), s. 106.
102 Viz BCO.232 (ISTC ih00266000 a VD 16 H 3478). Tamtéž, s. 203–204.
103 Jde o kolek keře o velikosti 15 mm a dva válečky, jednak s motivem damaskového pásu (s mřížkou a rombusem se čtyřlistem) o šířce 12 mm a jednak esovitou rozvilinou s listy a květy (tzv. Wellenranke) o šířce 10 mm.
104 U inkunábule VKOL, sign. III 47.706/ 3 jde o kolek drobného kvítku o velikosti 3 mm. U VKOL, sign. II 48.077 registrujeme pětilistou rozetu o velikosti 9 mm. Ta se shoduje s kolkem EBDB s022444, který databáze zařazuje k dílně *Laubstab rechteckig mit Blüte* (EBDB w002861). Opakovaně zaznamenáváme i kolek dvouhlavého orla v routě o výšce 35 mm (viz např. VKOL, sign. II 300.134).
105 Viz úprava vazby u VKOL, sign. II 48.586 z roku 1688 a provenienční přípis na předním přídeští VKOL, sign. 60.620–60.622: „Hunc Antiqum Seu Aureum librum vestivit P A L Can: Reg Lat: ad OOSS in Solatium omnium MARIAM Amantium. A[nn]o 1708“. Pozoruhodné jsou rovněž patrně cenzorské zásahy bílou křídou pocházející snad z tohoto období a nutno dodat, že přeškrtnuté části textu nalézáme v jednotlivých svazcích nikoli ojediněle.
106 Signované exlibris tvoří znak probošta Alexandra Maxmiliána Krbosche s textem: „Ex Bibliotheca / Canonicorum Regulariu[m] / S. Augustini Congr: Later: / Olomucij ad Omnes Sanctos. / Schindler. Sc: Olo.“
107 VKOL, sign. III 47.747.
108 VKOL, sign. II 47.926/ 1, II 47.926/ 2 (oba svazky svázány v Lipsku – viz EBDB w000139), III 47.765, II 47.871 (oba svazky s novodobou vazbou). K této pozoruhodné postavě zevrubně Červenka, J.: Literary Reaction to Conversion. The Case of Jiří Sovka of Chrudim. In: *Historica Olomucensia. Sborník prací historických*, roč. 62, 2022, č. 1, s. 27–45.
109 K tomu blíže Černušák, T.: Řeholní instituce. In: Šmeral, J. (ed.): *Dějiny Olomouce*. 1. svazek. Olomouc 2009, s. 244–245. O právní návaznosti olomouckého kláštera na klášter v Lanškrouně svědčí mimo jiné i otisky proboštské a konventní pečeti z roku 1436 a 1455, které nasvědčují tomu, že se i přes přesun sídla kláštera do Olomouce nadále jednalo de iure o lanškrounský klášter. Viz Krafl, P. – Mutlová, P. – Stehlíková, D.: *Řeholní kanovníci sv. Augustina v Lanškrouně: dějiny a diplomatář kláštera = The regular canons of St. Augustine in Lanškroun = the history and diplomatarium of the monastery*. Praha 2010, s. 74.
110 Na přední desce je nahoře vyryté datum 1497 (tisk pochází z roku 1475 – viz ISTC ib00436000). Další soudobý přípis odkazující na lanškrounský původ konventu lze nalézt u VKOL, sign. III 47.745.
111 Blíže Hlaváček, I.: Pronikání cizích prvotisků do českých knihoven v 15. století. In: *Knihtisk a Universita Karlova*. Praha 1972, s. 67–96. Nejnověji s řadou upřesňujících informací Boldan, K.: Špýrský tiskař Peter Drach a počátky knihkupecké sítě v Čechách a na Moravě. *Studie o rukopisech*, sv. 52, 2022, č. 2, s. 130–159. Johann Schmidhofer patřil k Drachovým nejvýznamnějším tzv. Buchführerům. Staral se pro něj o rozsáhlou prodejní síť od Lipska, přes Prahu až po Brno a Olomouc. V Drachově účetní knize je ostatně veden doslovně jako „mijn buchfürer im land von Beheijm“. Byl tedy odpovědný za knižní obchod v českých zemích. Díky záznamu o konečném vyrovnání mezi ním a Drachem z lipského velikonočního trhu v roce 1489 víme, že Schmidhofer koupil od Dracha za tisíc zlatých všechny knihy „der er jm lande hat“. Od tohoto data si Schmidhofer budoval svůj vlastní vydavatelský podnik. Viz Mäkeler, H.: *Das Rechnungsbuch des Speyerer Druckherrn Peter Drach d. M. (um 1450–1504)*. St. Katharinen 2005, s. 92.
112 Čermák, M. (pozn. 57), s. 193. K tomu nejnověji i s odkazy na další literaturu a prameny Boldan, K. (pozn. 111).

113 Hlobil, I.: Raně renesanční slepotiskové knižní vazby v Olomouci. In: Hlobil, I. – Perůtka, M.: *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550. III. Olomoucko*. Olomouc 1999, s. 520. Melipola bývá zejména starší literaturou uváděn jako nejstarší známý knihkupec v Olomouci i na Moravě. Bezpečně je však doložen jen jako nakladatel spolupracující roku 1508 s vídeňským tiskařem Johannem Winterburgerem. Viz Voit, P.: *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha 2006, s. 647, 1023.

114 Viz VKOL, sign. II 47.874–II 47.875 (ISTC ic00724000 a ISTC ib00992000).

115 Plebán Mikuláš vlastnil i další inkunábuli vytištěnou roku 1483 Antonem Kobergerem, jehož nakladatelskou vazbou svazek oplývá. Blíže viz VKOL, sign. III 47.814.

116 Dvě vazby této jihoněmecké dílny registrujeme i v olomoucké kapitulní knihovně, přičemž jeden z tisků vytiskl opět Petr Drach. Blíže Poskočilová, M. a kol. (pozn. 17), s. 179–180 a 219 (viz BCO.192 a BCO.258).

117 Blíže Mäkeler, H. (pozn. 111), s. 50–51.

118 Tamtéž, viz položky č. 76 a 111 ze seznamu.

119 VKOL, sign. III 300.019.

120 Ostatně Koberger měl velký vliv i na knižní obchod v českých zemích a Dracha v tomto dokonce i překonával. Viz Voit, P. (pozn. 113), s. 470–471.

121 O dalším obdobném dokladu z jihočeského regionu, jakož i o osobě Johanna Schmidhofera blíže Boldan, K. (pozn. 111).

122 Blíže Mäkeler, H. (pozn. 111), s. 100–102 a 107–108.

123 Blíže Poskočilová, M. a kol. (pozn. 17).

124 K tomu zevrubně Boldan, K.: Bamberské vydání olomouckého a pražského misálu: (1488 a 1489). In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*. Olomouc 1999, s. 13–20. Lipskou vazbou disponuje i exemplář tištěný na papíře z VKOL, sign. III 47.770.

125 Viz dílna s pomocným označením *Laubstab frei IV* (EBDB w000139). Jen pro zajímavost uveďme, že slepotiskovou výzdobou této dílny disponuje hned 15 vazeb z Kapitulní knihovny v Olomouci. V tamní sbírce prvotisků tak tvoří druhou nejpočetněji zastoupenou dílenskou skupinu. Srovnej Poskočilová, M. a kol. (pozn. 17). – Boldan, K. (pozn. 111).

ZPRÁVY VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI
č. 326: 31–63, 2023

Galerie pruských vojenských velitelů za obléhání města Olomouce roku 1758. Část III.

Jiří Fiala – Harald Skala

Abstract

Gallery of the Prussian Military Commanders during of the Prussian Siege of the Olomouc in 1758. Part III.

At the end of their article *Gallery of the Military Commanders in the Defence of Olomouc during the Prussian Siege of the City in 1758*, the authors turn their attention to the headquarters of the Prussian King Frederick II, which, during this siege, were located in the village Smržice near Prostějov. As many as 43 noteworthy Prussian officers took part in this siege. Some of them will be presented with short biographical summaries. The second part of this contribution presents the biographies of three general officers:4. Lieutenant-General Wolf Friedrich von Retzow (1700–1758), 5. Colonel Paul von Werner (1707–1785) and 6. Major-General Johann Karl Baron von Rebentisch (1701–1765). In the third part of this contribution the biographies of five general officers are presented: 7. Lieutenant-General Friedrich Eugen Prince von Württemberg (1732–1797), 8. Major-General Wilhelm von Saldern (1702–1758), 11. Lieutenant-General Friedrich Wilhelm Querin von Forcade de Biaix (1699–1765) and 14. Lieutenant General of the Cavalry Friedrich Wilhelm Baron von Seydlitz-Kurzbach (1721–1773).

Keywords: Olomouc, 1758, Prussian siege, Frederick II, Prussian commanders

Počínaje ročníkem 2014 *Zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci* jsme v tomto časopise publikovali v pěti pokračováních příspěvek *Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758*.[1] Navázali jsme na tento příspěvek biogramy předních pruských vojenských velitelů zúčastnivších se tohoto obléhání, jehož neúspěch zmařil plány prvního z nich – pruského krále Fridricha II. Velikého na následující obležení a dobytí hlavního města habsburské monarchie, Vídně. Jejich soupis se stručnými biografiemi pořídil hesenský historik Eduard von Sodenstern ve své publikaci *Zum Säcular-Gedächtniss von 1758: Der Feldzug in Mähren, oder die Belagerung und der Entsatz von Olmütz*, vydané v roce 1858 nakladatelstvím Johanna Davida Sauerländera (1789–1869) ve Frankfurtu am Main.[2]

Roku 2021 jsme ve *Zprávách Vlastivědného muzea v Olomouci* kromě úvodní části a soupisu 43 identifikovaných pruských důstojníků publikovali první tři biografie, a to těchto důstojníků: 1. generál polní maršál James Francis Keith (Jakob von Keith, 1696–1758),

2. generálporučík Heinrich August baron de la Motte-Fouqué (1698–1774) a 3. generálporučík Hans Joachim von Zieten (1699–1786).[3] V následujícím čísle tohoto časopisu, vydaném v roce 2023, jsme prezentovali biografie dalších tří pruských důstojníků, a to 4. generálporučíka Wolfa Friedricha von Retzow (1700–1758), 5. plukovníka Paula von Werner (1707–1785) a 6. generálmajora Johanna Karla svobodného pána von Rebentisch (1701–1765).[4] Nyní seznamujeme čtenáře *Zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci* s biografiemi 7. generálporučíka Friedricha Eugena prince von Württemberg (1732–1797), 8. generálmajora Wilhelma von Saldern (1702–1758), 11. generálporučíka Friedricha Wilhelma Querina von Forcade de Biaix (1699–1765) a 14. generálporučíka jezdectva Friedricha Wilhelma svobodného pána von Seydlitz-Kurzbach (1721–1773).

7. Generálporučík Friedrich Eugen princ von Württemberg

Rod vévodů, později králů Württemberských existuje dodnes, v minulosti ovládal velké části jižního Německa. Rodové jméno Württemberg je odvozeno od rodového hradu Wirtemberg, nacházejícího se mezi městy Cannstatt a Esslingen (dnes Rotenberg, část města Stuttgartu). Nyní stojí na jeho místě kostelík vybavený křtitelnicí z kaple původního hradu, podle nápisu na křtitelnici vysvětil kapli 7. února 1083 wormský biskup Adalbert II. (kolem 1035–1107). Tento nápis je nejstarší písemnou památkou týkající se panského rodu Württembergů.

Již v polovině 13. století byl povýšen rod Württembergů do hraběcího stavu; koupěmi, ale i válečnými úspěchy se příslušníkům rodu podařilo značně rozšířit rodový majetek. V roce 1251 získali město Stuttgart, jež se později stalo jejich hlavním sídlem. Titul vévody udělil císař Maxmilián I. Habsburský (1459–1519) na říšském sněmu roku 1495 ve Wormsu Eberhardovi V. hraběti von Württemberg.

V letech 1534–1537 zavedl Ulrich vévoda Württemberský (1487–1550) na svých panstvích reformaci a stal se hlavou zemské evangelické církve. Mnozí příslušníci rodu sloužili v různých evropských armádách, nejednou dokonce válčili proti sobě.

Friedrich Eugen princ von Württemberg byl čtvrtým synem Karla Alexandra vévody Württemberského (1684–1737) a Marie Augusty rozené kněžny von Thurn und Taxis (1706–1756).[5] Narodil se 21. ledna roku 1732 ve Stuttgartu, jeho bratry byli Karl Eugen (1728–1793), Eugen Ludwig (*/† 1729), Ludwig Eugen (1731–1795) a Alexander (1733–1734), jeho jediná sestra Auguste Elisabeth (1734–1787) se provdala za Karla Anselma knížete von Thurn und Taxis (1733–1805). Jejich otec, Karl Eugen vévoda Württemberský, konvertoval roku 1712 jako armádní velitel v císařských službách k římskokatolické konfesi a stal se tak prvním katolickým vládcem Württemberska od reformace.

Marie Augusta vévodkyně Württemberská měla velice dobrý vztah k pruskému králi Friedrichu II. Velikému. Smlouvou z 28. září roku 1741 převzal pruský král do svých služeb její dragounský pluk, nazývaný „Haus-Dragoner-Regiment". V pruských službách nesl pluk jméno „Dragoner-Regiment Herzog von Württemberg (D XII)", popřípadě „Alt-Württemberg". Vévodkyně nicméně zůstala až do roku 1749 de iure majitelkou pluku (v pruské terminologii *Chef*).

Friedrich Eugen princ von Württemberg byl původně určen pro duchovní dráhu, již v roce 1739 mu byl udělen kanonikát v Salcburku a roku 1741 v Kostnici. Král Friedrich II. mu

nabídl post koadjutora v klášteře (*Hochstift*) ve Vratislavi (nyní Wrocław v Polské republice). Mladý Friedrich Eugen se však rozhodl pro vojenskou dráhu.

O přízeň stuttgartského dvora se ucházel nejen král Friedrich II. Veliký, ale i habsburský dvůr ve Vídni. Již 11. února 1734 udělila vídeňská Dvorní válečná rada (*Hofkriegsrat*) tehdy dvouletému (!) Friedrichovi Eugenovi princi von Württemberg hodnost císařského plukovníka, v roce 1736 pak obdržel patent plukovníka zemského dragounského pluku (*Kreis-Dragonerregiment*).

Pruskému panovníkovi na příchylnosti stuttgartského vévodského dvora nadále velice záleželo. Když v roce 1737 zemřel otec mladého Friedricha Eugena, poslala vdova Marie Augusta v roce 1741 své tři syny na vychování do Berlína ke dvoru pruského krále. Po krátkých studiích v holandském Utrechtu a obligátní kavalírské cestě do Francie a Anglie se Friedrich Eugen princ Württemberský vrátil do Berlína. Koncem jara roku 1749 rezignovala jeho matka Marie Augusta vévodkyně Württemberská na funkci šéfa (*Chef*)[6] tehdy již pruského dragounského pluku, král Friedrich II. nato udělil tuto funkci 8. června 1749 jejímu synovi Friedrichovi Eugenovi, kterému bylo tehdy 17 let. Král mu napsal: *„Je suis charmé que la résponse de Madame Votre Mére a été conforme á vos désirs et c'est avec toute la satisfaction possible que J'accepte Vos services et Vous confère le régiment de Dragons, dont Madame Votre Mère a joui jusqu'á présent et duquel Elle vient dese démettre en Votre faveur et Je viens de donner Mes ordres afin que les Patentes ordinaires et la capitulation du Régiment Vous soyent expédié dans la chancellerie de guerre. Potsdam, 7. Juni 1749."*[7]

Mladý Friedrich Eugen pak 29. března 1750 nastoupil na krátký čas k pluku „Gens D'Armes" a dne 1. května převzal ve městě Treptow an der Rega (nyní Trzebiatów v Polské republice, 8 km od pobřeží Baltu) svůj pluk, nazývaný nadále „Alt-Württemberg".[8] Do tohoto okamžiku velel pluku generál Damian Otto Julius Marschall von Bieberstein (1701–1760), osvědčivší se již ve württemberských službách. Pro zasloužilého důstojníka jistě nebylo lehké podřídit se rozkazům sedmnáctiletého nezkušeného Friedricha Eugena, který se snažil vzít výcvik dragounů do vlastních rukou. Brzy nastaly mezi oběma neshody. Král Fridrich II. tudíž napsal 23. června 1752 horkokrevnému mladíkovi: *„Ihr habet dem Major Eures Regiments von Köller wegen insubordination 3 Tage in Arrest gesetzt. Ich kann aber hierbey Euer Liebden nicht verhalten, wie es Mich besonders befremdet, und in gewissem Maße nahe geht, daß Dieselben zeithero sich mit verschiedenen und so vielen Officirs von Dero Regiment brouilliret haben. Was desfalls mit dem Generalmajor von Bieberstein verschieden vorgefallen, solches ist bekandt und habe Ich jederzeit geglaubet, daß Euer Liebden mit demselben in ein besseres Vernehmen sich zu setzen sich dero orthes würden haben angelegen seyn lassen, da doch einmal solcher Generalmajor ist, mithin nach seinem Posten und Rang das Commando noch zur Zeit über Euer Liebden hat, obschon Deroselben das Regiment zuständig ist. Was mit den anderen Stabsoffizieren annoch vor mißhelligkeiten vorgefallen seyn, solches will Ich jetzo alhier nicht releviren. Es thut Mir aber besonders leyd, daß Euer Liebden sich auch nunmehro mit erwähntem Major von Köller in gewissen brouillerien befinden, von welchem Ich dennoch frey sagen muß, daß er ein sehr tüchtiger Officir ist, und der sich bisher die größeste Mühe gegeben hat, das Regiment in Ordnung zu halten. Ich ermahne Euer Liebden künfftig mit etwas mehr moderation zu verfahren und sich eines guthen comportements mit denen sämtlichen Stabs- und anderen Officirs Dero Regiments zu befleißigen. Potsdam, 23. 6. 1752."*[9]

V létě roku 1751 strávil Friedrich Eugen princ von Württemberg delší dovolenou ve Stuttgartu. Na jaře roku 1752 se vrátil k pluku, jeho konflikty s generálmajorem

von Bieberstein však pokračovaly. Král Fridrich II. proto povolal generálmajora von Bieberstein do Berlína a jmenoval na jeho místo podplukovníka Friedricha Wilhelma von Seydlitz (1721–1773, pozdějšího slavného generála jezdectva), jemuž se podařilo utvořit si vůči mladému princi rychle velice kladný vztah. Friedrich August princ von Württemberg byl 9. listopadu 1752 jmenován generálmajorem Švábského kraje. Panovník tomuto jmenování udělil 27. listopadu téhož roku dodatečně svoje svolení, zároveň pozval prince do Berlína, kde ten pak strávil celou zimu.

Na jaře roku 1753 se Friedrich Eugen princ von Württemberg vrátil do Treptowa a zde se zasnoubil s neteří krále Friedricha II. Friederikou Dorotheou Sophií markraběnkou von Brandenburg-Schwedt (1736–1798). Po zásnubách mu král dal do užívání zámek v Treptowě, svatba se uskutečnila 29. listopadu 1753 na zámku v Schwedtu. Ve svatební smlouvě bylo na radu krále ustanoveno, že děti z tohoto manželství budou vychovány v evangelické víře, ačkoliv jejich otec byl římský katolík. Braniborské stavy tím byly velice potěšeny a povolily Friedrichovi Eugenovi, jakož i jeho mužským potomkům roční apanáž ve výši 25 000 guldenů. Dne 15. prosince téhož roku udělil král Fridrich II. Friedrichovi Eugenovi Řád černé orlice, 9. listopadu 1754 byl pruský panovník kmotrem jeho prvnímu synovi, Friedrichu Wilhelmovi Karlovi von Württemberg (1754–1816).

V následujících letech zasílal Friedrich Eugen princ von Württemberg pruskému králi pravidelná hlášení o výcviku a stavu svého pluku. Roku 1755 se cítil zkrácen na svých právech, protože šéfové jiných pluků, kteří se do těchto funkcí dostali později, již byli povýšeni na generálmajory. Dopisem datovaným 6. června 1755 jej král však ujistil o své nadále trvající přízni [obr. 1].

Na jaře roku 1756 se Friedrich Eugen princ von Württemberg vydal na ostrov Menorcu,[10] kde chtěl získat válečné zkušenosti. Jeho bratr Ludwig Eugen princ von Württemberg zde sloužil v hodnosti francouzského generála a obléhal tamní pevnost obsazenou Brity.

Po vstupu pruské armády do Saska 29. srpna 1756, jímž započala sedmiletá válka, se plukovník Friedrich Eugen princ von Württemberg vrátil neprodleně do Branibor. Král, který s jeho výpravou na Menorcu nesouhlasil, mu napsal 15. srpna 1756: *„J´ai été bien aise, de voir par la lettre que Vous avez voulu faire le 13. de ce mois que Vous étes heureusement de retour de votre campagne, et il me semble que vous entrevoyez á présent la précipitation, avec laquelle vous avez agi en entrepernant un si pénible voyage qui a tout l´air d´une équipe. Cependant rien n'a été négligée a Vorte Régiment ez tout s´est fait avec la méme régularité que si vous avez été présent, á Potsdam, 15. D'Aout 1756."*[11]

I když z těchto řádek vysvítá králova nevole, prokázal plukovník von Württemberg v dalších měsících své kvality, což krále naladilo opět smírně. Již v září roku 1756 byl se svým plukem při obležení saské armády u Pirny, kde jeho pluk s granátnickou rotou „Bandemer" střežil pontonový most přes Labe u obce Pratzschwitz. Dne 1. listopadu 1756 dosáhl hodnosti generálmajora. Opět se pak osobně proslavil 21. dubna 1757 v bitvě u Liberce. Velel zde již jízdní brigádě, k níž náležely vedle jeho vlastního pluku ještě dragounské pluky „Karl Ludwig von Normann" (pluk byl rozpuštěn v roce 1806) a „Karl Emil von Katte" (pluk též byl rozpuštěn roku 1806). Po zdařilém útoku jeho brigády na císařskou jízdu pronásledoval v čele vlastního pluku zbytky prchajícího nepřítele [obr. 2].

Již 6. května roku 1757 mohl generálmajor Karl Eugen princ von Württemberg opět prokázat svou odvahu a statečnost v bitvě u Prahy, v níž opět velel na levém křídle bojové sestavy jízdní brigádě složené z jeho vlastního pluku a dragounského pluku „Christian Friedrich von Blanckensee" (tento pluk byl rozpuštěn roku 1806). Po několika pruských

Obr. 1. Německý malíř 18. století z okruhu malíře Antoina Pesneho (1683–1757), Portrét Friedricha Eugena vévody von Württemberg s Řádem černé orlice, jenž mu byl udělen v roce 1753, olejomalba na lněném plátně, 96 × 80 cm. Soukromá sbírka.

Obr. 2. Fridrich Eugen, princ württemberský, nejvyšší důstojník pruského strážního vojska, narozený dne 21. ledna 1732, s Řádem černé orlice, jenž mu byl udělen v roce 1753. Rytina augsburského malíře a rytce Johanna Esaiase Nilsona (1721–1788).

útocích se císařská jízda dala na neuspořádaný ústup, část za pražské hradby, část směrem k Sázavě. Jezdci generálmajora von Württemberg prchající císařskou jízdu pronásledovali, přičemž se oba pruské pluky pomíchaly, takže jen jejich malá část obsadila opuštěný tábor císařských u Nuslí. Zde se jejich důstojníci snažili zavést pořádek do prořídlých řad, většina jezdců na shromáždiště však nedorazila – po namáhavém nočním přesunu na bojiště a celodenním boji byli jezdci i jejich koně tak vyčerpaní, že již nemohli vykonávat rozkazy. Teprve následujícího dne se podařilo jezdce obou pluků opět shromáždit. V jednom z okamžiků boje, kdy doráželo na generálmajora Friedricha Eugena prince von Württemberg několik nepřátel, jej před zajetím zachránil dragoun jeho pluku, který jednomu z útočníků rozpoltil šavlí hlavu. Zbytek nepřátel pak uprchl.

V bitvě u Leuthen (dnes Lutynia v Polské republice) 5. prosince 1757 velel generálmajor von Württemberg jízdě předvoje složené z jeho vlastního pluku a šesti husarských pluků. V předpolí vlastní bitvy napadl jím vedený předvoj u obce Borne císařskou jízdu (tři saské švališérské pluky a dva pluky rakouských husarů), jíž velel generál Georg Ludwig říšský hrabě von Nostitz auf Niedergläsersdorf und Hummel (1709–1758). Překvapená Nostitzova jízda ustupovala přes Borne, „převálcovala" v plné jízdě císařské pravé křídlo u obce Nippern a zastavila se až u obce Gross-Heidau. Württembergovi jezdci zajali 11 důstojníků a 540 nepřátelských jezdců, kromě toho ukořistili dvě standarty saských švališérů. V samé bitvě pak stál Württembergův pluk se čtyřmi husarskými pluky za pěchotou centra bitvy. Ještě na bojišti povýšil král Fridrich II. teprve pětadvacetiletého Friedricha Eugena prince von Württemberg na generálporučíka.

V roce 1758 velel generálporučík von Württemberg samostatnému sboru v Horním Slezsku, odkud krále Fridricha II. pravidelně informoval o své činnosti. Jeho vlastní pluk se od 2. května do 7. července 1758 účastnil pruského obléhání Olomouce.[12] Mezi pluky, jež se na obléhání bezprostředně podílely, byly jen dva pluky jezdecké – dragounský pluk „Alt-Württemberg" č. 13 o dvou praporech a 30 švadronách a husarský pluk „Möhring" č. 3. Württembergův pluk, utábořený v obci Zlechov (nyní ulice v obci Plumlov),[13] se střetl v šarvátce s císařskou jízdou 15. května u Moravského Berouna a o měsíc později v šarvátce u olomoucké předměstské vsi Holice.[14] Při ústupu Prusů z Moravy pluk kryl 9. července 1758 přechod hlavního voje přes řeku Metuji. Dne 4. října téhož roku se pluk účastnil bitvy u Hochkirchu a zajišťoval ústup ruské armády.

Koncem roku 1758 požádal generálporučík von Württemberg krále Fridricha II. o delší zdravotní dovolenou. Král mu 16. prosince 1758 napsal: *„Je souhaite au reste, que vous passiez vôtre temps agréablement et que vous refraichissez des fatiguess de la campagne précédente…"*[15]

Následující týdny strávil generálporučík von Württemberg na panství své manželky v zámku Schwedt. Krátce po Vánocích byl na jedné z vycházek zajat ruskou jednotkou nacházející se na výzvědách. Byl propuštěn po podepsání reversu, podle něhož se měl po svém uzdravení dostavit do ruského zajetí.[16] Kurýr, který měl revers dopravit k ruskému velícímu generálovi, však padl do rukou pruské hlídky, a tak se mohl generálporučík princ von Württemberg zúčastnit během roku 1759 dalších akcí pruské armády.[17]

V bitvě s ruskou armádou pod velením generála Pjotra Semjonoviče hraběte Saltykova (1698–1772) 12. srpna 1759 u obce Kunersdorfu (nyní Kunovice v Polské republice nedaleko Frankfurtu nad Odrou v SRN) velel generálporučík von Württemberg jízdnímu sboru na levém křídle bitevního centra. Ke sboru náležela brigáda generála Gustava Albrechta von Schlabrendorff (1703–1465) – kyrysnické pluky „Markgraf Friedrich von Brandenburg"

a „Christian Sigismund von Horn“, a brigáda generálmajora Christiana Sigismunda von Horn (1714 – po 1776) – kyrysnický pluk „Prinz von Preussen“. V okamžiku, kdy pruská pěchota po bezúspěšných snahách překonat kotlinu ležící severně od vesnice a nazývanou *Kuhgrund*, začala ustupovat, přikázal král Fridrich II. princi von Württemberg podpořit ustupující pěchotu veškerou jízdou stojící původně v centru bitevní sestavy. Jízda musela postupovat úzkým údolím, jež bylo pod palbou ruských děl. Princi von Württemberg se podařilo dosáhnout rovinky 400 metrů východně obce Klein-Mühl, jenže ruský generál *en chef* Magnus Johann von Berg (Maxim Vasiljevič Berch, 1720–1784) posléze zpozoroval pohyb Prusů a plukovní děla jeho pěchoty začala ostřelovat pruskou jízdu. V této situaci utržil generálporučík von Württemberg tečnou ránu pěchotní kulkou do zad, krátce na to ještě těžké zranění nohy, načež jej několik jezdců dopravilo na obvaziště.

Po uzdravení velel Friedrich Eugen princ von Württemberg menšímu armádnímu sboru, jenž stál proti Švédům v Braniborsku. Když se pruský král dozvěděl o pochodu ruského sboru sasko-ruského generála Gottloba Curta hraběte von Tottleben (1715–1773) na Berlín, obdržel generálporučík von Württemberg, stojící tehdy v Templinu vzdáleném 74 km od Berlína, rozkaz vydat se urychleně na pomoc ohroženému hlavnímu městu. Dne 3. října 1760 stály Tottlebenovy jednotky nedaleko berlínské Hallské brány, předvoj Württembergova sboru dorazil do Berlína v noci z 3. na 4. října, zbytek sboru (5 000 mužů) pak během příštího dne. Generál Tottleben se na to stáhl k (tehdy samostatné) obci Köpenick, kde se 5. října spojil s dvanáctitisícovým sborem generálporučíka Zachara Grigorjeviče hraběte Černyševa (1722–1795). Pozdě večer 4. října přitáhl k Berlínu i císařský pomocný sbor v síle 15 000 mužů, vedený polním maršálkem Frantzem Moritzem hrabětem von Lacy (1725–1801). Princ von Württtemberg se nato stáhl na opačnou stranu města k Landsberské bráně. Dne 8. října dorazil do Berlína generálporučík Johann Dietrich von Hülsen (1693–1767) s posilou čítající 9 000 mužů; v Berlíně bylo nyní celkem 14 000 Prusů, zatímco rusko-císařští spojenci měli k dispozici 35 000 mužů. Proti takové přesile nemohl generálporučík von Württemberg město ubránit. V noci z 8. na 9. října 1760 proto Prusové ustoupili do Spandau, ruské jednotky město obsadily a vyplenily. Když se Rusové dozvěděli o brzkém příchodu krále Friedricha II. s jeho armádou, Berlín ráno 12. října opustili.

Generálporučík Friedrich Eugen princ von Württemberg pak vytlačil císařský sbor, jemuž velel jeho nejstarší bratr, Karl Eugen princ von Württemberg (1728–1793), z oblasti mezi řekami Sálou a Labem. Dne 3. listopadu 1760 bojoval jeho pluk v bitvě u saského města Torgau v jezdecké brigádě „Spaen“. V odpoledních hodinách se veškerá jízda (dva kyrysnické pluky a dva pluky dragounské, jedním z nich byl „Alt-Württemberg“) pod velením generálporučíka Georga Ludwiga prince von Holstein-Schleswig Gottorp (1719–1763) chystala zaútočit na pravé křídlo císařské pěchoty. Byla však ze všech stran napadena císařskou jízdou polního podmaršálka Karla Claudia hraběte O'Donella of Tyrconnel (1715–1771). Princ von Holstein byl nucen ustoupit až po Neiden a Elsnig a do bitvy již nezasáhl.[18] Generálporučík von Württemberg mezitím dorazil se svým sborem 20. listopadu do Schwedtu, odkud pokračoval 26. listopadu 1760 do Mecklenburgu. Zimu 1760/1761 strávil jeho pluk v okolí Rostocku.

Na podzim roku 1761 byl generálporučík von Württemberg pověřen řízením obrany pevnosti Colberg (nyní Kołobrzeg v Polské republice). Ruská armáda vedená generálem Pjotrem Alexandrovičem hrabětem Rumjancevem-Zadunajským (1725–1796) oblehla pevnost 25. srpna 1761, ruská flotila téhož dne začala ostřelovat pevnost od moře. 27. srpna byla ruská flotila posílena 12 švédskými bitevními loděmi, 42 fregatami a dělovými čluny.

Posádku pevnosti tvořily jeden prapor granátníků „Puttkamer“ (550 mužů), jednotka milice (700 mužů) a zemské prapory (*Landbattailons*) „Schmeling“ a „Kleist“ (celkem 700 mužů). Okolí pevnosti obsadil sbor prince von Württemberg následovně: západní fronta – jednotky generálporučíka jezdectva Johanna Paula von Werner (1707–1785), východní fronta – jednotky generálmajora Georga Rheinholda von Thadden (1712–1784), centrum – jednotky generálporučíka prince von Württemberg. Celkem zde měl princ von Württemberg k dispozici čtyři granátnické prapory, devět pěších praporů, dva prapory dobrovolníků (*Freibattalions*), dva dragounské a jeden husarský pluk, celkem 9343 mužů pěchoty (z toho 2214 granátníků) a 2771 jezdců.

11. září 1761 pověřil princ von Württemberg oddíl o 2300 mužích vedených generálem von Werner úkolem napadnout ruské sklady, téhož dne rozkázal Friedrich II. sboru (cca 10 000 mužů) generálporučíka jezdectva Dubislawa Friedricha von Platen (1714–1787) přerušit ruské zásobovací linie. Platenův sbor se pak 27. září spojil se sborem prince von Württemberg poblíž obce Freienwalde (nyní Chociwel v Polské republice). Dne 17. října 1761 vyslal generálporučík princ von Württemberg generálporučíka von Platen s osmi pěšími prapory a 42 švadronami jezdectva proti ruským jednotkám operujícím v okolí Greiffenbergu (nyní Gryfice v Polské republice) a 22. října se Platenův sbor utkal s ruským sborem generála Wilhelma von Fermor (1702–1771) u obce Gollnow (nyní Goleniów v Polské republice). Platen měl k dispozici 6500 mužů, Fermor kolem 27 000 mužů, boj skončil nerozhodně. Generálporučík von Platen měl ovšem nyní uzavřenou cestu k přímořskému městu Štětínu (Stettin, nyní Szczecin v Polské republice) a musel se vrátit k Colbergu. Od krále pak obdržel rozkaz postoupit k Berlínu.

Dne 1. listopadu 1761 vyzval generál Rumjancev-Zadunajskij generálporučíka von Württemberg ke kapitulaci. Ten však tuto výzvu briskně odmítl a připravil se k prolomení ruské linie. V noci z 13. na 14. listopadu opustil sbor generálporučíka von Württemberg své pozice u Colbergu, jako posádka zde zůstaly pouze čtyři pěší prapory. V noci na 15. listopad přešly jeho jednotky, aniž by to Rusové zpozorovali, řeku Regu a dospěly téhož dne do Treptowa (nyní Trzebiatów v Polské republice). Dne 17. listopadu se Württembergův sbor spojil v Greiffenbergu se sborem generálporučíka von Platen, současně začaly ruské dělostřelecké baterie generála Magnuse Johanna von Berg ostřelovat pruský tábor. Generálporučík von Württemberg měl nyní k dispozici 11 560 pěšáků a 2900 jezdců (mnozí však o své koně přišli), s nimiž se 18. listopadu vydal k Falkenburgu (nyní Złocieniec v Polské republice). Dne 20. listopadu byl zraněný a nemocný generálporučík von Württemberg odvezen do Štětína. Jeho sbor ležel v Regenwalde (nyní Resko v Polské republice), odkud se 30. listopadu přesunul do Naugardu (nyní Nowogard v Polské republice).

Generálporučík von Württemberg, jenž se mezitím zotavený vrátil k svému sboru, se 7. prosince rozhodl přemístit sbor do Treptowa, kam sbor dorazil po dvoudenním pochodu. Po vypuzení ruské posádky byl zde umístěn Wernerův husarský pluk. Dne 10. prosince přijel do Treptowa zásobovací konvoj s tisícem vozů vezoucích potraviny, léky a munici. Württembergův sbor se vydal s tímto konvojem 11. prosince za hustého sněžení směrem na Colberg. U obce Neumühl (nyní Głąb v Polské republice) narazili na oddíly generála Magnuse Johanna von Berg (1000 granátníků, 4000 jezdců a šest děl), skryté za zemními šancemi.

Rusové ustoupili před přesilou bez boje a stáhli se na pozice za řekou Spie (nyní řeka Błotnica) u obcí Nehmer (nyní Niemierze v Polské republice) a Spie (nyní Błotnica v Polské republice). Dne 12. prosince 1761 zde došlo za hustého sněžení k bitvě. Generál von

Berg dostal včas posily vyslané generálem Rumjancevem-Zadunajským, a tak měl nyní k dispozici na 20 000 mužů. Tato přesila nakonec zabránila Württembergovu sboru a jím doprovázenému konvoji proniknout do Colbergu. Sbor ztratil během boje dva důstojníky a 50 mužů, 17 důstojníků a 542 mužů bylo zraněno a většina z nich pomrzla v příštích dnech. Sbor se pak vrátil k Treptowu a Štětínu, pevnost Wile Colberg kapitulovala 16. prosince. Generálporučík Dubislaw Friedrich von Platen a generálmajor Friedrich August von Schenckendorf (1710–1780) odpochodovali se svými jednotkami do Saska, generálporučík Friedrich Eugen von Württemberg setrval se svým plukem během zimy v Mecklenbursku.

10. dubna 1762 uzavřel generálporučík von Württemberg příměří se Švédy a přemístil svoje jednotky ke slezské Svídnici (nyní Świdnica v Polské republice). 21. července se pak zúčastnil bitvy u obce Burkersdorf (nyní Burkatów v Polské republice), v níž jeho pluk kryl postavení pruské armády u obce Silberberg (nyní Srebrna Góra v Polské republice), odkud se po bitvě vrátil do původního postavení u obce Peterswaldau (nyní Pieszyce v Polské republice). V bitvě u obce Reichenbachu (nyní Dzierzoniów v Polské republice) 16. srpna byl jeho pluk přidělen k jízdní brigádě generálmajora Roberta Scipia svobodného pána von Lentulus (1714–1786). S dragounským plukem „Flanß" a husarským plukem „Dingelstedt" napadl pravé křídlo c. k. jízdy, která po krátkém boji ustoupila.

Když sedmiletá válka v únoru 1763 podepsáním mírové dohody v Hubertusburgu skončila, sloužil generálporučík von Württemberg ještě pět let v pruské armádě, jeho pluk byl dislokován v garnizonu v Treptowě. Ke dni 18. května 1769 ukončil aktivní službu, jeho pluk převzal 7. září 1769 plukovník Carl Erdmann von Reitzenstein (1722–1789), jenž byl v té souvislosti povýšen do hodnosti generálmajora. Již 27. května roku 1769 byl princ von Württemberg jmenován polním maršálem Švábského kraje.

Friedrich Eugen princ von Württemberg se pak s rodinou přestěhoval do württemberského hrabství Mömpelgard (nyní Montbéliard ve Francouzské republice), ovšem bez čtyř nejstarších synů, kteří studovali ve švýcarském Lausanne. Blízko Mömpelgardu, v obci Étupes, si nechal vystavět letní palác, v němž trávil další leta (za Francouzské revoluce byl tento palác jako symbol *Ancien Régime* roku 1801 zbourán). 29. května roku 1772 byl povýšen do hodnosti generála jezdectva Švábského kraje, 23. července roku 1776 mu byl udělen ruský imperátorský řád sv. Anny. Dne 10. března roku 1786 převzal od svého bratra Ludwiga Eugena von Württemberg (1731–1795) funkci místodržitele hrabství Mömpelgard a s ním spojených panství v Burgundsku a Alsasku.

Nepokoje ve Francii donutily Friedricha Eugena prince von Württemberg v roce 1791 opustit své dominium v Mömpelgardu. Pruský král Friedrich Wilhelm II. ho nato 1. června 1792 jmenoval místodržícím knížectví Ansbach-Bayreuth, načež se Friedrich Eugen princ von Württemberg nastěhoval do zámku v Bayreuthu. Dne 6. května roku 1795 mu pruský král udělil hodnost pruského polního maršála.

Po smrti obou starších bratří (Ludwig Eugen vévoda Württemberský zemřel 20. května roku 1795) se Friedrich Eugen 20. května roku 1795 stal 14. panujícím vévodou Württemberským. Vzdal se postu místodržícího v knížectví Ansbach-Bayreuth a přestěhoval se s rodinou na zámek ve Stuttgartu. Během 1. koaliční války s Francii byl vévoda Friedrich Eugen Württemberský spojencem Rakouska, proto do jeho zemí vpadla v roce 1796 francouzská armáda. Vévoda Württemberský byl nato přinucen 17. července téhož roku v Badenu podepsat s divizním generálem Jean-Victorem Marií Moreauem (1763–1813) příměří, jež ukončila 7. srpna v Paříži mírová smlouva, což ovšem vyvolalo ve Vídni velikou nevoli.

Po úspěších císařské armády vedené polním maršálkem Karlem arcivévodou Rakousko-Těšínským (1771–1847) se vévoda Württemberský, jenž před Francouzi nakrátko ze země uprchl, vrátil do Stuttgartu, který ovšem obsadili císařští. Požadavky císařské armády dosáhly v letech 1796–1797 horentní částky 18 milionů guldenů. Vévoda proto musel po 27 letech svolat zemský sněm. V příštích týdnech došlo ke značným rozmíškám mezi vévodou a stavy, až vévodu z rozčilení ranila 23. prosince roku 1797 na zámku v Hohenheimu (dnes část Stuttgartu, zámek nechal v letech 1772–1793 postavit vévodův starší bratr Carl Eugen vévoda Württemberský) mrtvice, jíž vzápětí podlehl.

Manželství Friedricha Eugena vévody Württemberského s Friederikou Dorotheou Sophií rozenou markraběnkou von Brandenburg-Schwedt bylo velice plodné, z jejich dvanácti dětí se pouze jedno nedožilo dospělosti. [obr. 3] Friedrich Wilhelm Karl (1754–1816) byl činný v pruských a ruských vojenských službách, později se stal prvním králem Württemberska. Ludwig Friedrich Alexander (1756–1817) byl pradědem Marie von Teck (1867–1953), manželky britského krále Jiřího V. (1865–1936) a prarodičky britské královny Alžběty II. (1926–2022), sloužil v pruské armádě, Eugen Friedrich Franz Heinrich (1758–1822) rovněž sloužil v pruské armádě. Sophie Dorothee Auguste (1759–1828) se stala ruskou carevnou Marií Fjodorovnou, neboť se roku 1776 provdala za ovdovělého ruského cara Pavla I. (1754–1801). Wilhelm Friedrich Philipp (1761–1830), zakladatel linie vévodů von Urach, sloužil v dánské armádě. Ferdinand Friedrich August (1763–1834) dosáhl hodnosti c. k. polního maršálka. Friederike Elisabeth Amalie Auguste (1765–1785) se v roce 1777 provdala za Petera Friedricha velkovévodu Oldenburského (1755–1829). Elisabeth Wilhelmine Louise (1760–1790) byla první manželkou arcivévody a posléze císaře Františka II. Habsbursko-Lotrinského (1768–1835). Wilhelmine Friederike Katharina

Obr. 3. Friederike Dorothea Sophia roz. markraběnka von Brandenburg-Schwedt, provdaná vévodkyně württemberská, s portrétem svého nejstaršího syna Friedricha Wilhelma Karla, vévody a později württemberského krále, 1760. Připsáno Johannu Georgovi Ziesenisovi ml. (1716–1778). Landesmuseum Württemberg.

(nar. 1768) zemřela krátce po svém narození. Karl Friedrich Heinrich (1770–1791) sloužil v ruské armádě, během rusko-turecké války zemřel na horečnatou infekci (patrně malárii) a je pohřben v Chersonu (nyní Ukrajinská republika). Alexander Friedrich Karl (1771–1833), zakladatel nynější katolické větve rodu, sloužil zpočátku v rakouské, od r. 1799 v ruské armádě. Heinrich Friedrich Karl (1772–1838), žijící od roku 1802 vzhledem ke svému morganatickému manželství pod jménem a titulem Heinrich Friedrich Karl hrabě von Sontheim, byl důstojníkem pruské armády. Nemanželský syn Friedricha Eugena vévody Württemberského a Anne Clementine Clarematrandové Johann Georg hrabě von Sontheim (1790–1860) dosáhl hodnosti generálporučíka a úřadu ministra války království Württemberg.[19]

Friedrich Eugen vévoda Württemberský byl velice aktivní muž, jako voják projevil v mnohých nebezpečných situacích statečnost a taktický um. V boji býval často na čele svého dragounského pluku, byl proto vojáky pluku oblíben. Jeho vláda ve vévodství Württemberském byla příliš krátká na to, aby mohl rozvinout své vlastní politické koncepce, ale i v tomto vysokém postavení si počínal jako osvícený panovník.

8. Generálmajor Wilhelm von Saldern

Rod Saldern náležel k prastaré šlechtě Dolního Saska. Thidericus de Saldere (*nobilis laycus*, tj. světský šlechtic) je v písemných pramenech poprvé zmiňován roku 1161. Původním sídlem Saldernů bylo Salder am Fuhse, nacházející se nedaleko dnešního města Wolfenbüttel. V polovině 16. století rod přesídlil do Braniborska. Matthias von Saldern (1508–1575) se stal pážetem braniborského kurfiřta Johanna II. Hektora (1505–1571), později dosáhl titulu dvorního rady a vrchního komořího a stejně jako jeho pán podporoval německou církevní reformaci. Od roku 1560 patřila rodu Saldernů fideikomisní panství Wilsnack, Leppin a Plattenburg (vše v regionu Westprignitz).

Wilhelm von Saldern se narodil 7. srpna 1702 v obci Garz an der Priegnitz, jeho rodiči byli Aschwin von Saldern (1656–1714) a Anna Dorothea von Ingersleben z linie Schrepkau (1672–1759).[20] Mladý Wilhelm byl vyučován domácími učiteli, v roce 1716 vstoupil do kadetní školy v Magdeburgu. Po přeložení této školy do Berlína pokračoval Wilhelm od 2. dubna 1717 ve své vojenské přípravě v tomto městě.

11. listopadu 1720 Wilhelm von Saldern nastoupil v hodnosti svobodníka-kaprála do pěšího pluku „Graf von Wartensleben" (č. 1) a 13. prosince 1721 byl povýšen na praporčíka. Jeho povýšení do hodnosti „Second-Lieutenant" (tj. podporučík) následovalo 24. dubna 1724 a do hodnosti „Premier-Lieutenant" (tj. poručík) pak 24. července 1729. V těchto letech cestoval po Německu s úkolem naverbovat pro pluk nováčky. Dne 27. října 1733 byl povýšen na štábního kapitána.

14. března 1738 Wilhelm von Saldern obdržel svolení pruského krále Fridricha Viléma I. (1688–1740) ke své svatbě. Jeho manželkou se 26. března stala Sofie Charlotta von Saldern (1720–1759), dcera komorního soudce a dědičného majitele panství Wilsnack Friedricha Augusta von Saldern (1694–1720) a Charlotty Elisabeth von Saldern (1688–?).

7. června 1739 byl Wilhelm von Saldern jmenován velitelem jedné roty pluku a již 9. června byl vyslán se zvláštním doporučením krále do vévodství Pfalz-Zweibrücken verbovat pro pluk nováčky. Dne 8. srpna 1740 byl přeložen v hodnosti majora k pěšímu pluku „Gustav Bogislav von Münchow" č. 36. V první slezské válce velel granátnickému praporu

8/36, s nímž se v březnu roku 1741 zúčastnil útoku na pevnost Glogau (nyní Głogów v Polské republice), 10. dubna 1741 bitvy u Mollwitz (nyní Małujovice v Polské republice), a následného střetnutí u obce Rothschloss (nyní Białobrzezie/Kondratowice v Polské republice), v němž se vyznamenal.

Během druhé slezské války se major Wilhelm von Saldern v létě 1744 podílel na obléhání Prahy, následně byl se svým plukem nasazen ve sboru polního maršála Leopolda I. prince von Anhalt-Dessau (1676–1747) v Horním Slezsku. Dne 16. ledna 1745 byl povýšen na podplukovníka. Bitvy u Hohenfriedebergu (nyní Dobromierz v Polské republice) 4. června 1745 se nezúčastnil, jeho pluk byl tehdy dislokován ve Vratislavi. V roce 1746 byl podplukovník von Saldern nasazen se svým plukem pod vedením generálporučíka Ernesta Christopha hraběte von Nassau (1686–1755) při druhém pruském obléhání pevnosti Brieg (nyní Brzeg v Polské republice). Během jednání o kapitulaci pevnosti musel von Saldern dokonce po krátký čas posloužit jako rukojmí.

24. května roku 1747 byl Wilhelm von Saldern povýšen na plukovníka (příslušný patent je datován 31. května 1747). Na počátku sedmileté války byl von Saldern 28. května 1756 jmenován generálmajorem, 9. července pak obdržel od krále Fridricha II. mimořádnou roční odměnu ve výši 1500 tolarů a řád Pour le Mérite.[21] Dne 9. srpna 1756 byl povolán ke králi Fridrichovi II. a ten generálmajora von Saldern jmenoval 22. října šéfem bývalého saského pluku „Johann Adolf Prinz Sachsen-Gotha", který byl po kapitulaci saské armády u Pirny převzat do pruských služeb pod číslem 54. Pluk byl dislokován v Magdeburgu, ale von Saldern zůstal ve Slezsku, kde velel brigádě složené z pěších pluků č. 40 a 42 [obr. 4, 5].

6. května 1757 v bitvě u Prahy velel generálmajor Wilhelm von Saldern brigádě složené z pěšího pluku „Kreytzen" a granátnických praporů „Alt-Billerbeck" a „Ingersleben", nalézajících se v druhém sledu bojové sestavy. V bitvě utrpěl von Saldern těžké zranění pravého ramene kulkou z muškety. Kulku se pruským polním chirurgům podařilo odstranit na obvazišti v Břevnovském klášteře, von Saldern se pak léčil delší čas v Sasku – král ho pro ten účel jmenoval velitelem garnizóny v saském městě Wittenbergu.

V roce 1758 se generálmajor Wilhelm von Saldern vrátil k armádě a byl jmenován velitelem veškeré jízdy a pěchoty v Horním Slezsku se štábem v Opavě. Dne 17. února 1758 přitáhl k městu císařský generál Charles-Joseph markýz Canon de Ville (1711–1792) se svým sborem složeným z několika jezdeckých pluků, řadové pěchoty a několika set hraničářů, celkem okolo 15 000 mužů. V noci z 17. na 18. nechal Canon de Ville zřídit na vršcích nad Opavou několik dělostřeleckých baterií. Generálmajor von Saldern, jenž měl k dispozici pouhých 2500 mužů, ještě v noci opustil nepozorovaně město a stáhl se k pruské hlavní armádě obléhající Olomouc.

Po ztrátě zásobovacího konvoje u Domašova zrušil král Fridrich II. 2. července 1758 obléhání Olomouce. Generálmajor Wilhelm von Saldern se svou brigádou pak ustupoval s armádou Fridricha II. k Hradci Králové, stále znepokojován lehkými oddíly císařské armády.

V noci z 25. na 26. července 1758 přepadl plukovník Franz Friedrich von Vela (psán též Vehla, ?–1777) se dvěma prapory pluku karlovackých lických hraničářů „Petazzi" v západních předměstích Hradce Králové osaměle stojící pěší pluk „Pannewitz". Prusové ztratili 63 mužů a přišli též o tři těžká děla. V boji rovněž zahynul generálmajor Wilhelm von Saldern. V jeho biografiích se uvádí, že byl pohřben na hřbitově zdejšího kapucínského kláštera. Jedná se o omyl, v Hradci Králové řád kapucínů nikdy nesídlil; Wilhelm von Saldern byl bezpochyby pochován na hřbitově minoritského kláštera, jenž stával na Pražském

Obr. 4. S[chmalen, Johann Christian Hermann von]: Accurate Vorstellung der sämtlichen Koeniglich Preussischen Armee, worinnen zur eigentlichen Kenntniss der Uniform von jedem Regimente ein Officier und Gemeiner in Völliger Montirung. (Přesné představení veškeré pruské armády za účelem vlastní znalosti uniformy důstojníka a vojína každého pluku v plné výstroji.) Nürnberg, auf Kosten der Raspischen Buchhandlung, *1759*. Jednotlivé tabule jsou ručně kolorovány. Další, upravená vydání této publikace se uskutečnila v letech 1770 a 1787.

Obr. 5. Vojáci pěšího pluku (č. 54) – mušketýři, *Chef* pluku generálporučík (spr. generálmajor) von Saldern. S[chmalen, Johann Christian Hermann von]: Accurate Vorstellung der sämtlichen Koeniglich Preussischen Armee, worinnen zur eigentlichen Kenntniss der Uniform von jedem Regimente ein Officier und Gemeiner in Völliger Montirung. Nürnberg 1770, Tabelle 5.

předměstí. Při výstavbě královéhradecké pevnosti bylo toto předměstí i s klášterem demolováno, nový klášter minoritů s kostelem sv. Anny byl vybudován v letech 1777–1784 v předměstské obci Kukleny.[22]

S manželkou Sofií Charlottou přivedl Wilhelm von Saldern na svět tři dcery a jednoho syna; byli to Dorothea Charlotte Emilie (1742–1813), provdaná za Hanse Christopha von Koenigsmarck (1701–1779), pruského generálmajora, a po ovdovění za Albrechta Ludwiga von Quitzow (1740–1803), Johanna Louise (1748–1750), Rudolph Christoph Gustav (1752–1753) a Sophie Friederike (1754–1776), provdaná za Achatze Christopha von Bismarck (1737–1796).

11. Generálporučík Friedrich Wilhelm Quirin von Forcade de Biaix

Původ rodu Quirinů de Forcade spočívá ve Španělsku, odkud se tento rod přestěhoval koncem 15. století do francouzského regionu Béarn. Prvním doloženým členem rodu je Charles de Forcade Seigneur de Biaix, jenž byl kolem roku 1600 strážcem královského pokladu ve Francii. Když ve Francii započalo pronásledování hugenotů, opustili Forcadové v září 1685 Francii a uprchli do Braniborska. Jean Quirin de Forcade de Biaix (1663–1729) se narodil v obci Pau v bývalé francouzské provincii Béarn na francouzsko-španělské hranici, jeho vojenská kariéra v pruských službách byla završena funkcí vojenského guvernéra města Berlína a v den jeho skonu udělením hodnosti generálporučíka. Dne 15. dubna 1697 se oženil s Juliane svobodnou paní von Honsted, dcerou Quirina barona von Honsted (1640–1669), kurfiřtského braniborského generálmajora, stali se rodiči dvou synů a dcery.

Friedrich Wilhelm Quirin se narodil 11. ledna roku 1699 v Berlíně.[23] Bylo mu teprve 14 let (!), když nastoupil v hodnost korporála do pruského pluku „Weiße Füsilier-Garde" (pozdější pěší pluk č. 18). Již 21. září téhož roku se nacházel u pěšího pluku „Graf Wartensleben" v hodnosti praporčíka. S tímto plukem se zúčastnil v roce 1715 obléhání Stralsundu obsazeného Švédy. 11. ledna 1716 byl povýšen do hodnosti podporučíka (*Second-Lieutenant*), 26. ledna 1719 obdržel hodnost poručíka (*Premier-Lieutenant*), dva roky nato, 24. ledna 1721, se stal štábním kapitánem. Pruský král a braniborský kurfiřt Fridrich Vilém I. jej pak 16. března 1724 přeložil do pluku jeho otce, generálmajora Jeana Quirina de Forcade de Biaix (pozdější pěší pluk č. 23) ve stejné hodnosti, ale ve funkci velitele jedné roty.

Dne 7. října 1727 se kapitán Friedrich Wilhelm Quirin von Forcade de Biaix oženil v berlínském francouzském kostele s osmnáctiletou baronesou Marií de Montolieu de St. Hippolyte (1709–1767). Také ona pocházela z hugenotské rodiny, jejím otcem byl sardinský a pruský generálmajor Louis de Montolieu baron de Saint-Hippolyte (1667–1738). Stálé bydliště manželů bylo v Berlíně, zde též mezi roky 1728–1753 přišlo na svět jejich 18 dětí, další čtyři děti se narodily mrtvé.

11. června 1732 byl Friedrich Wilhelm Quirin von Forcade de Biaix povýšen v otcově pluku na majora a 7. října 1740 na podplukovníka. V letech 1740–1742 se zúčastnil 1. slezské války. V bitvě u Mollwitz (nyní Małujovice v Polské republice) stál jeho pluk, jemuž od roku 1729 velel jakožto *Chef* plukovník Wilhelm Ehrenreich von Sydow (1705–1760), v centru druhého sledu. Jeho pluk byl pak i při obléhání pevnosti Neisse a Brieg (nyní města Nysa a Brzeg v Polské republice). Dne 30. května 1743 byl povýšen na plukovníka,[24] 24. července téhož roku byl králem Fridrichem II. jmenován velitelem pluku, ve stejném měsíci ho král jmenoval správcem obce Zinna (*Amtshauptmann*).

Také druhé slezské války se plukovník Forcade zúčastnil. V září 1744 se podílel na obležení města Prahy, 4. června 1745 bojoval se svým plukem v bitvě u Hohenfriedebergu. Pluk (dva prapory) stál ve středu 1. linie bojové sestavy a zasáhl do těžkého boje o obec Günthersdorf, přičemž ztratil pouze dva muže.

Na začátku bitvy u Žďáru (něm. Soor) poblíž Trutnova 30. září 1745 se oba prapory pluku původně nacházely ve druhém sledu. V nebezpečné situaci, kdy pruská pěchota 1. sledu již umdlévala, vyslal král Fridrich II. oba prapory podpořené pěším plukem č. 17 a granátnickým praporem č. 13/37 na ohrožené místo. Těmto posilám se podařilo bodákovým útokem proniknout do velké dělostřelecké baterie nepřítele a umlčet její zničující palbu. Při tomto útoku utrpěl plukovník von Forcade průstřel lýtka pravé nohy, zůstal ležet na bojišti a byl krátce považován za mrtvého.

31. prosince 1745 byl plukovník von Forcade jmenován kanovníkem v Halberstadtu (ve středním Německu, 50 km jihozápadně od Magdeburgu), což mu zajistilo roční příjem 300 tolarů. Na schůzce velitelů pluků, která se po bitvě u Ždáru konala v králově sídle, se musel plukovník Forcade kvůli své zraněné noze opřít o ostění okna. Když to král Fridrich II. uviděl, přinesl mu osobně židli se slovy: *„Mein lieber Obrister von Forkade, ein so braver und würdiger Mann, als er ist, verdient sehr wohl, daß auch der König selbst ihm einen Stuhl bringet!"*[25] Za statečnost v uplynulých válečných taženích mu byl 6. ledna 1746 panovníkem udělen řád Pour le Mérite s roční penzí 600 tolarů a současně byl jmenován kanovníkem v Havelbergu (ve středním Německu v Sasko-Anhaltsku). Dne 24. května 1747 byl plukovník von Forcade povýšen na generálmajora, přičemž příslušný dekret byl zpětně datován 4. prosincem 1743.

Po smrti generálmajora Christopha II. purkrabího a hraběte Dohna von Dohna-Schlodien (1702–1762) zaujal generálmajor von Forcade jeho místo jako *Chef* pluku (byl to stále týž pluk, k němuž byl v roce 1724 převelen v hodnosti kapitána). V prvním roce sedmileté války se jeho pluk v září 1756 zúčastnil blokády saské armády u Pirny, kdy stál v táboře u obce Gross-Sedlitz pod velením samého krále. S plukem pak překročil 21. dubna 1757 během tažení armády Augusta Wilhelma vévody von Braunschweig-Wolfenbüttel-Bevern (1715–1781) sasko-českou hranici. V bitvě u Liberce, jež se udála 24. dubna, byl přidělen k předvoji armády vedenému generálporučíkem Hansem Sigismundem von Lestwitz (1718–1788). Armáda pak odtáhla k Praze, kde se 6. května střetla u Štěrbohol s císařsko-královskou armádou polního maršálka Maxmiliána Ulyssa von Browne (1705–1757). Pluk „Forcade" se nacházel v centru první bojové linie a zúčastnil se útoku na postavení císařských oddílů u Hostěnic, ztratil zde 22 důstojníků a 602 muže.

Další bitva, které se Quirin von Forcade, povýšený roku 1757 do hodnosti generálporučíka, se svým plukem zúčastnil, se strhla 5. listopadu u saské obce Rossbachu (nyní část města Braunsbedra). Generálporučík Forcade zde velel celé druhé bojové linii, jeho pluk stál na levém křídle středu první bojové linie [obr. 6].

Obr. 6. Černobílý fotografický snímek portrétu generálporučíka Friedricha Quirina von Forcade de Biaix, olejomalba asi z roku 1758. Převzato z: Priesdorff, K. von: Soldatisches Führertum, Bd. I. Hamburg 1937, s. 354–371.

Obr. 7. Vojáci pěšího pluku (č. 23) – mušketýři. Pluk byl založen již roku 1713 generálporučíkem Jeanem de Forcade de Biaix (1663–1729), zde chybně „1726 lidmi dodanými z armády", rozpuštěn byl v roce 1806. Jako Chef pluku je zde uveden i Carl Heinrich von Wedel (též Wedell; 1712–1782). Pluk sestávající ze dvou batalionů pěchoty, deseti kompanií mušketýrů a dvou kompanií granátníků byl dislokován v Berlíně. S[chmalen, Johann Christian Hermann von]: Accurate Vorstellung der sämtlichen Koeniglich Preussischen Armee, worinnen zur eigentlichen Kenntniss der Uniform von jedem Regimente ein Officier und Gemeiner in Völliger Montirung. Nürnberg 1759.

Na pruském obležení Vratislavi v prosinci roku 1757 se Forcadův pluk bezprostředně nepodílel. Generálporučík Forcade nicméně velel pěti praporům pěchoty, které v noci 10. prosince zaútočily na předměstí Ohlau (nyní Przedmieście Oławskie) a vyhnaly odtud oddíly císařských hraničářů. Na tomto místě byla později zřízena baterie těžkých pruských děl, která s úspěchem ostřelovala pevnost. Posádka c. k. generála dělostřelectva Solomana Sprechera von Bernegg (1697–1758) kapitulovala 20. prosince, mezi pluky, které pak obsadily město, byl i pěší pluk Forcade. Generálporučík von Forcade působil pak jako přísedící vojenského soudu, který 9. února 1758 odsoudil za kapitulaci pruského sboru v bitvě u Vratislavi 22. listopadu 1757 generálporučíka Johanna Friedricha von Katte (1698–1764) k jednomu roku vězení, generála Friedricha Wilhelma svobodného pána von Kyau (též Kyaw, 1708–1759) k půlročnímu vězení a generálporučíka Johanna Georga von Lestwitz (1688–1767) k trestu smrti, jenž mu byl změněn na dva roky vězení s ohledem na bojové zásluhy jeho syna, generálmajora Hanse Sigismunda von Lestwitz (1708–1788) [obr. 7].

Dne 5. prosince 1757 v bitvě u obce Leuthen (nyní Lutynia v Polské republice) stál Forcadův pluk ve středu druhé bojové linie, sám generálporučík Forcade v bitvě velel 11 praporům zálohy a 7. prosince téhož roku obdržel za své bojové angažmá v bitvě u Vratislavi

Řád černé orlice. V rámci pruské invazní armády táhnoucí v květnu 1758 na Moravu velel generálporučík Forcade osmi praporům a 24 švadronám, utábořeným posléze u Uničova.[26]

V bitvě u obce Zorndorfu 25. srpna 1758, kde se Prusové střetli s ruskou armádou pod velením generála Villima Villimoviče Fermora (1702–1779), velel generálporučík Forcade deseti praporům pěchoty na levém křídle druhé bojové linie. Během bitvy byl opět zraněn. Jeho pluk stál na pravém křídle první linie a zúčastnil se ke konci bitvy plenění ruského tábora. Pluk ztratil během bitvy 400 mužů, v obou praporech zůstalo celkem méně než 1000 mužů.

V bitvě u saské obce Hochkirchu, pro Prusy nešťastné, dne 14. října 1758 velel generálporučík Forcade opět devíti pěším praporům druhého sledu bojové linie, v němž byl tentokrát i jeho vlastní pluk – na počátku bitvy se nacházel mezi Hochkirchem a kyrysnickou brigádou „Zieten". Jako první přispěchal pluk na pomoc ustupujícím granátníkům a společně pak zatlačili dotírající císařsko-královskou pěchotu. Pod náporem dragounského pluku „Löwenstein" museli Forcadovi muži nakonec ustoupit, po bitvě se v pluku napočetlo pouhých 600 mužů.

Roku 1759 pobýval generálporučík Forcade v Sasku, doprovázeje pruského krále Friedricha II. Teprve v roce 1760 jej opět nacházíme na bojišti – v bitvě u saského města Torgau 25. října velel pěší brigádě druhého sledu, sestávající z pěších pluků „Lestwitz", „Wied" a „Hülsen", s nimiž bojoval u Süptických výšin. V měsících srpnu a září 1761 se jeho pluk

Obr. 8. Friedrich Wilhelm svobodný pán von Seydlitz, královský pruský generál kavalerie. Dobová rytina.

zdržoval v opevněném táboře u obce Bunzelwitz, aniž by došlo ke střetnutí s císařskými oddíly. Roku 1762 velel generálporučík Forcade samostatnému sboru, jenž pod velením prince Heinricha von Preußen (1726–1802), bratra krále Fridricha II. Velikého, operoval v Sasku.

Po uzavření míru na zámku Hubertusburgu mezi Pruskem, habsburskou monarchií a Saským kurfiřtstvím dne 15. února 1763 obdržel zasloužilý generálporučík Forcade od pruského panovníka peněžitý dar ve výši 8000 tolarů. Král nato nařídil 19. května 1763 kabinetním rozkazem založení stáleho vojenského soudu, jehož prezidentem jmenoval generálporučíka von Forcade a jehož přísedícími byli generálporučíci Carl Heinrich von Wedel (1712–1782), Ernst Heinrich svobodný pán von Czettritz (1713–1782) a Friedrich Wilhelm hrabě von Wylich und Lottum (1716–1774).

Generálporučík Friedrich Wilhelm Quirin von Forcade de Biaix zemřel 23. března 1765 v Berlíně a byl pohřben 28. března v kryptě zdejšího garnizonního chrámu (chrám byl zničen při náletu spojeneckých bombardérů 23. listopadu 1943). Vdově poslal král Fridrich II. Veliký dopis, v němž vyjádřil svoje politování nad smrtí věrného důstojníka, a nechal jí vyplácet roční rentu ve výši 1500 tolarů.

Friedrich Wilhelm Quirin von Forcade de Biaix patřil k malému kruhu královských oblíbenců. Statečného a rozvážného generála si král velice vážil a prokazoval mu často svou přízeň. Během sedmileté války se generálporučík Forcade většinou zdržoval v hlavním štábu armády, v blízkosti samého krále. Proto jeho jméno často marně hledáme v bitevních plánech rozestavění vojsk (*ordre de battaile*).

14. Generálporučík Friedrich Wilhelm svobodný pán von Seydlitz-Kurzbach

Německý aristokratický rod Seydlitzů je velice starý: již v roce 627 rytíř Robert Seidlitz údajně zahynul při tažení do Svaté země, v roce 1010 je Konrad Seidlitz uváděn mezi kantory chrámu v Bambergu. V písemných pramenech nalézáme zprávu o tomto rodu prvně 12. června 1287, kdy Otto de Sidelicz a další členové rodu jsou uváděni jako *castellani* a *barones* v Durynsku, Čechách i ve Slezsku. Společný původ se slezským rodem von Kurzbach je podle společného rodového erbu pravděpodobný. Rod se dělí do tří větví: von Seydlitz und Gohlau, von Seydlitz-Kurzbach a von Seidlitz und Ludwigsdorf.

Friedrich Wilhelm svobodný pán von Seydlitz-Kurzbach se narodil 3. února 1721 v obci Kalkar v Porýní.[27] Pocházel z důstojnické rodiny, jeho otec Daniel Florian von Seydlitz-Kurzbach (1682–1728) sloužil jako major v pruském kyrysnickém pluku „Markgraf Friedrich zu Pferde“, jeho matka Louise Tugendreich byla rozená von Ilow (kolem 1695–1758). Po manželově smrti roku 1728 se Friedrichova matka přestěhovala do Bad Freienwalde v Braniborsku. Zde Friedrich absolvoval základní školní vzdělání a v roce 1734 nastoupil jako páže u bývalého plukovníka otcova pluku Friedricha Wilhelma markraběte von Brandenburg-Schwedt (1700–1771).

13. února 1740 povolal pruský král Fridrich Vilém I. Friedricha Wilhelma svobodného pána von Seydlitz-Kurzbach do kyrysnického pluku „Markgraf Friedrich Wilhelm von Schwedt“, který tehdy ležel v městě Belgard an der Persante (nyní Białogard na severu Polské republiky v Pomořanském vojvodství). V pluku obdržel zprvu hodnost korneta a zúčastnil se tažení 1. slezské války. Vyznamenal se již 20. května 1742 ve střetnutí u obce

Kranowitz (nyní Krzanowice poblíž města Raciborz v Polské republice), kdy byl sice zajat a dopraven do uherské pevnosti Raabu (nyní Györ v Maďarské republice), ale zakrátko na přímý příkaz krále Fridricha II. byl vyměněn za zajatého c. k. hejtmana (!). Dne 23. července 1743 byl na doporučení generála Augusta Gebharda von der Marwitz (1695–1753), guvernéra ve Vratislavi, povýšen do hodnosti rytmistra a velitele jedné švadrony v husarském pluku „Georg Christoph von Natzmer" (č. 4), jehož velitelem byl podplukovník von Schütz. S tímto plukem se několikrát osvědčil v tzv. „Malé válce".

V bitvě u obce Hohenfriedeberg 4. června roku 1745 zaútočil pluk „Georg Christoph von Natzmer" na pravém křídle pruské bojové sestavy u obce Pilgramshain na saskou lehkou jízdu. Během tohoto útoku zajal rytmistr von Seydlitz-Kurzbach saského generálmajora Samuela von Schlichting (1682–1751).[28] Dne 28. července téhož roku byl povýšen do hodnosti majora, 30. září 1745 v bitvě u Ždáru nedaleko Trutnova utrpěl zranění levé paže. Jeho zranění bylo zřejmě lehké, protože již 23. listopadu bojoval v řadách svého pluku v bitvě u obce Katholisch Hennersdorf (dnes Henryków Lubański v Polské republice) proti saskému jezdeckému sboru vedenému generálmajorem Augustinem Benjaminem von Buchner.

Garnizóna pluku se v následujících mírových letech nacházela v obci Trebnitz (dnes Trzebnica v Polské republice). Major von Seydlitz-Kurzbach během těchto let pilně cvičil husary v jízdě a užívání zbraně. Na podzim roku 1746 provedl král Fridrich II. přehlídku jezdeckých pluků, po přehlídce král věnoval majorům Friedrichovi Wilhelmovi von Seydlitz-Kurzbach a Charles-Emmanuelovi de Warnery (1720–1786) vzácné turecké šavle. Dne 21. září 1752 byl pak von Seydlitz povýšen na podplukovníka a krátce nato, 3. října 1752, byl jmenován velitelem dragounského pluku „Prinz Eugen von Württemberg" (č. 12), jenž se tehdy nacházel v pomořanském Treptowě. U tohoto pluku nezůstal dlouho, již 20. února 1753 byl převelen do Ohlau (nyní Oława v Polské republice) ke kyrysnickému pluku „Friedrich Wilhelm von Rochow" (č. 8) v téže hodnosti. Plukovnický patent obdržel 16. června 1755. Generálporučík Friedrich Wilhelm von Rochow (1689–1759) sice zůstal nadále šéfem (*Chef*) tohoto pluku, velení pluku ale převzal plukovník Seydlitz.

Ve válce sedmileté se kyrysnický pluk „Friedrich Wilhelm von Rochow" zúčastnil 1. října 1756 bitvy u Lovosic, a to v rámci jezdecké divize, jíž velel osmašedesátiletý generál polní maršál Friedrich Leopold hrabě von Geßler (1688–1762). V čele svého pluku vedl Seydlitz druhou zteč pluku proti c. k. jízdě a projevil velkou statečnost, pluk ovšem ztratil šest důstojníků, 16 poddůstojníků a 130 prostých kyrysníků. Zimu pak strávil Seydlitz se svým plukem v Drážďanech.

V bitvě u Prahy, k níž došlo 6. května roku 1757, byl Seydlitzův pluk začleněn do divize generála polního maršála Jamese Francise Keitha (Jakoba von Keith, 1696–1758), jež byla dislokována na levém břehu Vltavy u Bílé Hory a v jejímž rámci blokoval ústup poražené císařské armády směrem na Sázavu. Po bitvě byl pluk přesunut ke Kolínu, kde byl přidělen jízdní divizi generálporučíka Petera von Pennavaire (1680–1759) na levém křídle bojové sestavy. V bitvě 18. června při útoku na c. k. jízdu generála Johanna Baptista Serbelloniho (1697–1778) se pluk dostal nedaleko Bříství do těžké palby c. k. dělostřelectva. Přesto se podařilo uvést Serbelloniho jízdu do nepořádku a zatlačit ji. Během dalšího postupu se pruská jízda dostala opět do těžké palby nepřítele a musela se dát na ústup, jenž se posléze změnil v neorganizovaný útěk. Král Friedrich II. vyslal na pomoc pruské pěchotě kyrysnický pluk „Friedrich Wilhelm von Rochow" a dragounský pluk „Karl Ludwig von Normann". Oba pluky projely tryskem mezi prchajícími Penavairovými jezdci a podpořily pěší brigádu generálmajora Johanna Dietricha von Hülsen (1693–1767). Prusové nakonec bitvu prohráli,

armáda pak ustupovala přes Litoměřice. Seydlitzův pluk ve sboru generálmajora Augusta Wilhelma vévody von Brauenschweig-Wolfenbüttel-Bevern (1715–1781) s úspěchem kryl ústup pruské armády směrem k Mělníku. Pozdě večer 20. června 1757 povýšil král plukovníka Friedricha Wilhelma svobodného pána von Seydlitz-Kurzbach mimo pořadí na generálmajora a udělil mu řád Pour le Mérite.[29] [obr. 8].

Velení sboru pak převzal August Wilhelm vévoda von Brauenschweig-Wolfenbüttel-Bevern. Seydlitzův pluk v jezdecké brigádě pod velením generálporučíka Karla Christopha říšského hraběte von Schmettau (1696–1775) ustupoval kolem Velkého Dokeského rybníka (nyní nazývaného Máchovo jezero) přes Českou Lípu, Jablonné v Podještědí a Žitavu k Budyšínu, kde se opět spojil se sborem krále Fridricha II.

Poté, kdy Francouzi vnikli do Hannoverska, vyslal král generálmajora von Seydlitz-Kurzbach s 10 švadronami husarů a pěti švadronami dragounů z Drážďan do Lipska s úkolem zahnat husarský odřad francouzského generála Lancelota Turpina hraběte de Crissé et de Sanzay (1716–1793) z okolí Halle. Ten mezitím své jednotky stáhl a von Seydlitz-Kurzbach se vrátil k hlavní královĕ armádě. Během dalšího postupu této armády vedl její předvoj, dne 7. září 1757 narazil u obce Pegau na nepřítele a pruská jízda projela tryskem obcí, za níž stály dva c. k. husarské pluky, na něž okamžitě zaútočila. Generálmajor von Seydlitz-Kurzbach tak zajal 350 císařských husarů, jejich zbytek ustoupil až po obec Zeitz.

19. září 1757 se polní maršálek Joseph Friedrich princ Sachsen-Hildburghausen (1702–1787) snažil s 6000 pěšáky a 4000 jízdními obklíčit ve městě Gotha v Durynsku generálmajora von Seydlitz-Kurzbach s jeho jízdou. Ten se o snaze polního maršálka včas dozvěděl a z města ustoupil. Za městem seřadil svoje jednotky do bojového šiku. Lstí se mu podařilo o mnoho silnějšího nepřítele přesvědčit o blízkém příchodu pruské hlavní armády, načež polní maršálek princ Sachsen-Hildburghausen bez boje ustoupil. Seydlitzovi jezdci vnikli opětovně do města, kde se jim podařilo zajmout osm císařských důstojníků a 60 mužů a ukořistit značné zásoby.

5. listopadu 1757 v bitvě u Rossbachu velel generálmajor von Seydlitz-Kurzbach veškeré pruské jízdě (sedm pluků těžké jízdy) na pravém křídle bojové sestavy. Již v noci vyslal král generálmajora von Seydlitz-Kurzbach s jedním husarským plukem a dobrovolnickým praporem „Mayr" zjistit postavení nepřítele. Na počátku bitvy umístil Seydlitz svoje pluky za kopcem Pölzen. Kolem čtvrté ráno zaútočil se svou jízdou na postupující spojeneckou jízdu a obrátili ji k ústupu, který se nakrátko změnil na chaotický útěk směrem na Reichardtswerben. Během boje byl generálmajor von Seydlitz-Kurzbach opět zraněn, a to kulkou z muškety do paže. Ihned po vyhrané bitvě povýšil pruský král generálmajora von Seydlitz-Kurzbach na generálporučíka, udělil mu Řád černé orlice (byl tak nejmladším z generálů, kteří toto nejvyšší vyznamenání kdy obdrželi) a jmenoval jej zároveň šéfem (*Chef*) pluku, jemuž doposud velel. Generálporučík von Seydlitz-Kurzbach pak pobyl delší čas v Lipsku, kde si léčil zranění utrpěné u Rossbachu a další neduhy [obr. 9].

Až 12. května roku 1758 nacházíme generálporučíka von Seydlitz-Kurzbach s dvěma dragounskými pluky a 300 husary jižně Olomouce u Tovačova, odkud postupoval ke Kroměříži. V celém kraji podél levého břehu Moravy zrekvíroval veškeré zásoby potravin a píce pro koně, načež se 17. května vrátil do tábora u Nového Města na Moravě. Dne 29. června 1758 vyslal král Fridrich II. generálporučíka von Seydlitz-Kurzbach s několika švadronami husarů a dragounů k Tovačovu a Kroměříži na výzvědy, ten však na nepřítele nikde nenarazil.[30]

Obr. 9. Adolph Menzel (1815–1905), Friedrich Wilhelm svobodný pán von Seydlitz, kresba, 1854.

Po ztrátě pruského zásobovacího konvoje u Domašova zrušil král Fridrich II. 2. července 1758 obléhání Olomouce a ustupoval přes Čechy do Slezska. Během tohoto ústupu vyšli Seydlitzovi jezdci s úspěchem ze střetnutí s nepřátelskými jednotkami u Chlumce. Dne 8. srpna 1758 se pruská armáda utábořila mezi obcemi Landeshut a Grüssau (dnes Kamienna Góra a Krzeszów v Polské republice). V bitvě u obce Zorndorf (dnes Sarbinowo, část obce Dębno v Polské republice) 25. srpna 1758 velel generálporučík von Seydlitz-Kurzbach jezdecké divizi sestávající z pluků „Garde du Corps", „Gensdarme", kyrysníků jeho vlastního pluku a dragounského pluku „Czetteritz", jakož i husarských pluků „Zieten" a „Malachowsky" na levém křídle bojové sestavy. Když král během boje rozkázal Seydlitzovi s jeho jízdou následovat postupující pěchotu, odmítl Seydlitz několikrát rozkazu uposlechnout. Král mu na to nechal vzkázat, že ho to bude stát hlavu, když jeho vinou bitvu prohraje. Seydlitz odpověděl, že po bitvě si král jeho hlavu může vzít, že ji ale zatím ještě potřebuje (!).

Když pak ruská pěchota následována jízdou zaútočila, dal von Seydlitz-Kurzbach rozkaz ke zteči. Jeho 31 švadron se v trysku vrhlo do boku útočících Rusů, von Seydlitz-Kurzbach se svými kyrysníky a oběma husarskými pluky rozehnal útočící ruskou jízdu, jeho ostatní pluky napadly ruskou pěchotu. Po útěku ruské jízdy soustředil von Seydlitz-Kurzbach opět své jezdce a obořil se též na ruskou pěchotu. Do boje zasáhly nyní i dva dragounské pluky, které vyslal král na Seydlitzovu podporu. Ruské jednotky byly na tomto úseku bitvy na ústupu, jejich hlavní síly ale ještě stály za soutěskou zvanou Kuhgrund. Zde se podařilo Rusům pruské jednotky zatlačit. V tomto nebezpečném okamžiku soustředil von Seydlitz 61 švadron jízdy, postavil se do jejich čela a zavelel: *„Kinder, folgt mir! (Děti, následujte mě!)"*, načež zaburácelo hromadné zvolání: *„Wir folgen!" („Následujeme!")*[31] Ruská jízda byla zahnána do močálů u obce Quartschen, král ve stejném okamžiku zaútočil s pěchotou

Obr. 10. Vojáci kyrysnického pluku č. 8, „jehož založení je prastaré a neznámého původu". Jako *Chefs* pluku jsou uvedeni Friedrich Sigmund von Waldow (1682–1743), Friedrich Wilhelm von Rochow (zde „Rochau", 1689–1759) a Friedrich Wilhelm svobodný pán von Seydlitz. Pluk má sílu tří švadron, posádkou je v Grottkau ve Slezsku (nyní Grodków v Polské republice). Zdroj: S[chmalen, Johann Christian Hermann von]: Accurate Vorstellung der sämtlichen Koeniglich Preussischen Armee, worinnen zur eigentlichen Kenntniss der Uniform von jedem Regimente ein Officier und Gemeiner in Völliger Montirung. Nürnberg 1759.

na levé křídlo Rusů. Útok podpořil i generálporučík von Seydlitz-Kurzbach, který rychle uspořádal svoje jezdce a přispěchal králi na pomoc. Kolem osmé hodiny večer byli Rusové všude na ústupu, 27. srpna ustoupili Rusové až po Landsberg (dnes Gorzów Śląski v Polské republice). Po vítězné bitvě král objal generálporučíka von Seydlitz-Kurzbach se slovy: *„Auch diesen Sieg hab' ich Ihm zu danken."*[32] Načež von Seydlitz-Kurzbach odpověděl: *„Nicht mir, allergnädigster König! sondern den braven Leuten, die ich anführte, Ew. Majestät Reiterei hat den Sieg erkämpft, und sich der grösten Belohnungem werth gemacht; von Allen der Rittmeister von Wakenitz,*[34] *der wie ein Löwe gefochten und die größten Thaten verrichtet hat."*[33] Ještě na bitevním poli se král setkal s anglickým vyslancem sirem Andrewem Mitchellem, jenž ho doprovázel do bitevní vřavy, a ten krále pozdravil slovy: *„Der Himmel hat uns einen schönen Tag gegeben."* Král však ukázal na generálporučíka von Seydlitz-Kurzbach a prohlásil: *„Ohne diesen da würde es schlecht mit uns aussehen."* [obr. 10] [35]

Další bitva, jíž se generálporučík von Seydlitz-Kurzbach zúčastnil, se uskutečnila 14. října 1758 u hornolužické obce Hochkirch. Král zde nechal vytyčit tábor bez ohledu na námitky všech generálů v pruském štábu. Pruská armáda byla útokem císařských v ranních hodinách tohoto dne zcela překvapena, hrdinný odpor pěchoty stál životy mnoha prostých vojáků. Jízda nemohla do boje, jenž se odehrával převážně v obci a jejím bezprostředním okolí, s výhledem na úspěch zasáhnout. Poté, kdy se král otázal generála polního maršála Karla Friedricha Albrechta, prince pruského, markraběte Brandenburg-Schwedt

(1705–1762) a generálporučíka von Seydlitz-Kurzbach, zda by se mělo v boji pokračovat, a oba mlčky pokrčili rameny, dal rozkaz k všeobecnému ústupu. Ústup krytý Seydlitzovou jízdou pak proběhl v naprostém pořádku, jízdní pluky se zastavily na rovině u obce Belgern, načež ustoupily dále do obce Klein-Bautzen.

Král Fridrich II. nato cestoval mezi Saskem a Slezskem, přičemž generálporučík von Seydlitz-Kurzbach setrvával v jeho suitě. V květnu roku 1759 postupoval generálporučík Friedrich Wilhelm von Seydlitz-Kurzbach se čtyřmi kyrysnickými pluky k Zaháni (dnes Żagań v Polské republice), vrátil se ale za několik dní opět do králova ležení. Poté, kdy císařské oddíly zamířily do Slezska, vytáhl pruský král ze svého ležení. Dne 3. července 1759 překročil generálporučík von Seydlitz-Kurzbach s předvojem pruské armády řeku Bobr. Následujícího dne se jeho jezdci střetli u obce Lähn (nyní Wleń v Polské republice) s oddílem generála Gideona Ernsta Laudona a zajali stovku jeho jezdců. Dne 6. července tábořil Seydlitz mezi obcemi Lähn a Löwenberg in Schlesien (nyní Lwówek Śląski v Polské republice).

12. srpna 1759 došlo k bitvě u obce Kunersdorf (dnes Kunowice v Polské republice). Již před zahájením střetnutí generálporučík von Seydlitz-Kurzbach málem utonul v řece Odře, když jeho kůň při přechodu řeky zakopl o velký kámen. Generálporučík von Seydlitz-Kurzbach velel v bitvě 39 švadronám jezdecké zálohy, on sám se nacházel v králově doprovodu. Fridrich II. posléze nařídil útok jízdy, generálporučík von Seydlitz-Kurzbach a generál polní maršál Friedrich Eugen princ von Württemberg (1732–1797) postoupili nalevo od kunersdorfských rybníků. Zde však nebylo dost místa pro rozvinutí jezdectva, a tak pluky setrvaly na místě. Až po králově výzvě vyrazil von Seydlitz-Kurzbach v čele jízdy proti ruským postavením, útok však zcela selhal, koně padali do skrytých vlčích jam, mnoho jezdců i koní zahynulo ve zničující palbě ruských děl. Generálporučík von Seydlitz-Kurzbach byl opět raněn, střepina z *kartáče* (granátu) rozdrtila koš jeho palaše a pochroumala mu pravou ruku. Generálporučík spadl z koně a musel být odnesen na obvaziště. Po zásahu pomocného sboru generála Gideona Ernsta von Laudon musel král Fridrich II. bitvu vzdát a dát rozkaz k ústupu.

Generálporučík Friedrich von Seydlitz-Kurzbach byl dopraven do Berlína, kde se jeho dosti těžké zranění po kratším čase poměrně dobře vyléčilo. Jeho celkový zdravotní stav byl ale stále ještě na pováženou, král se proto v příštích měsících nechal několikrát informovat o Seydlitzově stavu.

Během pobytu v Berlíně se Friedrich Wilhelm svobodný pán von Seydlitz-Kurzbach seznámil se Susanne Johannou Albertinou von Hacke (1743–1804), dcerou generálporučíka Hanse Christopha Friedricha hraběte von Hacke (1699–1754), vojenského velitele Berlína. V dopise datovaném 12. března 1760 požádal von Seydlitz-Kurzbach krále Fridricha II. o povolení k sňatku, jež mu král ihned poskytl; svatba se uskutečnila 18. dubna 1760 v Berlíně. Krátce na to zakoupil von Seydlitz-Kurzbach panství Minkowsky (nyní Minkowskie poblíž Namysłowa v Polské republice), kde roku 1765 zahájil stavbu zámku.[36] Král Fridrich II. mu na stavbu věnoval 20 000 tolarů.

Již 25. dubna 1760 opustil F. W. svobodný pán von Seydlitz-Kurzbach manželku a vydal se ke králi do Míšně. Ačkoliv ještě nevládl pravou rukou a také mluvení mu způsobovalo potíže, nabídl králi své služby. Král ho však s ohledem na jeho zdravotní stav odmítl a Seydlitze se odmítnutí značně dotklo. Byl přesvědčen, že se král nemůže obejít bez služeb osvědčeného generála jezdectva. Prohlásil, že ho král zřejmě již nepotřebuje, a požádal

o povolení vrátit se do Berlína. Král mu vyhověl a dlouho trvající dobrý poměr mezi nimi tím skončil, poněvadž král byl Seydlitzovým chováním značně roztrpčen.

Bitvy u Legnice 15. srpna 1760 se Seydlitzův kyrysnický pluk zúčastnil bez svého šéfa. Král informoval nemocného generálporučíka písemně a Seydlitz mu gratuloval k vítězství. Možnosti k opětnému Seydlitzovu zapojení se do válečných akcí se však brzy projevily. Začátkem října 1760 pronikly jednotky ruského generála Gottloba Curta Heinricha hraběte von Tottleben (1715–1773) až k Berlínu a pokusily se město obsadit. Pruský velitel města Hans Friedrich II. von Rochow (1698–1787) se necítil schopen se svou malou posádkou Berlín ubránit. Generálporučík von Seydlitz-Kurzbach, podpořený generálmajorem Karlem Gottfriedem von Knobloch (1697–1764) a generálem polním maršálem Johannem von Lehwaldt (1685–1768) se však chtěli pokusit o odpor a s hrstkou pěšáků a ozbrojených měšťanů zabarikádovali městské brány. První nápory Rusů se podařilo odrazit. Rusové dostali posily, k Berlínu přitáhl i císařský polní zbrojmistr Franz Moritz hrabě von Lacy (1725–1801) a generálporučík von Seydlitz-Kurzbach s obránci musel vyklidit pole a stáhnout se do Postupimi. Když se král Friedrich II. o Seydlitzově akci dozvěděl, poslal mu písemnou gratulaci. Na základě zpráv, že se k Berlínu blíží hlavní pruská armáda, 13. října 1760 císařští okupanti z Berlína odtáhli.

Z počátku roku 1761 se zachovala dosti rozsáhlá korespondence mezi králem Fridrichem II. a jeho generálporučíkem. Král jej posléze povolal opět k armádě, von Seydlitz-Kurzbach oznámil nato dopisem panovníkovi, datovaným 20. května 1761, že dorazil do hlavního stanu králova bratra, generálporučíka prince Jindřicha Pruského (1726–1802), kde mu bylo svěřeno velení nad jízdou. Jeho vlastní pluk však setrval v hlavní králově armádě. Princ si zkušeného válečníka vážil, jejich vzájemný poměr byl dobrý. Seydlitz měl však málo příležitostí prokázat svoje taktické a strategické umění, v tzv. *Malé válce* vynikal

Obr. 11. Pamětní deska Friedricha Wilhelma svobodného pána von Seydlitz-Kurzbach na Rheinsbergském obelisku v parku zámku Rheinsberg v Bavorsku. Obelisk nechal vztyčit princ Friedrich Heinrich Ludwig Pruský (1726–1802), bratr pruského krále Fridricha II. Velikého, a to na počest dalšího králova a svého bratra prince Augusta Wilhelma Pruského (1722–1758) a 28 vysokých důstojníků sloužících v pruské armádě za sedmileté války. Překlad francouzského textu: „Generál de Seydlitz se vyznamenal již v mládí. Sloužil ve všech taženích sedmileté války a při všech příležitostech se proslavil svou obratností a neohrožeností, spojenými s rychlostí a rozvahou. Učinil všechny své operace osudné pro své nepřátele. Lovosice, Kolín, Rossbach, Hochkirch, Zorndorf, Kunersdorf a Freiberg mu vděčí za trofeje, na něž vzpomínal velmi nebezpečně raněný. Byl všude uznáván jako velký velitel, pruské jezdectvo vděčí jeho péči za svou dokonalost, kdy i cizinci obdivují tohoto vzácného muže. Přežil mnohá nebezpečí a zemřel v lůně míru." Zdroj: Ehrentafel für Friedrich Wilhelm von Seydlitz (1721–1773) am Obelisken in Rheinsberg, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:FriedrichWilhelmSeydlitz.JPG, vyhledáno 21. 1. 2023.

Obr. 12. Pomník Friedricha Wilhelma von Seydlitz, generála kavalerie, na Zietenově náměstí (Zietenplatz) v Berlíně. Mramorová socha od Jeana Pierra Antoina Tassaerta (1727–1788) byla instalována v roce 1781 na tehdejším Vilémově náměstí (Wilhelmplatz), roku 1862 byla nahrazena bronzovou kopií zhotovenou Augustem Kissem (1802–1865). V roce 2009 byl pomník restaurován. Zdroj: *Friedrich Wilhelm von Seydlitz*, https://austria-forum.org/af/AustriaWiki/Friedrich_Wilhelm_von_Seydlitz, vyhledáno 20. 1. 2023.

více plukovník Friedrich Wilhelm Gottfried von Kleist (1724–1767) se svými husary. V září se pokusil generálporučík von Seydlitz-Kurzbach s osmi prapory pěchoty a 24 eskadronami jízdy (včetně Kleistových husarů) přepadnout postavení tzv. Říšské armády u obce Penig. Akce se nezdařila a generálporučík von Seydlitz-Kurzbach se stáhl přes Altenburg do Borny. Podnikl do konce roku ještě několik menších útoků na nepřítele, k velké bitvě však nedošlo.

11. května 1762 večer soustředil generáporučík princ Jindřich Pruský přibližně osm až devět tisíc mužů (počty se rozcházejí, rakouské prameny udávají až 20 000 mužů, což je zřejmě přehnané) k přepadu císařských pozic za řekou Mulde mezi obcemi Roßwein a Döbeln. Časně zrána 14. května se Prusové dali na pochod ve čtyřech kolonách. Generálporučík von Seydlitz-Kurzbach v čele první kolony velel celé akci, čtvrtou kolonu vedl plukovník von Kleist. Jednotky se za naprostého ticha přiblížily k řece a čekaly, až císařští jako obvykle časně ráno stáhnou své stráže z redut za řekou. Povel k přebrodění řeky měl dát výstřel z děla. Jedna ze stráží však Prusy včas zahlédla, načež se na tomto úseku strhla přestřelka z mušket. Plukovník von Kleist nechtěl ztratit vhodný okamžik a nechal vystřelit dělový signál. V 7 hodin ráno tedy Prusové na čtyřech místech přebrodili řeku. Přesnou střelbou svých děl vyřadili baterie obránců v zemních opevněních, načež pruská pěchota zaútočila. Císařští se sice urputně bránili, část mužstva, která byla již na pochodu do ubikací, se pokusila vrátit do ohrožených pozic, ty však byly již obsazeny Prusy. Císařský

generál polní strážmistr Johann Franz Anton svobodný pán von Zedtwitz (1713–1784) a jeho přibližně 2800 mužů bylo zajato (jiné prameny uvádějí 4200 mužů). Předčasný útok, který podnikl plukovník von Kleist, rozladil generálporučíka von Seydlitz-Kurzbach, a tak doposud dobré vztahy mezi těmito důstojníky značně utrpěly [obr. 11, 12].

13. května 1762 vyrazil generálporučík princ Jindřich Pruský se svým sborem směrem na Freiberg, který císařští včas vyklidili, a dne 16. května se Prusové usadili v opevněném táboře u obce Pretschendorf. Dne 21. června vytáhl generálporučík F. W. svobodný pán von Seydlitz-Kurzbach se 4000 jízdními vojáky a 3000 pěšáky přes Waldheim a Rochlitz na Altenburg proti Říšské armádě, 17. července stály jeho jednotky v městečku Zwickau.

Koncem července 1762 byl generálporučík von Seydlitz-Kurzbach málem zajat císařskou jízdou. Pouze v doprovodu svého štábu a několika jezdců pozoroval na jednom poli ustupující císařské jednotky, když náhle v těsné blízkosti projížděl celý jezdecký pluk císařských. Seydlitz-Kurzbach nechal rychle rozestavit svůj doprovod do bojové linie, ovšem s velkými mezerami, a přikázal na projíždějící císařskou jízdu pálit z pistolí a mušket. Císařští v domnění, že se jedná o větší pruskou jednotku, pobídli koně do trysku a zmizeli! Svým rozhodným a dobře promyšleným jednáním zachránil sebe i svůj doprovod před zajetím.

S 1000 jezdci a 2000 pěšáky táhl pak generálporučík von Seydlitz-Kurzbach přes Annaberg a Horu svatého Šebestiána do Chomutova, kam dorazil 31. července 1762. Pokračoval pak dále pouze s jízdou do Teplic. Císařský generálporučík Karl Thomas kníže zu Löwenstein-Wertheim-Rochefort (1714–1789) zde stál s 10 000 muži ve výhodné pozici. Plukovník von Kleist nabádal k okamžitému útoku, generálporučík Falckého kurfiřství (v císařských službách) von Seydlitz-Kurzbach však chtěl vyčkat, až dorazí jeho pěchota. Okamžik překvapení byl tak propasen, pruský útok 2. srpna 1762 skončil neúspěchem a ztrátou 600 mužů a dvou děl. Plukovník von Kleist pak generálporučíku von Seydlitz-Kurzbach jeho váhavost v této akci dlouho zazlíval.

29. října 1762 v bitvě u Freibergu v Sasku stálo 29 pruských praporů a 60 švadron generálporučíka prince Jindřicha Pruského proti 49 praporům a 78 eskadronám Říšské armády pod velením generála polního zbrojmistra Christiana Carla prince zu Stolberg-Gedern (1725–1764). Friedrich Wilhelm Gottfried von Kleist, mezitím povýšený na generálmajora, velel pruskému předvoji, generálporučík von Seydlitz-Kurzbach pak hlavním silám. Jeho taktickému umu a nasazení jednotek v pravém okamžiku na pravém místě vděčil princ Jindřich Pruský za svoje vítězství. Generál polní zbrojmistr princ zu Stolberg-Gedern ztratil okolo 4000 mužů mrtvých a raněných, přibližně stejný počet byl zajat; Freiberg obsadili Prusové. Byla to poslední velká bitva sedmileté války.

Dne 3. prosince 1762 navštívil král Friedrich II. v doprovodu generálporučíka von Seydlitz město Gotha. V roce 1763 byl von Seydlitz vyslán do Slezska s úkolem rozpustit dobrovolnické prapory (*Freikompanien*), přičemž došlo na několika místech ke vzpourám nespokojenců. Seydlitzovi se podařilo rebelanty uklidnit bez krveprolití, propuštěné důstojníky se snažil umístit do stávajících řadových pluků. Vrátil se pak do Ohlau, kde byl dislokován jeho pluk. Již 16. února 1763 ho král jmenoval generálním inspektorem všech jezdeckých pluků stojících ve Slezsku (20 švadron kyrysníků, 10 švadron dragounů a 40 švadron husarů). V Ohlau se pak intenzivně věnoval výcviku svého pluku, jenž se brzy stal vzorem nejen pro pruskou armádu, ale i v zahraničí; mnozí mladíci z předních šlechtických rodů se ucházeli o místo v tomto pluku [obr. 13].

Obr. 13. Jezdecká socha Friedricha Wilhelma von Seydlitz, součást kolosálního jezdeckého pomníku pruského krále Fridricha II. Velikého. Pomník, dílo sochaře Christiana Daniela Raucha (1777–1857) byl dokončen 1851, nachází se na Forum Fridericianum v závěru východní části bulváru Unter der Linden v Berlíně. Zdroj: *Friedrich Wilhelm von Seydlitz*, https://equestrianstatue.org/seydlitz-friedrich-wilhelm-von/, vyhledáno 21. 1. 2024.

Manželka generálporučíka von Seydlitz-Kurzbach Susanne Johanna Albertine, o dvaadvacet let mladší než její choť, milovala společnost, ale on sám se společenským povinnostem pokud možno vyhýbal. Jeho manželka se cítila ve společnosti mladých důstojníků velice dobře, což zakrátko vedlo k pomluvám a roztržkám mezi manžely. To vše vedlo v roce 1764 k jejich rozvodu, Susanne Johanna Albertina von Seydlitz-Kurzbach se nato odstěhovala do Berlína, zatímco obě jejich dcery, tehdy čtyřletá Wilhelmine Albertine a tříletá Albertine Marianne, zůstaly u svého otce, který se však o ně jen málo staral a jejich výchovu přenechával chůvám.

Při vojenské přehlídce, která se roku 1765 konala v (dnes polské) Nyse, se generálporučík von Seydlitz-Kurzbach při pádu z koně vážně zranil a byl krátce pokládán za mrtvého. Král jej nechal odvézt ve svém vlastním kočáře do Vratislavi a svěřil ho do péče svého osobního lékaře. Dne 29. července 1767 byl von Seydlitz-Kurzbach povýšen na generála jezdectva.

Při návštěvě císaře Josefa II. v roce 1769 u pruského krále Fridricha II. si Josef II. přál vidět i slavný Seydlitzův kyrysnický pluk. Generál jezdectva von Seydlitz-Kurzbach svůj pluk osobně předvedl, načež obdržel od císaře Josefa II. pochvalu za vynikající výkon pluku.

Seydlitzův zdravotní stav se v příštích letech stále zhoršoval (od mládí trpěl syfilidou) a ani několikerý pobyt v Karlových Varech nepřinesl jeho zlepšení. Z posledního pobytu v lázních ho museli dopravit do jeho bydliště v Ohlau. Král Fridrich II. i princ Jindřich August, kteří jej zde později navštívili, byli jeho stavem zdrceni. Slavný válečník zemřel 7. listopadu roku 1773, dožil se pouhých 52 let. Král nato nařídil všem důstojníkům jezdectva čtrnáctidenní smutek a nošení černé pásky na levé paži.

Mapa obléhání olomoucké pevnosti pruskou armádou od 27. května do 2. července 1758.
Die Kriege Friedrichs des Großen. Grosser Generalstab. Kriegsgeschichtliche Abteilung II (editor Eberhard Kessels). Teil 3: Der Siebenjährige Krieg. Siebenter Band: Olmütz und Crefeld. Berlin 1909, Plan 14.

Generál jezdectva Friedrich Wilhelm svobodný pán von Seydlitz byl pohřben v mauzoleu v zámeckém parku v obci Minkowsky (nyní Minkowskie v Polské republice). Při obsazení obce Rudou armádou v roce 1945 vnikli vojáci do mauzolea a celé vnitřní zařízení včetně sarkofágu zničili, Seydlitzovy tělesné pozůstatky zmizely; polské úřady nechaly později mauzoleum zbourat.[37]

Friedrich Wilhelm svobodný pán von Seydlitz-Kurzbach byl jistě nejslavnější generál jízdy v armádě Fridricha II. Velikého. Na straně císařských vojsk bychom ho mohli srovnat pouze s polním maršálkem Andreasem hrabětem Hadikem von Futak (1710–1790) či Františkem hrabětem Nádasdym. Seydlitz-Kurzbach byl vynikající jezdec, již v raném mládí oslňoval současníky svými riskantními kousky na koni. Byl až přehnaně statečný, nevyhýbal se žádnému riziku. Měl vrozený smysl pro válečnou taktiku a rozhodnutí v pravém okamžiku. V mnohých střetnutích slezských válek jel v čele svého pluku, při útoku vyhodil svou dýmku do vzduchu, tasil kord a se zvoláním *„Kinder, folgt mir!" („Děti, následujte mě!")* pobídl koně do cvalu. U důstojníků i prostých jezdců byl oblíben. V jednání nezištný a velkorysý nenáviděl pohodlnost, byl přísným, ale spravedlivým velitelem. Během válečných tažení se nikdy neobohacoval a svým jezdcům zakázal drancování a utiskování civilního obyvatelstva. Zasazoval se u krále často za důstojníky, o nichž byl přesvědčen, že jim bylo ukřivděno. Byl jedním z mála generálů, který si troufal králi odporovat, když byl o vlastní věci přesvědčen.

Mezi jeho negativní vlastnosti patřilo jeho přílišné sebevědomí a jistá arogantnost v jednání. Hlavně v mladších letech se dopouštěl různých výstřelků. V dámské společnosti byl oblíben, milostným dobrodružstvím se nevyhýbal (některé prameny uvádějí dvě nemanželské děti z této doby). Seydlitz-Kurzbach byl vojákem tělem i duší, pro rodinný život měl málo smyslu. Chybějící šťastné rodinné zázemí se později projevilo i u obou jeho dcer, které od útlého věku vyrůstaly bez matky. Wilhelmine Albertine (nar. 21. 5. 1761 v Berlíně, zemř. 16. 10. 1808 v Briegu, nyní Brzeg v Polské republice) se třikrát rozvedla, po třetím rozvodu v roce 1790 zemřela v ústavu pro choromyslné. Albertine Marianne (nar. 21. 9. 1762 v Berlíně, zemř. 19. 11. 1840 ve Forstu v Horní Lužici) byla rozvedena dokonce čtyřikrát.

Poznámky

1 Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část I. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2014, č. 308, s. 102–124. – Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část II. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2015, č. 310, s. 88–107. – Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část III. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2016, č. 312, s. 125–142. – Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část IV. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2017, č. 314, s. 154–175. – Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část V. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2018, č. 316, s. 114–140. – Viz též Fiala, J.: *Z olomouckých archivů – Obléhání Olomouce pruskou armádou v roce 1758,* https://archivy.olomouc.eu/archivy/22575, vyhledáno 6. 12. 2018. K odborné literatuře na toto téma doplňujeme disertační práci Jiřího Borovského *K analýze vojenského významu olomoucké pevnosti v období válek o rakouské dědictví a sedmileté války*, obhájenou na Filozofické fakultě UK v roce 2015, https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/82596/140042920.pdf?sequence=1&isAllowed=y, vyhledáno 7. 5. 2021. Za povšimnutí stojí též digitální kopie díla Thomase Carlyla z let 1858–1865 *History of Friedrich II. of Prussia, Called Frederick the Great, Book*

XVIII: Seven-Years War Rises to a Height (1757–1759), Chapter XII: Siege of Olmütz, https://www.gutenberg.org/cache/epub/2118/pg2118-images.html, vyhledáno 26. 7. 2023. Viz též *Die Kriege Friedrichs des Großen. Grosser Generalstab. Kriegsgeschichtliche Abteilung II (editor Eberhard Kessels). Teil 3: Der Siebenjährige Krieg. Siebenter Band: Olmütz und Crefeld*. Berlin 1909, s. 66–131.

2 Jako autor publikace je uveden E. von St.

3 Fiala, J. – Skala, H.: Galerie pruských vojenských velitelů za obléhání města Olomouce roku 1758. Část I. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2021, č. 322, s. 96–117.

4 Fiala, J. – Skala, H.: Galerie pruských vojenských velitelů za obléhání města Olomouce roku 1758. Část II. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2022, č. 324, s. 44–64.

5 Viz zejm. Uhland, R.: Friedrich Eugen. In: *Neue Deutsche Biographie 5 (1961*), s. 595–596, online https://www.deutsche-biographie.de/pnd117753416.html#ndbcontent, vyhledáno 27. 7. 2023. – *Friedrich Eugen Prince of*, https://www.kronoskaf.com/syw/index.php?title=W%C3%BCrttemberg,_Friedrich_Eugen_Prince_of, vyhledáno 27. 7. 2023. – Wurzbach, C. von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. 58. Theil*. Wien 1889, s. 238. – Sodenstern, E. von (E. von St.): *Zum Säcular-Gedächtniss von 1758: Der Feldzug in Mähren, oder die Belagerung und der Entsatz von Olmütz*. Frankfurt am Main 1858, s. 243–244. – Priesdorff, K. von: *Soldatisches Führertum. Bd 1*. Hamburg 1937, s. 415–441.

6 V císařsko-královské armádě byla zavedena funkce *Oberst-Inhaber* (*majitel pluku*). Měl většinou generálskou hodnost a řadu privilegií – neomezená soudní práva (ius gladii et aggratandi, tj. právo meče – odsoudit k trestu smrti příslušníka pluku a právo přijmout do pluku nového vojáka), právo povyšovat důstojníky pluku a právo udělovat povolení k sňatkům. V pruské armádě si tato práva vyhradil král Fridrich II. Veliký. Titulem srovnatelným s císařsko-královským vojenským titulem *Inhaber* byl v pruské armádě titul *Chef* (*šéf*). Měl většinou též generálskou hodnost, ale podléhal ve svých rozhodnutích přímo králi.

7 *„Jsem potěšen, že odpověď Vaší paní matky byla v souladu s Vašimi přáními. Se vší spokojeností přijímám Vaše služby a propůjčuji Vám pluk dragounů, z něhož se paní Vaše matka dosud těšila a jehož se právě vzdala ve Váš prospěch, a právě jsem vydal rozkaz, aby Vám byly ve válečné kanceláři vyhotoveny obvyklé patenty a kapitulace pluku. Postupim 7. června 1749.“* Cit. podle Priesdorff, K. von (pozn. 5), s. 415–417.

8 Viz S[chmalen], J. Ch. H. von: *Accurate Vorstellung der sämtlichen Koeniglich Preussischen Armee. Worinnen zur eigentlichen Kenntniss der Uniform von jedem Regimente ein Officier und Gemeiner in Völliger Montirung und ganzer Statur ... abgebildet sind; Nebst beygefügter Nachricht 1.) Von Der Stiftung. 2.) Denen Chefs 3.) Der Staerke Und 4.) Der In Friedenszeiten Habenden Guarnisons Iedes Regiments. Nürnberg,* Raspitsche Buchhandlung 1770, Tab. xx. Mědirytiny uniforem jsou ručně kolorovány.

9 *„Na majora svého pluku von Köller jste uvalil třídenní vazbu za nekázeň. Nemohu ale Vaší Milosti současně zamlčet, jak jsem obzvláště znepokojen a do jisté míry roztrpčen tím, že se od té doby zaplétáte s různými a tolika důstojníky pluku. To, co se stalo s generálmajorem von Bieberstein, je známo a já jsem se vždy domníval, že by s ním Vaše Milost mohla prosadit lepší vztahy, neboť přece jen je to generálmajor, třebaže je nyní ještě podle své funkce a hodnosti za pluk odpovědný, i když pluk je pod velením Vaší Milosti. K jakým dalším neshodám mohlo dojít s ostatními štábními důstojníky, o tom zde nyní nechci hovořit. Zvláště mě však mrzí, že Vaše Milost je nyní v jistých rozepřích i se zmíněným majorem von Köller, o němž nicméně musím otevřeně říci, že je to velmi schopný důstojník, který se zatím nejvíce snažil udržet pluk v pořádku. Žádám Vaši Milost, aby napříště postupovala trochu umírněněji a snažila se zachovat dobré chování ke všem štábním a ostatním důstojníkům pluku. Postupim, 23. 6. 1752.“* Cit. podle Priesdorff, K. von (pozn. 5), s. 415–417.

10 Menorca je ostrov v západním Středomoří, po Mallorce druhý největší ostrov souostroví Baleáry. Ve starověku ostrov náležel zprvu Kartágu a po punských válkách (264–146 př. n. l.) Římu. V 5. století byla Menorca dobyta Vandaly a na konci 8. století Araby. Od 13. století se Menorca nacházela pod vládou Aragonie, jež se později stala částí Španělska. V roce 1708 dobyli Melorcu Britové, kteří ji udrželi po 70 let, s výjimkou let 1756–1763, kdy byla obsazena Francií. V roce 1782 získalo

ostrov Španělsko a v roce 1798 opět Velká Británie. Od roku 1803 je Menorca součástí Španělského království.

11 *„Velmi mě potěšilo, když jsem z dopisu, který jste mi chtěl poslat 13. tohoto měsíce, zjistil, že jste se šťastně vrátil z tažení, a zdá se mi, že nyní vidíte, s jakým spěchem jste podnikl tak náročnou cestu, která má všechny rysy práce pro ekipu. Ve Vašem pluku však nebylo nic zanedbáno a vše bylo provedeno se stejnou pravidelností, jako kdybyste byl přítomen. V Postupimi 15. srpna 1756."* Cit. podle Priesdorff, K. von (pozn. 5), s. 415–417.

12 *Preußisches Dragoner-Regiment Herzog von Württemberg (D XII), 1756–1763*, https://www.figuren.miniatures.de/preussen-dragoner-regiment-12-herzog-von-wuerttemberg-1756.html, vyhledáno 27. 7. 2023.

13 Sodenstern, E. von (pozn. 5), s. 15.

14 Tamtéž, s. 32–33, 109.

15 *„Nakonec Vám přeji, abyste se dobře bavil a zotavil se z únavy z předchozí kampaně..."* Cit. podle Priesdorff, K. von (pozn. 5), s. 418.

16 Tato příhoda je vylíčena v *ADB: Friedrich Eugene*, https://de.wikisource.org/wiki/ADB:Friedrich_Eugen, vyhledáno 27. 7. 2023.

17 Viz k tomu zejm. Carlyle, T.: *History of Friedrich II. of Prussia, Vol. XX. (of XXI.) Frederick The Great--Friedrich is not to be Overwhelmed: The Seven-Years War Gradually Ends –25th April, 1760–15th February, 1763.* Leipzig 1865, https://www.gutenberg.org/files/2120/2120-h/2120-h.htm, vyhledáno 26. 7. 2023.

18 Asterl, F. L.: *Ausführlicher Bericht, wie die merkwürdige Schlacht bey Siptitz, ohnweit Torgau, am 3. November ao.1760. geschehen ist zur Erläuterung des beygefügten davon sehr genau gefertigten Grundrisses.* Leipzig 1776.

19 *Friedrich Eugen (Württemberg),* https://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Eugen_(Württemberg), vyhledáno 27. 7. 2023.

20 O Wilhelmovi von Saldern viz zejm. König, A. B.: *Biographisches Lexikon aller Helden und Militairpersonen, welche in Preussischen Militärdiensten berühmt gemacht haben. Dritter Theil. M–See*. Berlin 1790, s. 345–348. – Priesdorff, K. von (pozn. 5), s. 407. – *Wilhelm von Saldern*, https://de.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_von_Saldern, vyhledáno 31. 7. 2023. – Sodenstern, E. von (pozn. 5), s. 244.

21 Řád Pour le Mérite (francouzsky Za zásluhy), neformálně zvaný též Modrý Max, bylo nejvyšší pruské a německé vojenské vyznamenání, zavedené Fridrichem II. Velikým 6. června 1740 a udělované do konce první světové války v roce 1918.

22 Srov. *Wilhelm von Saldern*, https://de.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_von_Saldern, vyhledáno 1. 8. 2023; *Klášter minoritů s kostelem sv. Anny*, https://www.hrady.cz/klaster-minoritu-s-kostelem--sv-anny, vyhledáno 1. 8. 2023.

23 Viz zejm. *Kurzgefaßte Stamm- und Rangliste aller Regimenter der Königlich-Preußischen Armee von deren Stiftumg bis am Ende 1785*. Berlin 1786, s. 46. – König, A. B.: *Biographisches Lexikon aller Helden und Militairpersonen, welche in Preussischen Militärdiensten berühmt gemacht haben. Erster Theil, A–F*. Berlin 1788, s. 430–432. – Zedlitz-Neukirch, E. L. von: *Neues Preussisches Adels-Lexicon*, *Band IV*. Leipzig 1837, s. 436. – Priesdorff, K. von (pozn. 5), s. 354. – *Friedrich Wilhelm Quirin von Forcade de Biaix*, https://en.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Wilhelm_Quirin_von_Forcade_de_Biaix, vyhledáno 23. 8. 2023.

24 Sodenstern, E. von (pozn. 5), s. 246.

25 *„Můj milý plukovníku von Forcade, tak dobrý a důstojný muž, jakým on je, si velice zaslouží, aby mu také sám král přinesl křeslo!"* Cit. podle König A. B. (pozn. 23), s. 431.

26 Sodenstern, E. von (pozn. 5), s. 15.

27 König, A. B.: *Biographisches Lexikon aller Helden und Militairpersonen, welche in Preussischen Militärdiensten berühmt gemacht haben. Vierter Theil. Sel–Z*. Berlin 1791, s. 2–9. – Priesdorff, K. von (pozn. 5), s. 446–453. – *Friedrich Wilhelm von Seydlitz*, https://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Wilhelm_von_Seydlitz, vyhledáno 29. 12. 2023.

28 Rohdich, W.: *Hohenfriedeberg 4. Juni 1745. Sieg im Morgengrauen*. Wölfersheim-Berstadt 1997.

29 Udělení tohoto řádu je zmíněno pouze v Seydlitzově biografii ve Wikipedii (*Friedrich Wilhelm von Seydlitz*, https://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Wilhelm_von_Seydlitz, vyhledáno 4. 11. 2023), jiné zdroje se o něm nezmiňují, tato informace je tedy sporná.
30 *Der siebenjährige Krieg…* (pozn. 1), s. 72–73.
31 Cit. podle Varnhagen von Ense, K. A.: *Leben des Generals Freihern von Seydlitz*. Berlin 1834, s. 85.
32 *„Také za toto vítězství mu děkuji."* Cit. podle Varnhagen von Ense, K. A.: *Leben des Generals Freihern von Seydlitz*. Berlin 1834, s. 88.
33 William Dietrich von Wakenitz, také Wackenitz nebo Wacknitz (1728–1805), viz *Wilhelm Dietrich von Wakenitz*, https://de.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Dietrich_von_Wakenitz, vyhledáno 5. 11. 2023.
34 *„Ne mně, nejmilostivější králi, ale statečným lidem, které jsem vedl, jízda Vašeho Veličenstva vybojovala vítězství a stala se hodna těch největších odměn; ze všech rytmistr von Wakenitz, jenž bojoval jako lev a dokázal ty největší počiny."* Cit. podle Varnhagen von Ense, K. A. (pozn. 31), s. 89.
35 *„Nebe nám dalo krásný den." – „Bez něj by to s námi vypadalo špatně."* Tamtéž.
36 Nyní vlastní tento zámek podnikatel z Nowého Targu a je v dezolátním stavu. Viz Dragon, M.: *W tym pałacu miał być niemiecki skarb. Poszukiwacze przetrząsnęli wszystko*. https://nto.pl/w-tym-palacu--mial-byc-niemiecki-skarb-poszukiwacze-przetrzasneli-wszystko/ar/c1-16032941, vyhledáno 6. 11. 2023.
37 Viz *Schloss Minkowsky*, https://de.wikipedia.org/wiki/Schloss_Minkowsky, vyhledáno 29. 12. 2023; *Schatzsuche in Schlesien: Das Nazi-Gold von Minkowskie | SPIEGEL TV*, https://www.youtube.com/watch?v=Iad1kbaUsU8, vyhledáno 29. 12. 2023.

Summary

Gallery of the Prussian Military Commanders during of the Prussian Siege of the Olomouc in 1758. Part III.

Jiří Fiala – Harald Skala

At the end of their article *Gallery of the Military Commanders in the Defence of Olomouc during the Prussian Siege of the City in 1758*, the authors turn their attention to the headquarters of the Prussian King Frederick II, which, during this siege, were located in the village Smržice near Prostějov. As many as 43 noteworthy Prussian officers took part in this siege. Some of them will be presented with short biographical summaries. The second part of this contribution presents the biographies of three general officers: 4. Lieutenant-General Wolf Friedrich von Retzow (1700–1758), 5. Colonel Paul von Werner (1707–1785) and 6. Major-General Johann Karl Baron von Rebentisch (1701–1765). In the third part of this contribution the biographies of five general officers are presented: 7. Lieutenant-General Friedrich Eugen Prince von Württemberg (1732–1797), 8. Major-General Wilhelm von Saldern (1702–1758), 11. Lieutenant-General Friedrich Wilhelm Querin von Forcade de Biaix (1699–1765) and 14. Lieutenant General of the Cavalry Friedrich Wilhelm Baron von Seydlitz-Kurzbach (1721–1773).

In 1758 Lieutenant General Friedrich Eugen von Württemberg commanded an independent corps in Upper Silesia, from where he regularly informed King Frederick II of his activities. His own regiment took part in the Prussian siege of Olomouc from 2 May to 7 July 1758. Among the regiments directly involved in the siege, there were only two cavalry regiments – the dragoon regiment "Alt-Württemberg" No. XIII with two battalions and 30 squadrons and the hussar regiment "Möhring" No. III. The Württemberg regiment,

encamped in the village of Zlechov (now a street in the village of Plumlov), clashed in a skirmish with the imperial cavalry on 15 May near Moravský Beroun and a month later in a skirmish near the Olomouc suburban village of Holice. During the retreat of the Prussians from Moravia, the regiment covered the crossing of the main body of troops over the Metuje River on 9 July 1758.

Major General Wilhelm von Saldern, after recovering from his serious wound at the Battle of Stěrbohol near Prague on 6 May 1757, returned to the Prussian army in early 1758 and was appointed commander of all cavalry and infantry in Upper Silesia with headquarters in Opava. On 17 February 1758, the imperial general Charles-Joseph Marquis Canon de Ville (1711–1792) came to the town with his corps consisting of several cavalry regiments, regular infantry and several hundred border guards, about 15,000 men in total.

On February 17, 1758, the imperial general Charles-Joseph Marquis Canon de Ville (1711–1792) came to the town with his corps consisting of several cavalry regiments, regular infantry and several hundred frontiersmen, about 15,000 men in all. On the night of the 17th–18th, Canon de Ville had several artillery batteries set up on the hills above Opava. Major-General von Saldern, who had only 2500 men at his disposal, left the town unnoticed that night and withdrew to join the Prussian main army besieging Olomouc. After the loss of the supply convoy at Domašov, King Frederick II lifted the siege of Olomouc on 2 July 1758. Major General Wilhelm von Saldern and his brigade then retreated with Friedrich II's army to Hradec Králové, still troubled by the light troops of the Imperial Army.

As part of the Prussian invasion army marching into Moravia in May 1758, Lieutenant General Friedrich Wilhelm Querin von Forcade de Biaix commanded eight battalions and 24 squadrons, later encamped at Uničov.

On 12 May 1758 we find Lieutenant General Friedrich Wilhelm Baron von Seydlitz-Kurzbach with two regiments of dragoons and 300 hussars south of Olomouc near Tovačov, from where he advanced to Kroměříž. He requisitioned all the food supplies and fodder for the horses in the whole region along the left bank of the Morava, and then returned to the camp near Nové Město na Moravě on 17 May. On 29 June 1758, King Frederick II sent Lieutenant-General von Seydlitz-Kurzbach with several squadrons of hussars and dragoons to Tovačov and Kroměříž for reconnaissance, but he encountered no enemy.

After the loss of the Prussian supply convoy at Domašov, King Frederick II lifted the siege of Olomouc on 2 July 1758 and retreated across Bohemia into Silesia. During this retreat, Seydlitz's cavalrymen emerged successfully from an encounter with enemy troops at Chlumec.

ZPRÁVY VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI
č. 326: 64–80, 2023

Středověká odpadní jímka ze Školní ulice v Olomouci

Lukáš Hlubek

Abstract

Medieval Rubbish Pit from Školní Street, Olomouc

In 1962 Zora Trňáčková examined a rubbish pit uncovered during the reconstruction of house no. 9 Školní Street, Olomouc. The preserved short reports on the research state that the pit walls were timbered and there was archaeological material from the 14th–15th centuries inside. At the same time, paleobotanical analysis of macro-remains from the item contents was carried out, showing interesting information on diet of Olomouc burghers in the Middle Ages. However, the complete description of the findings has not been published. The presented analysis contributes to the dating of the entire collection and is intended to determine the social status of the house owner based on the material culture analyses at the same time.

Keywords: Olomouc, Middle Age, rubbish pit, archaeological finds, paleobotanical analysis

Úvod

Předložený příspěvek je věnován rozboru archeologických nálezů z odpadní jímky, kterou v roce 1962 prozkoumala archeoložka Zora Trňáčková.[1] Výzkum proběhl v rámci sanačních prací domu ve Školní ulici čo. 9 v Olomouci. Ještě v roce 1963 provedl Emanuel Opravil paleobotanickou analýzu vzorku makrozbytků z výplně objektu, která přinesla nové poznatky o stravě obyvatel města Olomouce ve středověku. Bohužel ke komplexnímu zveřejnění tohoto výzkumu nikdy nedošlo. Rádi bychom na tomto místě představili výsledky nového zpracování dochovaných nálezů a v rámci možností jej zasadili do aktuálního stavu poznání středověkého města Olomouce. Zároveň se pokusíme na základě rozboru hmotné kultury určit sociální status majitele domu.[2]

Nálezová situace

Olomoucká Školní ulice se nachází na západním úbočí Michalského kopce a propojuje Horní a Žerotínovo náměstí [obr. 1]. O samotném záchranném výzkumu jsme informováni pouze z několika krátkých zpráv,[3] z nichž plyne, že exkavace byla realizována během oprav domu v roce 1962. Vydřevená odpadní jímka se nalézala na parcele č. 625 u základů domu. Není však zřejmé, zda se jímka nacházela někde v interiéru domu nebo v prostoru městské parcely. Citelně také postrádáme rozměry objektu, maximální dosaženou hloubku a jakýkoliv popis výplně. Ve fotoarchivu Vlastivědného muzea v Olomouci je uložena kolekce fotografií zachycující opravy prováděné v roce 1962. Snímky ale dokumentují pouze průběh stavebních prací [obr. 2], nikoliv však samotný záchranný výzkum. Pro úplnost dodejme, že se krátce o nálezech ve Školní ulici zmínil také L. Fiala. Podle jeho stručného popisu bylo při rekonstrukci domů objeveno větší množství středověké a novověké keramiky ze 14. až 19. (?) století a části „bezvýznamných" kamenických článků.[4]

Stručná historie domu ve Školní ulici čo. 9 do třicetileté války

Podle Wilhelma Nathera šlo o původní středověký právovárečný dům, přičemž prvního majitele nemovitosti ve Školní ulici čo. 9 známe až z přelomu 16. a 17. století. Byl jím Kryštof Harnisch a jeho žena Regina. Od nich dům zakoupil roku 1608 podpísař Jan Vigk (Fick) za 1 000 zlatých. Roku 1621 nemovitost držel dům holič Jáchym Gross a po něm ji vlastnil Kašpar Katscher. Ten dům roku 1628 prodal jehláři Bartoloměji Frankovi. Další zmínka o nemovitosti pochází až z roku 1642, kdy byl dům pobořen.[5]

Rozbor archeologických nálezů

Vyzvednutou kolekci archeologických nálezů z výzkumu zapsala Zora Trňáčková do sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci pod přírůstkovým číslem 1/62 a následně v nové evidenci se změněným číslem 1183/64. Zároveň k němu přidala druhý soubor ze Školní ulice čo. 11. Na krabicích ze zájmového výzkumu se dochovaly popisky napsané propiskou *Olomouc – Školní ulice* a pod ním *jímka 1*. Získaný materiál reprezentuje zejména stolní a kuchyňská keramika, výrazně méně jsou zastoupeny zlomky kachlů, fragmenty skleněných nádob, zvířecí kosti, kousky usní a několik drobných předmětů ze slitin barevných kovů, včetně několika amorfních slitků (viz tab. 1).

Stolní a kuchyňskou keramiku reprezentuje 13 celých či kresebně rekonstruovaných nádob a 125 fragmentů různých velikostí. Typologicky se podařilo rozlišit hrnce, hrnky s uchem, poháry, pohárek, džbánek, džbán, pánvičky a poklice s úchytkou [obr. 3–7]. Část hrnčiny nese stopy po očazení na vnější straně, které lze spojovat s tepelnou úpravou pokrmů na otevřeném ohni. Obecně lze konstatovat, že vyzvednutou hrnčinu lze svým provedením přiřadit k olomouckému keramickému okruhu,[6] kromě dvou zlomků, které lze označit za import z oblasti jižních až jihozápadních Čech. Podle způsobu zpracování těsta, užitého ostřiva, tvrdosti výpalu a barvy lze ve vyzvednuté kolekci vyčlenit celkem šest keramických tříd, které označíme písmeny A–F.

Tabulka č. 1. Olomouc. Zastoupení jednotlivých kategorií nálezů z jímky.

SKUPINA NÁLEZŮ	POČET KS	STRUČNÝ POPIS
Stolní a kuchyňská keramika celkem 138 ks	9	Krupičkovitá keramika v odstínech bílé barvy (ker. třída A)
	18	Keramika vypálená do šeda (ker. třída B)
	75	Keramika v odstínech cihlové barvy (ker. třída C)
	32	Glazovaná keramika (ker. třída D)
	2	Loštická keramika (ker. třída E)
	2	Pohárek z oblasti jižních nebo jihozápadních Čech (ker. třída F)
Kamnářská keramika	10	Kamnářská keramika (kachle nádobkové, miskovité a baňkovitý)
Skleněné artefakty	3	Zlomek stěny, hrdlo kutrolfu, část hrdla
Kovové předměty	14	Drátky, přezky, pásky, nákončí
	7	Slitky amorfního tvaru
Kožené artefakty	11	Blíže neurčitelné zbytky úsní
Zvířecí kosti	3	Lebka ovce/koza, kosti
Kamenné artefakty	1	Pětiboký kámen se stopami měděnky
SOUČET	187	

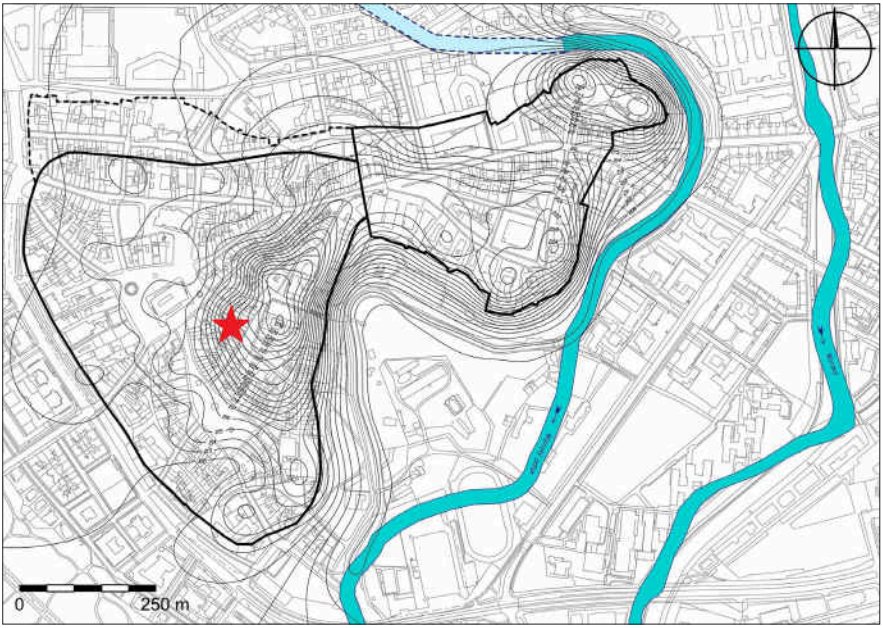

Obr. 1. Olomouc. Lokalizace místa domu čo. 9 ve Školní ulici. Parcela označena hvězdičkou. Digitalizace: Jan Grégr, upravil: Lukáš Hlubek.

Obr. 2. Olomouc. Fotografie zachycující opravu domu čo. 9 ve Školní ulici. Zdroj: Fotoarchiv VMO, digitalizace: Pavel Rozsíval.

Obr. 3. Olomouc. Výběr kuchyňské a stolní keramiky. Foto: Pavel Rozsíval.

Keramickou třídu A reprezentuje pouze devět kusů [obr. 4:5; 5:6, 12; 6:1, 11]. Pro tuto třídu je typické bílé až bílobéžové zbarvení zlomků, výrazná písčitá příměs v těstě a tzv. krupičkovitý povrch. Tato hrnčina byla vyráběna na rychle rotujícím nožním kruhu i v ruce a následně dotočena. Na dnech se objevují jak stopy podsýpky, tak stopy po odřezání pomocí struny. Okraje jsou formovány zejména do tvaru okruží. Rejstřík výzdoby zahrnuje vývalkovitou šroubovici a ojedinělé užití rádélka či červené malby. Síla stěn se pohybuje mezi 7–9 mm. Tzv. bílou krupičkovitou keramiku zaznamenáváme na střední Moravě ojediněle v poslední třetině 13. století a dominantní zastoupení má v souborech z průběhu 14. století.[7]

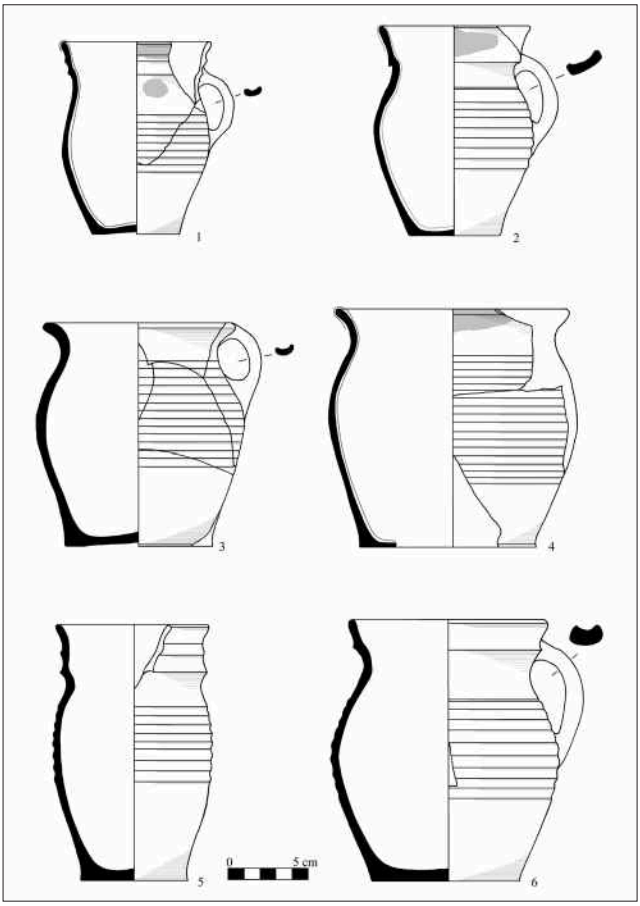

Obr. 4. Olomouc. Výběr kuchyňské a stolní keramiky. Kresba: Lukáš Hlubek.

Keramická třída B je v jímce ze Školní ulice zastoupena 18 fragmenty [obr. 4:6; 5:11, 13; 6:5–7, 9; 7:1]. Má redukční výpal v odstínech šedé barvy. Jako ostřivo byl do keramického těsta přimíchán hlavně písek a drobné křemeny, ojediněle obsahuje také šupinky slídy. Někdy je její povrch krupičkovitý. Hrnčina nese stopy po obtáčení i vytáčení na hrnčířském kruhu. Zjištěné okraje nádob jsou buď ven vykloněné, nebo ve tvaru okruží s tím, že jeden okraj je zvlněný [obr. 7:1]. Výzdoba se v podstatě omezuje na vývalkovitou šroubovici. Síla stěn činí 7–9 mm. Tato hrnčina se objevuje velmi často v souborech společně s bílou krupičkovitou keramikou, která na střední Moravě převažuje během 14. století.[8]

Keramická třída C je v nálezech nejpočetněji zastoupena – celkem 75 kusy [obr. 4:3; 5:5, 7, 9; 6:3, 4]. Jde o tvrdě pálenou keramiku vyrobenou vytáčením na hrnčířském kruhu, která má po oxidačním výpalu barvu v odstínech cihlové. Dna nádob jsou od hrnčířského kruhu odřezána pomocí struny. Síla keramiky osciluje od 5 do 8 mm. V okrajové profilaci se objevují okruží a ven vykloněné a zaoblené okraje. Výzdobu reprezentuje vývalkovitá

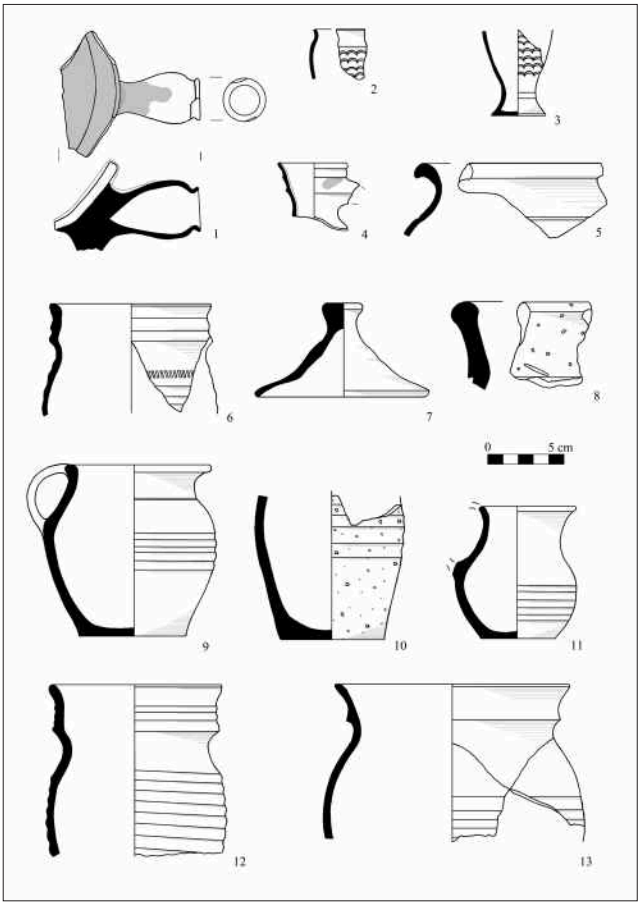

Obr. 5. Olomouc. Výběr kuchyňské a stolní keramiky. Kresba: Lukáš Hlubek.

šroubovice na tělech nádob a horizontální rýhy na plecích nádob, někdy registrujeme užití obou prvků na jedné nádobě. Tato keramika je charakteristická pro průběh 15. století a během první poloviny 16. století se postupně transformuje na raně novověkou hrnčinu.[9]

Čtvrtinu nálezů (32 ks) tvoří *keramická třída D*, pro kterou je typické užití glazury na vnitřní straně. Poleva má nejčastěji hnědočervenou, světle hnědou nebo zelenohnědou barvu [obr. 4:1, 2, 4; 5:1; 6:2, 8; 7:2]. Na rozdíl od předchozích vyčleněných tříd je síla této hrnčiny nižší, a to 4–6 mm. Jde o na kruhu kvalitně vytáčené zboží vypálené do béžových až cihlových odstínů. Do keramické hmoty přidával hrnčíř písek a drobné šupinky slídy. Okraje nádob mají tvar spíše nižších okruží nebo jsou ven vykloněné a zaoblené. Výzdoba se skládá pouze z převažující vývalkovité šroubovice a jednoho rádélkovitého motivu. Tuto keramiku můžeme klást do druhé poloviny 15. století až první poloviny 16. století, kdy ve městě Olomouci evidujeme zvýšenou produkci polévaného zboží, ale zároveň se v okrajové profilaci neobjevují ovalené okraje charakteristické pro raně novověkou produkci.[10]

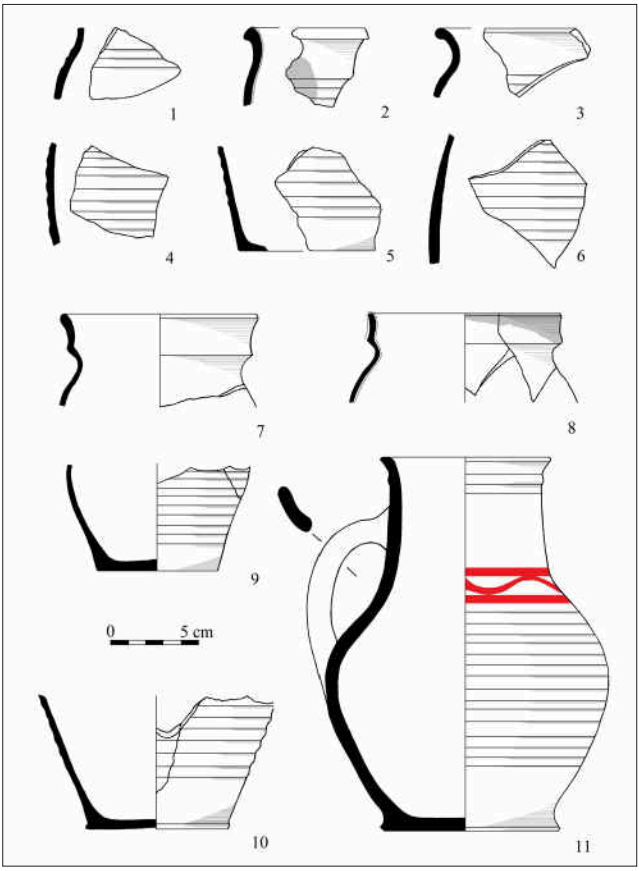

Obr. 6. Olomouc. Výběr kuchyňské a stolní keramiky. Kresba: Lukáš Hlubek.

Předposlední *keramická třída E* je v referované kolekci zastoupená dvěma zlomky [obr. 5:8, 10]. Jde o typickou loštickou keramiku s hnědou barvou a příznačným strupatým povrchem. Na dnech zjišťujeme stopy podsýpky nebo jen velmi hrubě upravený povrch. První keramika s tzv. loštickým efektem začala být vyráběna ve druhé polovině 13. století a někdy bývá také označována jako protološtická. Během 14. až první poloviny 16. století má tato hrnčina různě vysoké zastoupení v keramických souborech na střední Moravě s tím, že největšího věhlasu dosáhla v průběhu 15. století.[11]

Poslední dva fragmenty keramiky náleží vyčleněné *keramické třídě F*. Nelze vyloučit možnost, že byly původně součástí jednoho pohárku na nožce. Oba zlomky mají šedočernou barvu [obr. 5:2, 3]. V keramickém těstě je pozorovatelná minimální příměs ostřiva, ale na plochu vystupují drobné šupinky slídy. Dno nese stopy po odřezání strunou od hrnčířského kruhu. Povrch obou fragmentů je zdobený pomocí rádélka ve tvaru obráceného půlměsíce v několika řadách nad sebou. Tento typ keramiky nebyl na Olomoucku vyráběn a je možné jej považovat za import z oblasti jižních nebo jihozápadních Čech,[12] odkud známe ojedinělé podobné tvary řazené do závěru 15. století.[13]

Obr. 7. Olomouc. Výběr kuchyňské a stolní keramiky. Bez měřítka. Foto: Pavel Rozsíval.

Nejčastěji se v jímce nacházely hrnce a hrnky různých velikostí, někdy opatřené prožlabeným páskovým uchem spojujícím spodní část okraje nádoby s výdutí [obr. 4:1–4, 6; 5:9, 13; 6:2, 3, 7, 8]. Podle kresebně rekonstruovaných i slepených kusů můžeme konstatovat, že mají výšku od 114 mm do 169 mm a průměry okrajů mezi 95–155 mm [obr. 4:1–4; 5:9]. V okrajové profilaci se uplatnila zejména okruží, okruží s vloženou lištou a ven vykloněné a zaoblené okraje. Okraje ve tvaru okruží, včetně těch s vloženou lištou, se na střední Moravě objevují od první poloviny 14. století do přelomu 15. a 16. století.[14] Jeden okraj je na horním okraji zvlněný [obr. 7:1]. Loštické hrnce opatřené okružím [obr. 5:8] začali hrnčíři vyrábět na konci 14. století a těžiště jejich výskytu představuje průběh 15. století.[15] S variantami ven vykloněných okrajů se setkáváme v keramických třídách C a D [obr. 4:3, 4; 5:5, 9; 6:2, 3], které jsou datovány do průběhu 15. až první poloviny 16. století.

Další tvary se v popsané kolekci objevují výrazně méně. Jedním kusem je zastoupen rekonstruovaný pohár [obr. 4:5] a dva další zlomky můžeme s vysokou mírou pravděpodobnosti přiřknout také k pohárům [obr. 5:6, 12]. Svým celkovým provedením je lze zařadit do 14. až prvních desetiletí 15. století, neboť náleží keramické třídě A. Podobné exempláře

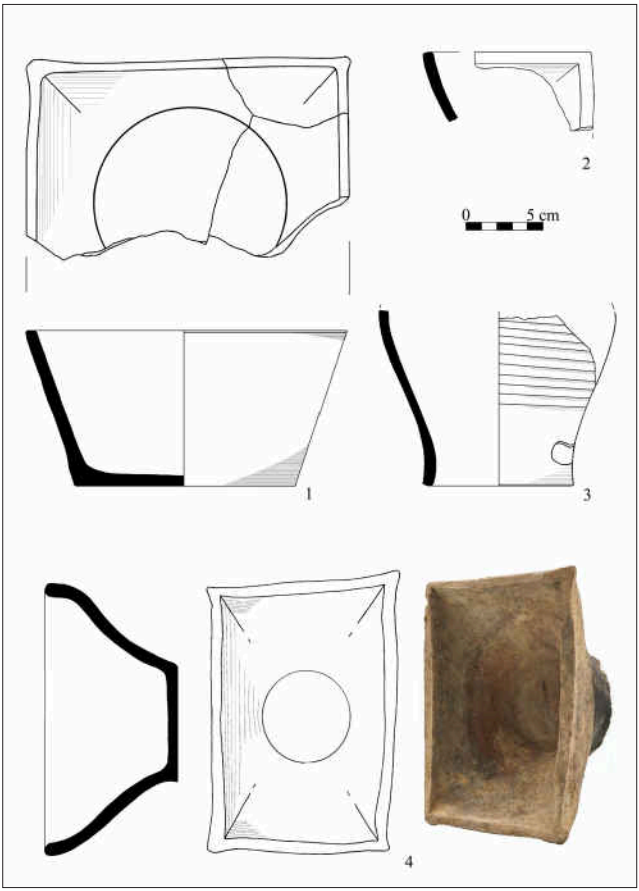

Obr. 8. Olomouc. Výběr kamnářské keramiky. Foto: Pavel Rozsíval, kresba: Lukáš Hlubek.

známe z několika středomoravských lokalit, včetně pokladu českých grošů Karla IV. a Václava IV. uloženého v podobném poháru z Postřelmova.[16] Patrně lze větší torzo dna z loštické hrnčiny považovat za část loštického poháru [obr. 5:10], který nejvíce připomíná pohár typu IA podle členění Z. Měřínského. Šlo by tak o nejstarší variantu loštických pohárů, která je obvykle kladena do 15. století.[17] Téměř v úplnosti se dochovala jedna zvonovitá poklice s úchytkou [obr. 5:7], která patří ke keramické třídě C. Tato třída má dominantní postavení v průběhu 15. století. Z několika míst v Olomouci máme doložené podobné tvary poklic.[18]

Pro torzo pánvičky s odlomenou nožkou a dochovanou krátkou násadou [obr. 5:1] registrujeme v olomouckém materiálu několik volnějších paralel.[19] K pánvím ještě doplníme, že z jímky pochází další keramická nožka s částí dna z pánve. Posledním identifikovaným tvarem jsou džbány. Celý exemplář máme k dispozici pouze jeden [obr. 6:11], který je vyroben z krupičkovitého materiálu. Prožlabené páskové ucho spojuje hrdlo s výdutí a u kořene ucha se nachází důlek. Podle tvaru jej můžeme přiřadit k variantě džbánů s válcovým hrdlem.[20] Dva velmi podobné džbány známe z města Olomouce, které jsou

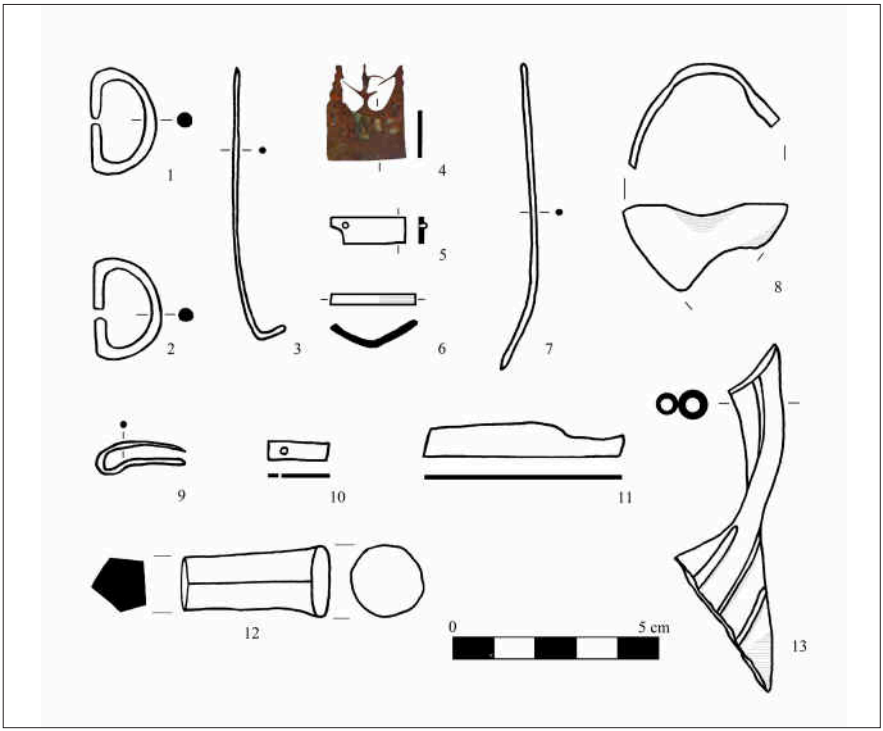

Obr. 9. Olomouc. Výběr kovových (1–7, 9), skleněných (8, 13), kožených (10–11) a kamenných (12) artefaktů. Foto a kresba: Lukáš Hlubek.

vesměs datované do 14. až první poloviny 15. století.[21] Téměř v úplnosti se dochoval malý džbánek s odlomeným páskovým uchem [obr. 5:11], který náleží ke keramické třídě B a lze jej klást do průběhu 14. století. Patrně ze džbánu nebo láhve pochází hrdlo s okrajem opatřeným vnitřní glazurou [obr. 5:4], což jej umožňuje klást do doby závěru 15. až první poloviny 16. století.

Ryté výzdobě jednoznačně dominuje vývalkovitá šroubovice pokrývající nádoby od plecí až po spodní část nádoby [obr. 4:1–6; 5:6, 11–13; 6:1–6, 9–11]. Výrazně méně evidujeme horizontální rýhu umístěnou zpravidla nad šroubovicí [obr. 4:2; 5:5, 9]. Zcela ojediněle zaznamenáváme rytou výzdobu na vnější ploše okrajů [obr. 5:6, 12]. Pouze ve třech případech registrujeme užití rádélka. Jde o horizontální linii vtlačených obdélníčků na plecích poháru z keramické třídy A [obr. 5:6]. S motivem několika řad obrácených půlměsíčků se setkáváme na dvou zlomcích náležících keramické třídě F [obr. 5:2, 3]. Poslední typ rádélkové výzdoby reprezentují kosodélníky v několika úrovních nad sebou [obr. 7:2]. Tato výzdoba je umístěna na polévané nádobě, což umožňuje její zařazení spíše do průběhu první poloviny 16. století. Na nálezech z jímky ve Školní ulici se červená malba objevila pouze na džbánu v podobě dvojice linek a vlnovkou mezi nimi [obr. 6:11]. Plastická výzdoba není zastoupena vůbec. Výše popsaná kolekce stolní a kuchyňské keramiky odpovídá

dosud zveřejněnému materiálu z Olomoucka, který byl zařazen do 14. až první poloviny 16. století.[22]

Ke keramickým importům můžeme přiřadit pohárek na nožce [obr. 5:2, 3], o kterém soudíme, že svým provedením i užitou výzdobou odpovídá oblasti jižních až jihozápadních Čech. Nález indikuje možný obchod s keramickým zbožím na větší vzdálenosti na našem území. Pro úplnost dodejme, že z Českých Budějovic registrujeme několik zlomků loštické keramiky, včetně jednoho celého poháru z Rudolfova u Českých Budějovic.[23] Zároveň vyzvednutý pohárek z jímky ve Školní ulici rozšiřuje počet importované hrnčiny v areálu středověkého města Olomouce v druhé polovině 15. až první polovině 16. století.[24]

Zbylé kategorie nálezů jsou zastoupeny výrazně méně. Nejprve se zaměříme na nepočetnou kamnářskou keramiku, kterou reprezentuje jeden intaktní kachel, dvě větší slepená torza a sedm dalších fragmentů. Téměř všechny náleží k nádobkovým kachlům s tím, že prokazatelně máme před sebou dva exempláře nádobkových kachlů s pravoúhlým ústím [obr. 8:1] a jeden přísluší ke skupině miskovitých kachlů [obr. 8:2, 4]. Poslední zlomek se záchytným otvorem lze označit za spodní část baňkovitého kachle [obr. 8:3]. Všechny kamnářské výrobky mají béžovou až cihlovou barvu. Ostřeny byly pomocí písku, šupinek slídy a ojedinělých drobných křemenů. Vnitřní strana postrádá jakoukoliv výzdobu nebo glazuru. Z vnější strany registrujeme zakouření v okolí den i na stěnách, což naznačuje jejich umístění ve funkčním kamnovém tělese. Na stěnách kamnářských výrobků je záchytná šroubovice pouze na zlomku baňkovitého kachle. Okraje ústí jsou rovně seřezané nebo zaoblené. Dna kachlů, pokud jsou k dispozici, nesou pouze stopy podsýpky. Jejich průměry dosahují 93 a 146 mm; u baňkovitého kachle činí průměr dolního okraje 104 mm. Síla stěn vyzvednutých výrobků osciluje mezi 8–11 mm.

Vyzvednuté nádobkové kachle dosahují výšky 102 mm, hloubky 95 mm, a u ústí mají rozměry 206 × 208 mm. Tento typ kachlů není vhodný pro přesnější datování, neboť se masově objevuje ve 14. století a běžně se s ním setkáváme také v raném novověku. Nicméně podle velikosti ústí jej nelze považovat za kachel tzv. malého formátu, a proto je možné jej klást do průběhu 15. až 16. století. Blízkou analogii k těmto kachlům registrujeme z jímek prozkoumaných při stavbě obchodního domu Prior v Olomouci, které jsou řazené do první poloviny až poloviny 15. století, nebo v biskupském době v Mohelnici.[25] Miskovité kachle jsou oproti předchozímu typu nižší a mají obdélný tvar ústí. Výška dosahuje 85 mm a u ústí mají rozměry 192 × 141 mm [obr. 8:4]. Tento typ kamnářského zboží je charakteristický spíše pro samotný závěr 15. století.[26] Blízké analogie k tomuto typu kachlů známe z Loštic[27] nebo z dalších lokalit, například z Prahy nebo Českého Brodu. I tyto exempláře jsou řazené do závěru 15. století nebo na přelom 15. a 16. století.[28] Poslední typ představuje zlomek baňkovitého kachle, které se u nás objevují nejčastěji ve 14. až 15. století.[29] Dodejme, že bez patřičné dokumentace není možné rozhodnout, zda všechny kachle byly umístěny v jednom kamnovém tělese, či zda před sebou máme kachle ze dvou otopných zařízení.

Z jímky pocházejí také tři fragmenty skleněných nádob. Jde o blíže neurčitelný zlomek z těla nádoby, část okraje s vytvarovanou hubičkou [obr. 9:8] a výduť zdobenou jemným žebrováním s částí hrdla složeného z dvojice dutých trubiček [obr. 9:13]. Všechny exempláře mají podobnou světle hnědou barvu, což umožňuje uvažovat o tom, že pochází z jediné nádoby.[30] Podle žebrované výdutě a hrdla složeného z dvojice trubiček můžeme připustit, že původně šlo o kutrolf – nádobu s hrdlem tvořeným několika (zpravidla třemi nebo čtyřmi) trubičkami, které se spojují do jednoho okraje.[31] Na základě podobně

formovaných hrdel kutrolfů z Brna a Bratislavy je možné tento nález datovat do závěru 15. až první poloviny 16. století.[32]

Všechny vyzvednuté metalické nálezy jsou vyrobeny ze slitin barevných kovů. Ze sanitárního objektu pochází dvojice menších přezek ve tvaru písmene D, ale ani u jedné se nedochoval středový trn. Jejich rozměry činí 29 × 17 mm [obr. 9:1, 2]. Tento typ přezek však není vhodný pro přesnější datování, neboť se objevuje od středověku do raného novověku.[33] Dále jde o sedm tenkých drátků, z nichž čtyři jsou rovné, dva ohnuté a poslední má obě ramena přiložená k sobě [obr. 9:3, 7, 9]. Jejich průměr je 1,5 mm a maximální délka dosahuje 75 mm. Z jímky máme také tři plíšky obdélného tvaru [obr. 9:5, 6]. Dva jsou ohnuté a v posledním rovném plíšku se dochovala část nýtku. Je pravděpodobné, že všechny tyto kusy mohou souviset s opasky či řemením, i když u plochých plíšků nelze vyloučit i jinou interpretaci. Například mohly sloužit jako blíže neurčené ozdoby či kování.

Ojedinělým nálezem je obdélný artefakt s náznakem gotické architektury na horní straně [obr. 9:4]. Obě strany jsou ploché, bez reliéfní výzdoby a také horní nástavba postrádá většinu jemnějších detailů. Je možné, že jde o nějaký nekvalitní výrobek. Interpretace tohoto nálezu je proto značně ztížená a snad příliš nepochybíme, když jej označíme za ukončení řemene opasku.[34] Volnější analogie lze spatřovat v nálezech z Prahy, které ale mají větší rozměry.[35] Možné výrobní aktivity indikuje sedm amorfních slitků z barevných kovů. Celková jejich hmotnost činí 29 g.

Patrně vhodné podmínky v jímce umožnily dochování jedenácti malým útržkům usní [obr. 9:10, 11]. Zpravidla jde o krátké a úzké pásky do velikosti 49 × 15 mm. Pouze jeden exemplář je perforovaný [obr. 9:10]. Snad by mohlo jít o pozůstatek po šití. Je možné také připustit souvislost s výše popsanými kovovými artefakty, byť je u většiny z nich zřejmý jejich odpadní charakter. Nicméně z materiálu, který je k dispozici, nejde činit jednoznačné závěry o případné existenci dílny na této parcele,[36] jakkoliv můžeme spatřovat volnější analogii v nálezech z domu pasíře Prokopa v Táboře. Ovšem olomoucká kolekce ze Školní ulice má výrazně nižší vypovídací hodnotu. Konvolut z Tábora navíc podporuje analýza písemných pramenů.[37]

Jediný kamenný artefakt představuje asi 39 mm vysoký pětiboký kámen se stopami měděnky na povrchu. Jeden konec je zřetelně zduřelý, druhý rovně seřezaný [obr. 9:12]. Jeho interpretace však zatím zůstává nejasná. Poslední nálezy z jímky ve Školní ulici reprezentují dvě zvířecí kosti, z nichž jedna má na povrchu stopy měděnky, a celá zvířecí lebka bez spodní čelisti. Podle předběžného určení jde o lebku kozí či ovčí.[38] Kosti koz či ovcí jsou v analyzovaných souborech z města Olomouce zastoupeny naprosto běžně, a to přibližně 20% podílem.[39]

Výsledky paleobotanické analýzy

V roce 1963 provedl Emanuel Opravil paleobotanický rozbor dvou hroud z popisované jímky.[40] Z něj vyplývá, že zde byl přítomen dub a jedle, avšak nejednalo se o materiál z bednění, pouze o nálezy třísek a uhlíků ve výplni objektu. Větší pozornost si proto zaslouží analyzovaný soubor pecek, plodů a semen. Vyšší zastoupení mají plodiny divoce rostoucí – jahodník (1 400 peciček), ostružník (12 peciček), líska (4 skořápky) a ovocné plodiny – třešeň či višeň (96 pecek), ořešák královský (11 skořápek), slíva (8 pecek), hrušeň nebo jabloň (19

semen), vinná réva lesní (2 pecky) a vinná réva pěstovaná (86 pecek). Kategorii plevelů a ruderálních rostlin reprezentují mochna stříbrná a husí (155 nažek), mák pochybný (6 semen), konopice polní (4 tvrdky), svlačcovec křovištní (1 plod), penízek rolní (1 semeno), silenka nadmutá (2 semena), knotovka bílá (3 semena), kopřiva dvoudomá (3 semena) a svízel nepravý (15 nažek). Obiloviny zastupuje pouze bér sivý (4 obilky), olejniny mák setý (1 semeno), zeleninu okurka (5 semen) a textilní rostliny konopě setá (33 semen). Za skutečně ojedinělý nález můžeme označit ostropestřec mariánský (1 nažka), který byl ve středověku užíván k lékařským účelům.[41]

Pokud výsledky srovnáme s ostatními dosud zveřejněnými paleobotanickými rozbory makrozbytků z jímek z olomouckých ulic Hrnčířské, Pekařské, Školní čo. 2 a z Mořického náměstí, které jsou datovány do 14.–15. století,[42] vidíme zde do jisté míry shodu. Výrazně převažují druhy divoce rostoucího ovoce a ovocné plodiny nad obilovinami, popřípadě zeleninou, kořením a textilními rostlinami. Ve všech uvedených objektech chybí importované plodiny – například fíky či marhaník, popřípadě vzácná koření. Přitom je máme doložené z jiných míst ve městě.[43] Celkově lze konstatovat, že výsledky paleobotanické analýzy odpovídají spíše běžné středověké domácnosti.[44]

Datování odpadní jímky

Výše provedený rozbor archeologického materiálu z odpadní jímky doložil, že za nejstarší složky nálezů můžeme označit vyčleněné keramické třídy A a B, které náleží do 14. století. Z celkového počtu nálezů zaujímají 20% podíl. Více než polovinu (52 %) vyzvednuté hrnčiny můžeme přiřknout keramické třídě C, jež je charakteristická pro průběh 15. století. Za nejmladší materiál označujeme keramickou třídu D čili keramiku s vnitřní glazurou, která reprezentuje produkci druhé poloviny 15. až první poloviny 16. století. Zastoupení tohoto materiálu v jímce dosahuje 25 %. Zcela marginálně se vyskytuje loštická keramika a importovaný pohárek na nožce (po 1,5 %). Také vyzvednuté fragmenty kachlů můžeme klást do průběhu 15. století s tím, že miskovité kachle jsou obvykle řazené do závěru 15. století. Identifikovaný zlomek skleněného kutrolfu umožňuje s výhradou všechny zlomky skel datovat do doby kolem roku 1500. Ostatní nálezy nejsou pro bližší datování vhodné.

I když nemáme k dispozici žádnou kresebnou či fotografickou dokumentaci, která by zachycovala možné zvrstvení referovaného sanitárního objektu, můžeme se aspoň pokusit v hrubých rysech stanovit dobu jeho užívání. Na základě nejstaršího materiálu předpokládáme jeho vyhloubení spíše v průběhu druhé poloviny 14. století. Nejmladší nálezy lze klást do doby kolem roku 1500 až první poloviny 16. století, kdy s největší pravděpodobností došlo k jeho zasypání. S ohledem na předpokládané užívání jímky po dobu více než 100 let připouštíme její opakované čistění a vyvážení obsahu mimo studovanou parcelu.[45]

Závěr

Během archeologického výzkumu ve Školní ulici prozkoumala Zora Trňáčková odpadní jímku s výdřevou. Vyzvednutá kolekce nálezů dokládá její užívání během druhé poloviny 14. až první poloviny 16. století s tím, že nejvyšší zastoupení má materiál z průběhu

15. století. Získanou stolní a kuchyňskou hrnčinu prezentují zejména zlomky hrnců, z dalších tvarů se ojediněle vyskytla poklice, džbánek, džbán, poháry a torza pánviček. Podle počtu den a celých tvarů je možné odhadnout, že v jímce se muselo nacházet více než 40 nádob. Z běžného standardu vybočuje pouze malý pohárek na nožce zdobený pomocí rádélka ve tvaru obráceného půlměsíce pocházející z jižních až jihozápadních Čech. Se stolováním nepochybně souvisí zlomek skleněného kutrolfu.

Provedený paleobotanický rozbor prokázal pestrou škálu konzumovaných plodin a ovoce, výrazně méně zaznamenáváme zeleninu a obiloviny. Tyto plodiny obohacovaly jídelníček majitelů domu, včetně pěstované vinné révy, a nijak nevybočují z běžného spektra nálezů z areálu města Olomouce. Pouze zjištěná nažka z ostropestřce mariánského se vymyká z obvyklého rámce, neboť je možné, že byl využíván k léčebným účelům. Vyzvednuté fragmenty kachlů dokládají, že dům byl nejdříve v 15. století vytápěn pomocí kachlových kamen složených z nádobkových kachlů. Dochované nečetné kovové a kožené nálezy neumožnují rozhodnout, zda na sledované parcele existovala nějaká řemeslnická dílna.

Poloha právovárečného domu ve Školní ulici čo. 9, který se nacházel mezi olomouckým Horním a Žerotínovým náměstím, naznačuje, že sledovaná nemovitost by měla patřit společensky výše postavenému majiteli. Ostatně na Žerotínově náměstí vlastnila některé domy také šlechta a v blízkém klášteře dominikánů u kostela sv. Michala zasedal olomoucký zemský soud.[46] Nicméně analyzovaný soubor nálezů z jímky tuto hypotézu příliš nepodporuje. Předmětů luxusnější povahy bylo ve zpracované kolekci nálezů minimum (zlomek kutrolfu a importovaný pohárek) a drtivou většinu výrobků si mohl vlastník domu zakoupit na místních trzích, včetně známé loštické hrnčiny. I přes tato úskalí jde v případě rozboru jímky z olomoucké Školní ulice o velmi pestrou kolekci nálezů, která si zasluhuje naši pozornost, neboť podobných řádně publikovaných konvolutů z odpadních jímek máme z areálu města Olomouce zatím velmi málo.[47]

Poznámky

1 Více o této badatelce lze dohledat zde: Šedo, O.: Jubileum Zory Trňáčkové. *Pravěk Nová Řada*, roč. 30, 2021, s. 206–207.

2 Děkuji touto cestou za možnost zpracovat tento materiál PhDr. Zoře Trňáčkové, CSc.

3 Trňáčková, Z.: *Zpráva o provedení výzkumu ve Školní ulici č. 9*. Krátké hlášení o výzkumu uloženo v Archivu nálezových zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci, složka Olomouc, Olomouc 1962. – Trňáčková, Z.: Přírůstky archeologického oddělení Vlastivědného ústavu v Olomouci v roce 1962. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 1963, č. 110, s. 17. – Opravil, E.: Rostliny ze středověkých nálezů v Olomouci. *Archeologické rozhledy*, roč. 17, 1965, č. 2, s. 193–197, zde s. 194.

4 Fiala, L.: Asanace a rekonstrukce historického jádra města Olomouce. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 1962, č. 103, s. 1–2, zde s. 2. Součástí článku jsou další tři fotografie oprav domů ve Školní ulici na obálce daného periodika.

5 Nather, W.: *Kronika olomouckých domů*. Díl 2. Olomouc – Opava 2007, s. 260.

6 Šlézar, P. – Faltýnek, K.: Románský kostel sv. Prokopa v Lošticích. Příspěvek k počátkům moravské šlechty. *Přehled výzkumů*, roč. 60, 2019, č. 2, s. 161–199, zde s. 189.

7 Bláha, J. – Sedláčková, H.: Slavnostní keramika. In: Sedláčková, H. (ed.): *Sklo, slavnostní keramika a kachle. Archeologické výzkumy Památkového ústavu v Olomouci 1973–1996.* Olomouc 1998, s. 15–18, zde s. 15. – Čapek, L. – Procházka, R. – Sedláčková, L. – Těsnohlídková, K.: Regionalizace keramiky – nástin hlavních výrobně-distribučních okruhů a jejich chronologie. In: Čapek, L. a kol.: *Vrcholně středověká keramika v českých zemích. Výroba – Regionalizace – Metody – Interpretace*.

Plzeň 2022, s. 155–158. – Šlézar, P. – Novák, J. – Faltýnek, K.: Podoba, funkce a provoz městských parcel v době lokace města Litovle na příkladu archeologického výzkumu na náměstí Přemysla Otakara čp. 777 v Litovli. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2022, č. 324, s. 19–42, zde s. 25, 28, obr. 11:9–10.

8 K tomu Hlubek, L.: Výsledky záchranného archeologického výzkumu na předhradí hradu Tepence v letech 1971–1975. *Přehled výzkumů*, roč. 62, 2021, č. 2, s. 94.

9 Bláha, J. – Sedláčková, H. (pozn. 7), s. 15. – Šlézar, P. – Faltýnek, K. (pozn. 6), s. 189.

10 Bláha, J. – Sedláčková, H. (pozn. 7), s. 15–16. – Bláha, J.: Keramické výrobky. In: Hlobil, I. – Perůtka, M. (eds.): *Od gotiky k renesanci, výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. III. Olomoucko*. Olomouc 1999, s. 587–591, zde s. 587–588.

11 Měřínský, Z.: Přehled typů loštické keramiky, jejich vývoj a datování. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 21, 1969, č. 2, s. 89–105. – Goš, V.: *Loštice. Město středověkých hrnčířů*. Opava 2007, s. 96–99.

12 Děkuji touto cestou za konzultaci nálezu Mgr. Ladislavu Čapkovi, Ph.D. ze Západočeské univerzity v Plzni.

13 Srov. Čapek, L. – Preusz, M.: Středověká a novověká keramika z nádvoří radnice. In: Čapek, L. – Militký, J. a kol.: *Historická radnice v Českých Budějovicích ve světle archeologických výzkumů a rozboru hmotných pramenů*. Praha – České Budějovice 2016, s. 54, 145–146, tab. 148:7. – Drda, M. – Krajíc, R.: Tzv. Husův hrneček – originál nebo dokonalý padělek? *Husitský Tábor – Supplementum 1,* 2000, s. 505–601, zde s. 523–524, obr. 2: F.

14 Tuto dataci podporují také některé poklady mincí uložené v nádobách na střední a severní Moravě. Srov. Nekuda, R.: Korpus středověké keramiky datované mincemi z Moravy a Slezska. *Archaeologia historica*, roč. 5, 1980, s. 393–395, 407, 410, 413, 414, č. 22, 31, 41, 42. – Hlubek, L.: Neznámá kolekce středověkých nálezů ulice 8. května čp. 504 v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2020, č. 320, s. 19–36, zde s. 30–31.

15 Např. Goš, V. (pozn. 11), s. 64, 97.

16 Např. Hlubek, L. (pozn. 14), s. 31, obr. 4:6, 7. – Prečanová, V.: *Odpadní jímka z domu čp. 7 na Dolním náměstí v Olomouci* (bakalářská práce). Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity, Opava 1999, s. 22, obr. 6:3, 4. – Goš, V.: Havelkovo muzeum v Lošticích. Katalog archeologické sbírky. *Zprávy Čs. Společnosti archeologické při Čs. Akademii věd,* roč. 20, 1978, č. 5, s. 151, tab. IV:3, 7. – Nekuda, R. (pozn. 14), s. 413–414, kat. č. 42.

17 Měřínský, Z. (pozn. 11), s. 90–92.

18 Např. Bláha, J.: Archeologický průzkum v Olomouci. In: Michna, J. (ed.): *Archeologické prameny k dějinám olomoucké oblasti*. I/1. Olomouc 1982, inv. č. A 32 314. – Dohnal, V.: *Olomoucký hrad v raném středověku (10. až první polovina 13. století)*. Olomouc 2001, s. 152–153, 267, tab. 36:1. – Zlámal, T.: Olomoucké středověké předměstí Bělidla z pohledu archeologie. *Archaeologia historica*, roč. 47, 2022, č. 2, s. 503–530, zde s. 514–515, tab. 9:1.

19 Bláha, J. (pozn. 18), inv. č. A 32 335. – Zlámal, T. (pozn. 18), s. 514–515, tab. 9:4. – Dohnal, V. (pozn. 18), s. 266, tab. 34:10; 35:7. – Cafourková, L.: *Odpadní jímka č. III prozkoumaná na staveništi OD Prior na ulici 8. května v Olomouci v roce 1973 a její přínos k poznání městského prostředí středověké Olomouce* (bakalářská práce). Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity, Opava 2000, s. 20, obr. 33:3.

20 Srov. Goš, V. (pozn. 11), s. 69.

21 Například Bláha, J. (pozn. 18), inv. č. A 32 337. – Prečanová, V. (pozn. 16), s. 21–22, obr. 15:4.

22 Srov. Dohnal, V. (pozn. 18), s. 266, tab. 36. – Prečanová, V. (pozn. 16), s. 19–23, 40, obr. 6:1–6; 7–15. – Hlubek, L. (pozn. 14), s. 29–31, obr. 3–5. – Hlubek, L. (pozn. 8), s. 91–96, obr. 14–18. – Vránová, V. – Vrána, J.: Shrnutí výsledků archeologického průzkumu studny na hradě Tepenci. *Časopis Slezského zemského muzea, série B,* roč. 62, 2013, č. 2–3, s. 289–299, zde s. 293–296, obr. 8:1, 2, 6, 8, 9, 12–15; 9:3–8, 12; 10:1. – Bláha, J. (pozn. 18), s. 7, inv. č. 32 300 – A 32 423. – Zlámal, T. (pozn. 18), s. 514–515, tab. 9; 10. – Brůnová, K.: Hrad Hluboký, k. ú. Město Libavá, okr. Olomouc. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 56, 2004, č. 1, s. 50–52, obr. 13; 14. – Bláha, J. (pozn. 10), s. 588–589, kat. č. 514–521. – Bláha, J.: Svatomořická škola. In: Hlobil, I. – Perůtka, M. (eds.): *Od gotiky k renesanci,*

výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. III. Olomoucko. Olomouc 1999, s. 616–626, zde s. 624–626, kat. č. 612–619. – Drobný, T. – Sedláčková, H.: Kachle a sklo z odpadní jímky ze 16. století v Olomouci. *Časopis Společnosti přátel starožitností*, roč. 35, 1997, č. 3, s. 129–140, zde s. 130–131, obr. 1:1–6. – Hlubek, L.: Kolekce středověké keramiky ze Ztracené ulice čo. 27 v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2022, č. 324, s. 64–79, zde s. 72–74, obr. 5; 6; 7:1–4.

23 Čapek, L.: Importy keramiky ve středověku a raném novověku v Českých Budějovicích. *Archeologické výzkumy na Vysočině*, 2020, č. 9, s. 153–173, zde s. 162–163, obr. 9; 10.

24 K tomu Bláha, J.: Komunikace, topografie a importy ve středověku a raném novověku (7.–17. století) na území města Olomouce. *Archaeologia historica*, roč. 23, 1998, s. 133–159, zde s. 149–151.

25 Bláha, J. (pozn. 18), inv. č. A 35 356, A 32 357. – Cafourková, L. (pozn. 19), s. 20–21, 56, obr. 18. – Hazlbauer, Z. – Heidenreich, M. – Lamr, J.: Stavební rekonstrukce pozdně gotických kachlových kamen v Muzeu Mohelnice, okres Šumperk. *Archaeologia historica*, roč. 26, 2001, s. 387–402, zde s. 393, obr. 4:1.

26 Smetánka, Z.: K morfologii českých středověkých kachlů. *Památky archeologické*, roč. 60, 1969, č. 1, s. 228–265, zde s. 250.

27 Pavlík, Č.: Pozůstatky pozdně gotických kamen z domu čp. 62 v Lošticích. *Hláska*, roč. 21, 2010, č. 1, s. 8–10, zde s. 9, obr. 3.

28 Smetánka, Z. (pozn. 26), s. 238, obr. 12:6, 8. – Richterová, J.: *Středověké kachle*. Praha 1982, s. 11, 22–23, kat. č. 16, 17.

29 Srov. Hlubek, L.: Dvojice baňkovitých kachlů z Brníčka u Uničova (?). *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 75, 2023, č. 1–2, s. 108–113, zde s. 110–111, zde i další literatura a analogie.

30 Děkuji touto cestou za konzultaci nálezů PhDr. Hedvice Sedláčkové, CSc. a Mgr. Kateřině Vaďurové, Ph.D.

31 Více k tomuto typu nádob lze dohledat zde: Gelnar, M.: Láhev zvaná kutrolf. (Poznámka ke studiu skla z Orlických hor). *Orlické hory a Podorlicko*, 1996, č. 8, s. 25–30.

32 Sedláčková, H. – Rohanová, D. – Lesák, B. – Šimončičová-Koóšová, P.: Late Gothic and Early Renaissance Glass from Bratislava, ca. 1450–1550. *Památky archeologické*, roč. 107, 2017, s. 353–394, zde s. 361, fig. 6:5. – Sedláčková, H.: *Glass in Brno and Moravia ca. 1200–1550. Catalog of glas II*. Brno 2019, s. 403–405, fig. Via:Me24-013.

33 Sawicki, J.: *Dress Accessories from Prague, c. 1200 – c. 1800. Catalogue of finds*. Praha – Wrocław 2021, s. 44, kat. č. 23–29. Další analogie z území Čech a Moravy sesbíral Krajíc, R.: *Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa*. Praha – Sezimovo Ústí – Tábor 2003, s. 193–194.

34 Děkuji touto cestou za konzultaci daného nálezu Dr. J. Sawickému z pražského Archeologického ústavu Akademie věd České republiky.

35 Sawicki, J. (pozn. 33), s. 52, kat. č. 199–200.

36 Větší množství kůží, dřev a několik kovových artefaktů se podařilo v Olomouci získat na Dolním náměstí u domu čo. 43. Je možné, že blíže neurčená kožedělná dílna mohla fungovat někde v okolí tohoto domu. Srov. Burian, V. – Opravil, E.: Středověká kulturní vrstva u čp. 43 na Náměstí Rudé armády v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 1967, č. 135, s. 3–4.

37 Krajíc, R.: *Dům pasíře v Táboře. (Archeologický výzkum odpadní jímky v domě čp. 220)*. Tábor 1998, zvláště s. 204–206, 212–215.

38 Děkuji touto cestou za určení nalezené lebky doc. RNDr. Petru Bendovi, Ph.D. z Národního muzea v Praze.

39 Bláha, J.: Několik archeologických poznatků k masitému jídelníčku olomouckých měšťanů v 13.–15. století. *Střední Morava*, roč. 11, 2005, č. 20, s. 32–42, zde s. 33.

40 Opravil, E. (pozn. 3), s. 193–197.

41 Tamtéž, s. 196.

42 Opravil, E.: Rostlinné zbytky ze dvora kupeckého domu v Olomouce (13.–17. stol.). *Archeologické rozhledy*, roč. 36, 1984, č. 2, s. 194–202. – Cafourková, L. (pozn. 19), s. 28–29. – Opravil, E.: Makrozbytky rostlinného původu z Olomouce z Pekařské ulice čp. 49, č. o. 9. *Časopis Slezského muzea,*

série A, roč. 50, 2001, č. 1, s. 3–12. – Opravil, E.: Makrozbytky rostlinného původu z Olomouce z Hrnčířské ulice. *Časopis Slezského muzea, série A*, roč. 51, 2002, č. 2, s. 117–128.

43 Srov. Opravil, E.: Sortiment rostlin v potravě a koření ve středověku českých zemí. *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci*, 1990, č. 264, s. 1–32.

44 Kočár, P. – Kočárová, R. – Opravil, E. – Procházka, R.: Archeobotanická výpověď brněnských parcel. *Přehled výzkumů*, roč. 55, 2014, č. 2, s. 125–166, zde s. 135–152.

45 K tomu Král, J.: Nálezové prostředí městské středověké keramiky. In: Wiegandová, L. (ed.): *Archeologický sborník, Ostravské muzeum*. Ostrava 1974, s. 102–112, zde s. 103–109. – Krajíc, R.: Voda a odpady jako privátní i komunální problém městských aglomerací. Doklady z města Tábora od 13. do 18. století. *Památky archeologické* C, 2009, s. 261–300, zde s. 261–264, 266, 286–294.

46 Novák, J.: Stratifikace nemovitého majetku šlechty v Olomouci ve 14. a 15. století. *Časopis Matice moravské*, roč. 139, 2020, č. 2, s. 277–302, zde s. 285, 289–290, 295, obr. 1:5, 15–17.

47 Srov. Burian, V. – Opravil, E.: Středověké nálezy v Olomouci. *Archeologické rozhledy*, roč. 22, 1970, č. 2, 148–158, 253–256. – Bláha, J. (pozn. 18). – Bláha, J.: *Archeologický průzkum v Olomouci. 2, Staveniště obchodního domu Prior objekty 5/78 a 59/79 a 68/79. Keramika*. Olomouc 1987. – Prečanová, V. (pozn. 16). – Cafourková, L. (pozn. 19). – Hlubek, L. (pozn. 14).

Summary

Medieval Rubbish Pit from Školní Street, Olomouc

Lukáš Hlubek

The presented paper focuses on the analysis of archaeological finds from a rubbish pit examined by Zora Trňáčková in 1961. The research was carried out during the reconstruction of house no. 9 Školní Street [figs. 1; 2]. The uncovered set of finds proves that the pit was used from the second half of the 14th century to the first half of the 16th century [figs. 3–7]. The found tableware and kitchenware consists of the usual range of finds; only a small beaker on a stem originating in the southern to south-western part of Bohemia can be described as import [figs. 5:2, 3]. Undoubtedly, a fragment of glass kuttrolf is also related to dining [figs. 9:8, 13]. Several tile fragments [fig. 8] show that the house was heated by means of a tile stove in the 15th century. Whether there was a craft workshop on the examined plot cannot be determined on the basis of numerous metal finds, small casts and leather scraps [figs. 9:1–7, 9–11]. The performed paleobotanical analysis showed a vast range of consumed crops and fruits, less frequent were vegetables and cereals. The position of the beer court no. 9 Školní Street, located between the Horní and Žerotínovo squares in Olomouc, indicates that the examined property was possessed by an owner of high social rank. Nevertheless, the analysed set of finds from the rubbish pit does not really support this hypothesis, and this is why it is believed that it was a common medieval home.

ZPRÁVY VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI
č. 326: 81–90, 2023

„Proud kamení byl pro ni sladký“ Sv. Pavlína a Breunerův relikviář na grafickém listu podle Karla Škréty*

Petra Zelenková

Abstract

**“The stones of the torrent were sweet for her”
St Pauline and Breuner’s Reliquary on a Graphic Sheet after a Design by Karel Škréta**

The article presents a hitherto unknown graphic sheet engraved by Philipp Kilian after a design by Karel Škréta with the theme of the celebration of Philipp Friedrich Breuner, bishop of Vienna and former auxiliary bishop of Olomouc. The bishop is represented in the allegorical scene through his patron saints – his name sake St Philip, St Stephen as the patron of St Stephen’s Cathedral in Vienna and St Pauline, the patron saint of Olomouc. St Pauline is depicted with the attribute of the so-called Breuner’s Reliquary, a splendid case dedicated in her honour by Bishop Breuner in 1640. Similarly, St Stephen is depicted with his altar that Breuner as Prince-Bishop of Vienna commissioned for St Stephen’s Cathedral.

Keywords: Philipp Friedrich Breuner, Karel Škréta, Philipp Kilian, Antonio Tempesta, St Pauline, Breuner´s reliquary, St Stephen, St Philip, Olomouc, Vienna, Jesuits

V bavorském benediktinském klášteru Ottobeuren je uchovávána málo známá grafická sbírka. Většina rytin z této sbírky je nalepena či vevázána v grafických albech, která původně pochází z benediktinského kláštera Wiblingen u Ulmu. Při sekularizaci kláštera Wiblingen v roce 1806 zachránil alba tamní převor Gregor Thomas Ziegler, který je v roce 1838 (tehdy již jako linecký biskup) věnoval obnovenému klášteru v Ottobeuren.[1]

Soubor wiblingenských alb obsahuje mimo jiné několik poutavých barokních grafických listů bohemikálního charakteru, z nichž většina není známa z jiných sbírek a nebyla dosud publikována.[2] Jedním z takových děl je i nevelký list, který zhotovil augsburský grafik Philipp Kilian (1628 Augsburg – 1693 Augsburg) podle předlohy Karla Škréty (1610 Praha – 1674 Praha).[3] [obr. 1] Rytina není datována a její okraje byly kvůli adjustaci do alba ostřiženy; postrádáme tedy případné textové pole, které by nám poskytlo údaje o dedikaci, dataci či upřesnění námětu. Následným ikonografickým rozborem doložíme, že rytina byla

* Článek vznikl s přispěním institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní galerie v Praze poskytované Ministerstvem kultury ČR.

Obr. 1. Philipp Kilian podle Karla Škréty, Alegorická oslava biskupa Filipa Fridricha Breunera, ca. 1652–1669, mědiryt, Benediktinerabtei Ottobeuren. Foto: archiv autorky.

vytvořena v 50. či 60. letech 17. století k poctě vídeňského biskupa Filipa Fridricha Breunera (1597 Margarten am Moos – 1669 Vídeň), kterého oslavuje prostřednictvím jeho svatých patronů – sv. Filipa, sv. Štěpána a olomoucké patronky sv. Pavlíny.

Relikvie této římské křesťanské panny a mučednice, zavražděné pro víru za císaře Diokleciána v roce 302, věnoval olomouckým jezuitům v roce 1623 papež Řehoř XV. Ve městě se tehdy šířila epidemie moru; nákaza však údajně ustala poté, co obyvatelé pod vedením

Obr. 2. Antonio Tempesta, Sv. Pavlína, [1591], 1630, lept, Rijksmuseum, Amsterdam. Foto: Rijksmuseum Amsterdam.

jezuitů uspořádali prosebné procesí s ostatky sv. Pavlíny. Z vděčnosti za tento zázrak byla sv. Pavlína prohlášena 23. října 1623 za patronku Olomouce a na den jejího svátku 6. června se poté konala slavná procesí.

Rozvoj úcty ke sv. Pavlíně se pochopitelně odrážel ve výtvarném umění. Její ikonografie jako ochránkyně proti moru a patronky města Olomouce se formovala zejména ve druhé polovině 17. století.[4]

V oblasti grafiky nacházíme pravděpodobně nejstarší – přitom však v českém prostředí opomíjené – vyobrazení sv. Pavlíny v knize Antonia Gallonia *Historia delle Sante Vergini Romane* (Řím 1591). Toto významné hagiografické dílo, věnované křesťanským římským pannám a mučednicím, zdobí 74 ilustrací provedených v leptu italským grafikem Antoniem Tempestou (1555 Florencie – 1630 Řím). Kapitolu věnovanou sv. Pavlíně uvádí ilustrace, na které je mučednice zakopána až po nahá ramena v zemi a nad ní stojí čtyři vykonavatelé rozsudku.[5] Tempestovy plotny k ilustracím *Historia delle Sante Vergini* získal nakladatel Giovanni Antonio de Paolo, který je před rokem 1630 vydal jako samostatnou grafickou sérii, přičemž k výjevům mučednic připojil titulky s datem jejich svátku.[6] [obr. 2] Na Tempestově ilustraci je mučednice zasypána v zemi a motiv kamenování není připomenut. Scéna odpovídá údajnému způsobu usmrcení sv. Pavlíny a její matky Candidy, které byly vhozeny do jámy (či krypty) a zaházeny kamením. Ve výtvarných dílech spjatých s olomouckým prostředím však Tempestův naturalistický ikonografický typ nenalezl ohlas a rozvíjena byla důstojnější zobrazení sv. Pavlíny.

V domácí literatuře věnované sv. Pavlíně jsou naopak již dostatečně známy dva grafické listy z 50. let 17. století. Pravděpodobně na počátku 50. let vytvořil augsburský rytec Wolfgang Kilian (1581 Augsburg – 1662 Augsburg) list s reprezentativním znázorněním mučednice, která stojí s palmovou ratolestí v ruce a hromadou kamení v záhybu pláště, zatímco v pozadí scény se odehrávají výjevy jejího křtu a kamenování.[7] [obr. 3] Podobně je sv. Pavlína představena na frontispisu vyrytém pražským rytcem Janem Kryštofem Smíškem pro gratulační publikaci *Amuletum Parthenium sive S. Paulinae* vydanou v roce 1656 na olomoucké jezuitské univerzitě.[8] K těmto dvěma nejstarším zjištěným vyobrazením sv. Pavlíny spjatým s jejím olomouckým kultem můžeme nyní přiřadit i Škrétou navrženou rytinu.

Obr. 3. Wolfgang Kilian, Sv. Pavlína, 50. léta 17. století, mědiryt, Národní galerie v Praze. Foto: Národní galerie v Praze.

V roce 1640 věnoval Filip Fridrich Breuner, oslavený zde pojednávanou rytinou, k poctě olomoucké patronky nákladný relikviář. Schránka v podobě polygonální patrové architektury je významnou památkou uměleckého řemesla a dokladem rychle se rozvíjejícího kultu sv. Pavlíny. [obr. 4] Kopuli relikviáře na vrcholu zdobí socha sv. Pavlíny, která je blízká pojetí světice na rytině Wolfganga Kiliana (viz obr. 3).[9] Na Škrétou navržené rytině má sv. Pavlína za atribut právě Breunerův relikviář, přičemž jde o nejstarší a dosud neznámé vyobrazení této vzácné památky uměleckého řemesla na Moravě.

Během švédské okupace Olomouce byl relikviář ukryt a přitom poškozen; následně ho nechal biskup Breuner v roce 1652 opravit. Kromě této rekonstrukce prošel v 18. století ještě dalšími úpravami. Znázornění relikviáře na námi pojednávané rytině je tedy cenné pro úplnější představu o jeho podobě ve druhé polovině 17. století. Porovnáme-li Škrétovo zachycení relikviáře a vyobrazení na tezi z roku 1681 navržené olomouckým umělcem Martinem Antonínem Lublinským (1636 Lešnice – 1690 Olomouc) [obr. 5], jeví se dokonce vykreslení pražským umělcem v úhrnu věrnější, byť je oproti skutečnosti předimenzovaný a výškově protažený (viz obr. 1).[10] Podrobnější srovnání podoby relikviáře na obou

Obr. 4. Tzv. Breunerův relikviář sv. Pavlíny, 1640 a 1652 s pozdějšími doplňky, dřevo, stříbro, kov, Olomouc, kostel sv. Václava. Foto: Muzeum umění Olomouc, Markéta Lehečková.

grafických listech a jeho současného stavu ponecháme případnému dalšímu výzkumu a zaměříme se na rozbor alegorického výjevu.

Škrétou navržená scéna je jednoduchá a přehledná, její námět však nepatří k těm, které jsou zřejmé na první pohled. Klíčem k interpretaci je identifikace vyobrazených světců a především znak, který nesou v nebesích andílci společně s kloboukem církevního hodnostáře. Znak je čtvrcený štít se středním štítkem, ve kterém je černý kůň ve skoku. První a čtvrté pole je polceno, v pravé polovině je břevno s křížem, v levé šachovaný kůl. Ve druhém a třetím poli je bobr ve skoku.[11] Nad štítem je koruna a biskupský klobouk. Tento znak náležel právě Filipovi Fridrichu Breunerovi, vídeňskému biskupovi (1639–1669), olomouckému pomocnému biskupovi (1630–1639), titulárnímu biskupovi joppenskému (1630–1669), sufragánovi olomouckých biskupů atd.[12]

Koncepce Škrétovy alegorické scény propojuje trojici svatých ochránců biskupa Breunera s připomenutím jeho donátorských počinů k poctě sv. Pavlíny a sv. Štěpána. Vyobrazením prostupuje rovněž symbolika kamenů, která je obsažena také v mottu uvedeném na nápisové pásce.

Obr. 5. Bartholomäeus Kilian podle Martina Antonína Lublinského, Univerzitní teze Antonína Mitzkyho – Sv. Pavlína oroduje u Panny Marie, 1681, mědiryt, Staats- und Stadtbibliothek Augsburg. Foto: Staats- und Stadtbibliothek Augsburg.

Pozemská rovina děje je zasazena do hornaté krajiny, ve které mezi skalami protéká řeka. V říčním proudu stojí dva andílci a vybírají z vody kameny. U jejich nohou se vine stužka s nápisem *„Lapides torrentis illis dulces fuere"* („proud kamení pro ně byl sladký"). Citát, který je parafrází antifony *„Lapides torrentis illi dulces fuerunt"* zpívané na svátek sv. Štěpána, se vztahuje ke třem vyobrazeným světcům.[13] Další dvojice andílků chystá na břehu řeky korunu.

Většinu scény zaujímá nebeský prostor, v němž na oblacích sedí tři svatí. Vlevo vyhlíží prvomučedník a jáhen sv. Štěpán, patron vídeňské katedrály a Breunerova biskupského úřadu. Nad sv. Štěpánem nesou tudíž andílci Breunerův biskupský znak. Světec přidržuje oltář a ukazuje na obraz, na kterém se odehrává scéna jeho ukamenování. Tento atribut odkazuje k hlavnímu oltáři v katedrále sv. Štěpána, který Filip Fridrich Breuner nechal zhotovit v letech 1640–1647.[14] Ke světci přilétá andílek s palmovým listem a klade mu na hlavu korunu mučednictví. Koruna je zároveň narážkou na jméno Štěpán, neboť význam řeckého slova „stéphanos" je „koruna" či „věnec vítěze".[15]

Koruny a palmové listy mučednictví přináší dva andílci rovněž dalším dvěma svatým. Centrální místo je vyhrazeno jmenovci a osobnímu patronovi biskupa Breunera –

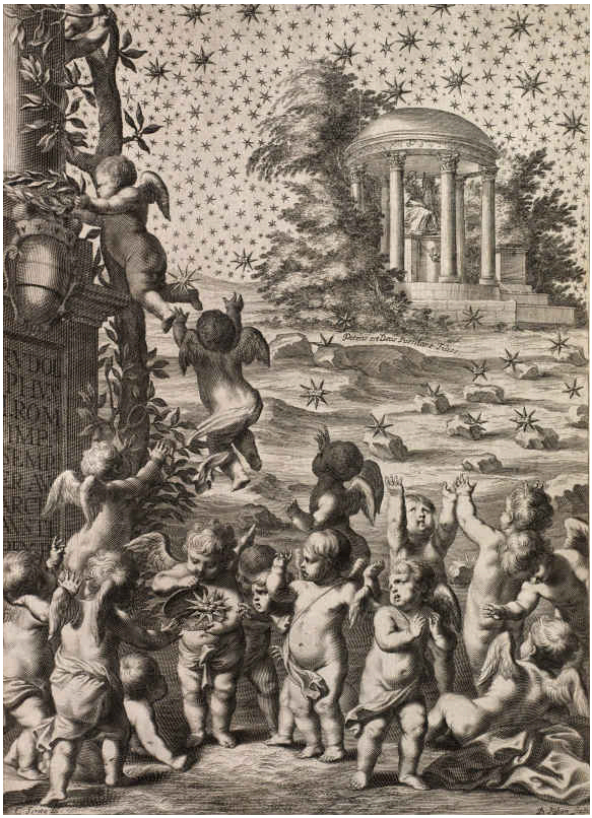

Obr. 6. Bartholomäeus Kilian podle Karla Škréty, Alegorie rozmnožení habsburského rodu, 1668, mědiryt, Národní galerie v Praze. Foto: Národní galerie v Praze.

sv. Filipovi, který je zobrazen jako bezvousý a robustní muž držící kříž a korunu. Typika světce a jeho atributy propojují ikonografii apoštola sv. Filipa a jáhna sv. Filipa, jednoho z prvních sedmi jáhnů, k nimž patřil i sv. Štěpán. Způsob smrti jáhna sv. Filipa je nejasný, apoštol sv. Filip byl přibit či přivázán ke kříži a umučen kamenováním.[16] Dvojí utrpení – kamenování a ukřižování – zřejmě naznačují dvě mučednické koruny, které jsou postavě světce přiřazeny.

Zaházena kamením zemřela také křesťanská panna sv. Pavlína, která hledí z oblaku ke sv. Filipovi a opírá se o výše zmíněný Breunerův relikviář.[17] Sv. Pavlína má v klíně položeny kameny, které jsou jejím atributem a odkazují k její mučednické smrti.

Smrt či mučení kamenováním je tedy ideovou osou scény a motto *„proud kamení pro ně byl sladký“* nabývá smysl. Díky neochvějné víře bylo pro trojici svatých jejich mučednictví „sladké“, neboť trpěli pro Krista. Dalším propojujícím motivem koncepce jsou koruny, kterých je ve vyobrazení šest – jsou to koruny mučednictví, slávy, i koruna jako heraldický komponent.

Jako rok *post quem* vzniku tohoto grafického listu můžeme stanovit 1652, a sice na základě zobrazení obnoveného relikviáře sv. Pavlíny. Stylově rytina ve Škrétově tvorbě zapadá

nejspíše do 60. let 17. století. Ikonografie a motiv andílků hrajících si s kameny vykazuje analogie se Škrétovými alegorickými ilustracemi pro knihu filozofických tezí „*Conclusiones Philosophicae seu Philosophia Margaritis Exornata*“ Jana Antonína Losyho z Losinthalu z roku 1668; na některých z nich byla rovněž uplatněna symbolika kamenů.[18] [obr. 6] Rovněž fyziognomie andílků a postav je u obou těchto grafických realizací podobná, byť série ilustrací pro Losyho *Conclusiones* byla dílem Bartholomäuse Kiliana (1630 Augsburg – 1696 Augsburg) a námi představený list je prací jeho bratra Philippa. Podobně jako frontispis a ilustrace zdobící Losyho *Conclusiones*, obhajované na pražské univerzitě, měla pravděpodobně také zde představená rytina mít funkci frontispisu knižního vydání tezí, a sice olomoucké jezuitské univerzity.

Významným detailem na námi pojednávané rytině je prázdná nápisová páska, kterou nesou andílci při horním okraji scény a která skýtá různé možnosti výkladu. List mohl být zkušebním otiskem pro grafika, případně objednavatele. Do zkušebních otisků byly někdy dopisovány citáty pro finální verzi, jak o tom svědčí právě exemplář teze Antonína Mitzkyho ze Staats- und Stadtbibliothek Augsburg, na kterém je hlavní motto dopsáno červeně perem (viz obr. 5). Je také možné, že rytina nebyla dokončena a použita. Důvodem mohla být smrt Filipa Fridricha Breunera, který zemřel v roce 1669. Z bohemikální grafiky známe návrhové kresby, které nebyly z důvodů úmrtí patronů graficky realizovány. Potvrzují to i slova Bohuslava Balbína, který v jednom z dopisů napsal, že „první složka“ knih (dedikace a frontispis) se obvykle tiskne až na konec, neboť patroni se mění či umírají.[19]

Pro bohemikální barokní grafiku 17. století je signifikantní skutečnost, že tři nejkvalitnější grafická vyobrazení sv. Pavlíny byla pracemi augsburských rytců, a sice otce Wolfganga Kiliana a jeho synů Philippa a Bartholomëa. Příznačné je rovněž, že dvě z těchto rytin navrhli nejlepší tehdejší inventoři v českých zemích – Karel Škréta v Čechách a Martin Antonín Lublinský na Moravě.[20] Obě tyto rytiny navíc pravděpodobně vznikly jako zakázky z prostředí olomoucké jezuitské univerzity. Právě v oblasti tisků spjatých s jezuitskými univerzitami totiž nacházíme nejzdařilejší díla barokní grafiky v českých zemích.

Summary

“The stones of the torrent were sweet for her” St Pauline and Breuner’s Reliquary on a Graphic Sheet after a Design by Karel Škréta

Petra Zelenková

The article presents a hitherto unknown graphic sheet created by the Augsburg engraver Philipp Kilian after a design by Karel Škréta. The theme of the engraving is an allegorical celebration of Philipp Friedrich Breuner (1597–1669), Bishop of Vienna and auxiliary bishop of Olomouc, through his patron saints – his namesake St Philip, St Stephen as the patron of St Stephen’s Cathedral in Vienna and St Pauline, the patron saint of Olomouc. The Olomouc Jesuits obtained relic of this Roman martyr, murdered in 302 for her Christian faith, in 1623. That same year St Pauline was declared the patron saint of Olomouc and venerated there as protectress against the plague.

The sheet, dated through an analysis to between 1652 and 1669, significantly enriches the iconography of St Pauline. She is depicted with her reliquary, which was dedicated in her honour by Bishop Breuner and which is a splendid example of early Baroque decorative arts in Moravia. A detailed iconographic analysis is provided of the engraving and its place in the context of the oeuvre of Karel Škréta. This separately preserved engraving probably had function as a frontispiece of as yet unknown book of theses of the Olomouc Jesuit university.

Poznámky

1 Za informace k historii sbírky *Collectio Wiblingana* a umožnění studia děkuji pateru Rupertu Prusinovskému, OSB. Ke Gregoru Thomasu Zieglerovi (1770–1852) viz *Allgemeine Deutsche Biographie*, Band 45, 1900, s. 169; dostupné online: https://www.deutsche-biographie.de/pnd120038420.html#adbcontent, vyhledáno 12. 10. 2022.

2 Autorka měla možnost sbírku prostudovat v rámci projektu *Karel Škréta (1610-1674) a univerzitní teze v českých zemích*, podpořeného Grantovou agenturou ČR (19-18098S; 2019–2022; Národní galerie v Praze; řešitelka Petra Zelenková).

3 Benediktinerabtei Ottobeuren, Collectio Wiblingana, Band 2, fol. 66. Mědiryt, značeno vpravo dole: *C. Screta delin.*; *P. Kilian sculp.*, 20,6 × 17,3 cm. Rytina byla v průběhu příprav tohoto článku publikována v knize Zelenková, P. (ed.): *Karel Škréta (1610–1674) a univerzitní teze v českých zemích*. Praha 2023, s. 283–285, č. kat. C. 18.

4 K ikonografii sv. Pavlíny zejména: Mlčák, L.: K ikonografii sv. Pavlíny, barokní patronky Olomouce. *Zprávy památkové péče*, roč. 53, 1993, s. 393–399. – Týž: Doplňky k ikonografii sv. Pavlíny, barokní patronky Olomouce. *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci,* 10 (29), 2001 (vyd. 2002), s. 106–113. – Zelenková, P.: „Contra pestem nobis fave". Příspěvek k ikonografii svaté Pavlíny, patronky proti moru v barokní Olomouci. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, F, Řada uměnovědná*, roč. 54, 2005, č. F 49, s. 27–45, s. 29.

5 Antonio Gallonio: *Historia delle Sante Vergini Romane*. Roma 1591, s. 127–130. K Tempestovým ilustracím Galloniho díla Leuschner, E.: *The illustrated Bartsch. 35. Commentary. Part 1*. New York 2004, s. 351 (S2), 221–222, 229. – Týž: *Antonio Tempesta. Ein Bahnbrecher des römischen Barock und seine europäische Wirkung*. Petersberg 2005, s. 330–332.

6 Cyklus vyšel pod názvem *Imagini di molte S. S. Vergini Rom. nel Martirio Intagliate da Antonio Tempesta in Roma*. List se sv. Pavlínou: Rijksmuseum, Amsterdam, inv. č. RP-P-OB-37.507; lept, II stav, neznačeno, 7,3 × 11,4 cm. Ilustraci se sv. Pavlínou bude věnováno heslo v připravované kolektivní publikaci *Sv. Pavlína. Patronka Olomouce*. Olomouc 2024; autorky hesla Petra Zelenková a Jana Krejčová.

7 Národní galerie v Praze, inv. č. R 54869; mědiryt, značeno vpravo dole: *Wolf. Kilian F.*, 21 × 15,8 cm. Druhý exemplář: Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Bildarchiv und Grafiksammlung, Porträtsammlung, Inv. č. PORT_00114074_01. – Zelenková, P. (pozn. 4), s. 29. – PZ [Petra Zelenková]: Sv. Pavlína. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 396, č. kat. 241.

8 Vědecká knihovna v Olomouci, sig. 601.902. – Mlčák, L.: *K ikonografii* (pozn. 4), s. 394. – Zelenková, P. (pozn. 4), s. 28–29. – LM [Leoš Mlčák]: Amulethum Parthenium. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 395, č. kat. 239.

9 K relikviáři podrobně Zápalková, H.: Relikviář svaté Pavlíny z dómu sv. Václava v Olomouci. *Střední Morava,* roč. 13, 2007, č. 25, s. 88–94. – Táž: Relikviář svaté Pavlíny z pokladu olomoucké katedrály. In: Elbel, E. – Jakubec, O. (eds): *Olomoucké baroko. Proměny ambicí jednoho města*. Díl 1. Olomouc 2010, s. 211–218. Heleně Zápalkové děkuji za konzultaci týkající se vyobrazení relikviáře.

10 Staats- und Stadtbibliothek Augsburg, inv. č. B. Kilian 208. Mědiryt, 30,5 × 23,9 cm. Další exempláře a podrobně k této tezi viz Zelenková, P. (pozn. 4). – Táž: Sv. Pavlína. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 404, č. k. 250 – Táž: *Martin Antonín Lublinský (1636–1690) jako inventor grafických listů. Pohled do středoevropské barokní grafiky druhé poloviny 17. století*. Praha 2011, s. 174–177, č. kat. C. 1. 21.

11 Vyobrazen je ovšem jako těžko identifikovatelný savec.

12 Za rady ohledně znaku a osoby biskupa Breunera děkuji Janu Oulíkovi. K Filipovi Fridrichu Breunerovi viz Buben, M. – Pokorný, P. R.: *Encyklopedie českých a moravských pomocných (světících) biskupů (se suplementem sídelních biskupů)*. Praha 2014, s. 24–25. – Keller, K. – Catalano, A. – Romberg, M. (eds.): *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667)*, I–VII. Wien – Köln 2010, I, s. 183–184.

13 Viz např. databázi Medieval Music Manuscripts Online Database, http://www.musmed.eu/chant/21689, vyhledáno 25. 9. 2022.

14 Oltář byl vysvěcen v roce 1647. ISS [Ingrid Schemper Sparholz]: Hochaltar. In: Kassal-Mikula, R.: *850 Jahre St. Stephan. Symbol und Mitte in Wien 1147-1997*. Wien 1997, s. 217–218, č. kat. 4. 35. Škrétovo zobrazení se skutečně blíží architektuře svatoštěpánského hlavního oltáře; musel tedy pracovat podle poskytnuté předlohy.

15 Viz např. https://www.etymonline.com/word/Stephen, vyhledáno 15. 9. 2022.

16 Schauber, V. – Schindler, H. M.: *Rok se svatými*. Kostelní Vydří 1994, s. 202–203, 278. – Též např. http://catholica.cz/?id=4779; http://catholica.cz/?id=1351; vyhledáno 27. 4. 2023.

17 Je otázka, zda Škréta při zpodobnění relikviáře pracoval podle nákresu zhotoveného jiným umělcem nebo zda podnikl cestu do Olomouce, aby si ho sám nakreslil. Vzhledem k tomu, že v 50. a 60. letech navrhoval teze pro olomouckou jezuitskou univerzitu, se jeví druhá možnost reálná.

18 Johann Robert Wallis [Jan Antonín Losy z Losinthalu]: *Serenissimo … Leopoldo Primo … Conclusiones suas Philosophicas, Seu Philosophiam Margaritis Exornatam*. Pragae 1668. – PZ [Petra Zelenková]: Conclusiones suas Philosophicas. In: Stolárová, L. – Vlnas, V. (eds.): *Karel Škréta. 1610–1674. Dílo a doba*. Praha 2010, s. 392–393, č. kat. IX.14. – Podrobně a s bibliografií: Zelenková, P. (pozn. 3), s. 192–205, č. kat. B. 4.

19 Dopisy, které Balbín psal v souvislosti s připravovaným vydáním *Diva Turzanensis* (Olomouc 1658), viz Balbín, B.: *Pamětní nápis Bernardu Ignácovi z Martinic*, překlad a edice Josef Hejnic. Praha 1988, s. 100.

20 Zelenková, P.: *Martin Antonín Lublinský* (pozn. 10). – Zelenková, P. (pozn. 3).

ZPRÁVY VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI
č. 326: 91–94, 2023

Skrytá krása: Středověké rukopisy z našich sbírek

Jiří Černý

Vlastivědné muzeum v Olomouci představilo ve dnech 27. 1. – 23. 4. 2023 v Handkeho sále soubor svých středověkých rukopisů, který byl doplněn o několik tisků z pozdního 15. a počátku 16. století. Komorní přehlídka ukázala exempláře, které za běžných okolností zůstávají před publikem uzavřené v útrobách depozitáře a jeho trezorů. Výstava byla o to unikátnější, že velká část rukopisů ani tištěných knih nebyla do této doby v muzejní prezentaci vůbec předvedena. A dokonce i nejvýznamnější z iluminovaných středověkých kodexů, které Vlastivědné muzeum vlastní, německy psaná *Olomoucká kniha věšteb*, byla předtím na Moravě k vidění před více jak dvěma desetiletími, tedy v roce 2000 v rámci výstavy *Od gotiky k renesanci*.[1]

Rukopis sepsal jeden písař a jazykový rozbor ukazuje, že se tak stalo v jižním Německu, nejspíše v Bavorsku. I proto klade uměnovědné bádání vznik nákladného obrazového doprovodu do této oblasti a časově jej vymezuje na první čtvrtinu 15. století. Německý text se dochoval v dalších dvou opisech, přičemž část iluminací z kodexu uloženého v Edinburghu je takřka kopiemi maleb z olomouckého exempláře. Knihy věšteb představovaly speciální typ textu, neboť nebyly určeny pro lineární čtení od prvního po poslední řádek. Naopak, jejich přitažlivost spočívala v postupném hledání kýženého orákula, k němuž se docházelo přes systém odkazů. Ten však vykazuje ve všech třech dochovaných verzích nedostatky. Rukopis, se kterým se v současnosti zachází doslova v rukavičkách, byl herní proprietou. Stával se součástí ne zcela vážně myšlené divinace, s největší pravděpodobností se jím listovalo za přítomnosti hostů během nejrůznějších slavností. Při společném pročítání a za bujarého smíchu se pátralo po věštbě odpovídající na otázku, kterou si tazatel vybral z počátečního katalogu. Rozsah byl široký, sahal od Boží náklonnosti přes štěstí, lásku, sny až po odpovědi týkající se těhotných žen a návratu poutníků. Obzvláště v oblasti lásky a mileneckých vztahů je text často dosti úderný. Dokonce nevynechává ani vulgarity, při nichž by dnes zrudla nejedna tvář. U medailonu zobrazujícího býka jedna z věšteb hlásá: *„Věř mi, ten, kterého miluješ, má další čtyři raději než tebe."* A výr vypodobněný s nadměrně velkýma ušima upozorňuje: *„Tvůj přítel tě nemá rád tak, jak se tváří."*[2]

Výstava publiku představila nejen tento bohatě zdobený, leč útlý pergamenový svazek, ale i ostatní rukopisy s různými typy knižní výzdoby. Protože se odbornému zpracování iluminovaných svazků dostalo od olomouckého historika umění Pavola Černého[3] a protože si to charakter fondu vyžadoval, cílila výstava schválně na široké publikum, které mělo z muzea odcházet nejen udiveno nad minuciézní prací tehdejších malířů a písařů, ale především se základními poznatky o tom, co všechno bylo nutné k výrobě knihy, jaké kroky a profese vznik knihy doprovázely a jak rozličné byly jednotlivé výzdobné prvky. Ke srovnání se nabízelo několik rukopisných i tištěných misálů vzniklých v 13.–15. století, iluminovaný antifonář z 80. let 14. století či lekcionář z první čtvrtiny 15. století. Na dalších kodexech se bylo možno kochat nad pečlivě prováděnými a hojně zdobenými kaligrafickými iniciálami. Honosnější exempláře doplnily skromněji vybavené kodexy. Byly to

právě tyto kodexy, na nichž šlo nejlépe demonstrovat, jak kniha vznikala a kolik různých rukou se na ní podílelo.

Za koncepci přehlídky, texty ve výstavě a doprovodnou brožuru zodpovídala kurátorská dvojice Jiří Černý (Vlastivědné muzeum v Olomouci) a Soňa Černá (Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR). Popularizační byla výstava v tom smyslu, že kromě prací na pergamenu a na papíře prezentovala suroviny, ze kterých se rukopisy vyráběly a které se používaly na inkoust a barvy. Příchozí si tak doslova mohli osahat různé typy pergamenů či srovnat v přírodě se nacházející minerál s již namletým pigmentem. Menším návštěvníkům se nabízela příležitost, aby zasedli za zmenšeninu psacího pulpitu a vyzkoušeli si, jestli jsou stížnosti středověkých písařů na namáhavou a fyzicky náročnou práci oprávněné. A protože je německý rukopis *Olomoucké knihy věšteb* plný medailonů se zobrazením zvířat a symbolů zvěrokruhu, bylo možné ve výstavě srovnávat dobová zobrazení s dermoplastickými preparáty. V praxi to vypadalo tak, že návštěvníky jako první uvítala vycpaná liška se slepicí v tlamě.[4]

Pro objasnění vzniku rukopisu a uvedení do práce písaře i iluminátora využila kurátorská dvojice nejen sbírek a znalostí odborných pracovníků z historického i přírodovědného ústavu mateřského muzea, ale odřezky pergamenů a cenné rady pocházely od přátel, kolegů a kolegyň mimo instituci. Soudě dle reakcí publika bylo nanejvýš prozíravým tahem, že muzeum ve výstavě neprezentovalo klasickou faksimilii *Olomoucké knihy věšteb*, která je k dispozici ve stálé expozici, ale sáhlo k její digitální variantě. V dělící příčce, na jejíž jedné straně stála vitrína s rukopisem, byla zabudována dotyková obrazovka s interaktivním obsahem o rozměrech 94 × 155 cm. Expoziční prvek digitální povahy pracoval s motivem překvapení, kdy zvětšoval z druhé strany umístěný rukopis na devítinásobek. Prohlédnout si šlo tak jakýkoliv detail, který by byl zřejmý jedině pod lupou. Rukopisem šlo nejen listovat, ale bylo možné rovněž otáčet losovacím kolem a aplikace nabízela menší část německého textu v českém překladu. Zvědavci, kteří se postavili před dotykovou obrazovku, žasli stejně jako středověký čtenář nad nádherou malovaných miniatur. Zároveň se tito návštěvníci výstavy automaticky obsadili do role uživatelů, kteří sami musí vyřešit záhadu, jak šlo knihu používat. Výbuchy smíchu či hlasité dohadování za zástěnou prozrazovaly, že se kniha pomocí obrazovky navrátila do svého původního prostředí, tedy že se stala součástí hry a nevázané zábavy.

Obrazovka se stala nejen důležitou součástí komentovaných prohlídek, ale využila ji ve své zprávě i Česká televize.[5] Výstava byla dále přítomna v rozhlase, doprovázely ji praktické workshopy Markéty Poskočilové pro školy i veřejnost. Jiří Černý a Soňa Černá nabízeli nejen pravidelné i nepravidelné kurátorské prohlídky, ale i přednášky pro laickou a odbornou veřejnost. Úspěšné byly u publika rovněž upomínkové předměty, muzeum totiž nabízelo symboly zvěrokruhu z *Olomoucké knihy věšteb* k zakoupení za malý peníz jako samolepky a magnetky.

Poznámky

1 Černý, P.: Kniha věšteb. In: Hlobil, I. – Perůtka, M. (eds.): *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*. Díl 3 (katalog výstavy). Olomouc 1999, s. 475–476.

2 Zatočil, L.: *Germanistische Studien und Texte. Díl I. Beiträge zur deutschen und niederländischen Philologie des Spätmittelalters*. Brno 1968, s. 11–164. – Heiles, M.: *Das Losbuch. Manuskriptologie einer Textsorte des 14. Jahrhunderts*. Wien – Köln – Weimar 2018, zvl. s. 395–396, 481. – Stephan, F.:

Ukázky pigmentů, edukační prvek ve výstavě Skrytá krása. Foto: Alžběta Gregorová.

Kurátorská prohlídka výstavou Skrytá krása. Foto: Alžběta Gregorová.

Losbücher. In: Freienhagen-Baumgardt, C. – Rudolph, P. – Zotz, N. (eds.): *Katalog der deutschsprachigen illustrierten Handschriften des Mittelalters*. Band 8, Lieferung 3/4. München 2019, s. 463–550. – Černý, P.: *Středověké a raně novověké iluminované rukopisy ve sbírkách Olomouce a Kroměříže. Textový svazek.* Praha – Olomouc 2020, s. 661–664. Na rok 2024 se plánuje vydání dvou studií o rukopise *Olomoucké knihy věšteb*.

3 Černý, P. (pozn. 2).

4 Tyto muzeálie do značné míry přebíraly funkci „pomocných" expozičních prvků. Viz Šobáňová, P. et al.: *Muzeum versus digitální éra*. Olomouc 2016, s. 32.

5 Události v regionech Ostrava, 3. 2. 2023, https://www.ceskatelevize.cz/porady/ 10122978233-udalosti-v-regionech-ostrava/423231100030203/, vyhledáno 16. 1. 2024.

ZPRÁVY VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI
č. 326: 95–103, 2023

Péče o sbírkové předměty z fondu Etnografie Vlastivědného muzea v Olomouci v letech 2012–2023 a jejich prezentace

Veronika Hrbáčková

S odborným externím restaurováním sbírkových předmětů fondu Etnografie ve Vlastivědném muzeu v Olomouci (dále VMO) se započalo v roce 2012 při přípravě národopisné expozice *Od kolébky do hrobu.*[1] Systematicky se věnovat záchraně sbírkového fondu nad rámec běžného ošetření bylo ambicí tehdejší kurátorky Mgr. Veroniky Hrbáčkové, která s podáváním žádosti o dotace z programu ISO (Integrovaný systém ochrany sbírkových předmětů) v této instituci začínala jako první. V době zahájení prací na expozici, na kterou byly alokovány jen velmi omezené finanční prostředky, preferovala právě revitalizaci výjimečných či zajímavých exponátů podsbírky před možností architektonického zpracování konceptu dlouhodobé výstavy. Situace v té době byla taková, že nešlo řešit obojí. V roce 2012 došlo ke spolupráci s renomovanými restaurátory, jejichž jména jsou pojmem v celorepublikovém měřítku. Všechny kusy lidového nábytku se renovovaly v uměleckořemeslných a restaurátorských dílnách ve Svitávce u Boskovic, obrazy, domácí oltáře a plastiky restauroval akademický malíř Radomír Surma, obrázky na plechu akademická malířka Miroslava Trizuljaková, dětský textil Lenka Dolanská, náhrobní kameny akademický sochař René Tikal. Souhrnem bylo zrestaurováno 28 kusů sbírkových předmětů (9 ks nábytku, 13 ks obrazů, domácích oltářů a plastik a 6 ks dětských čepečků) v celkové hodnotě 649 050 Kč. Ošetření náhrobního kamene bylo financováno ze zdrojů určených na expozici lapidária.

Od poslední rozsáhlé národopisné expozice olomouckého muzea instalované v Litovli (1975–1986) se podařilo ve větší míře upozornit na etnografický materiál, který byl do této doby v souvislosti s péčí o sbírku v rámci VMO spíše na okraji zájmu. Po otevření národopisné expozice, která od počátku poutala pozornost návštěvníků, díky rozvíjející se spolupráci se zkušenými profesionály se dařilo prosadit další akce typu *Oblečme obra Drásala* nebo restaurování středověké monstrance z kostela svatých Šimona a Judy ve Špičkách. V případě veřejné sbírky na restaurování a následně výrobu kopií tří oděvních součástek Josefa Drásala (košile, vesty a kalhot), která probíhala od března do října 2014, se podařilo vybrat finanční zdroje nejen na „Drásala", ale částečně i na řezbované dveře z poloviny 19. století, které se staly kulisou obrovy figuríny v minuciózní expozici ve výklenku schodiště I. nadzemního podlaží hlavní budovy muzea. Dveře, původně z bývalé hanácké usedlosti čp. 158 ve Smržicích v okrese Prostějov, výjimečné řezbou lvů a koní v kazetových výplních, se tak staly nejmladším přírůstkem sbírky VMO (2005), který byl zrestaurován. Smržické dveře měly pro tuto prezentaci zvláštní konotaci, vytvářely jisté měřítko, kdy si návštěvník při pohledu na obra Drásala uvědomil, jak se musel tento člověk měřící cca 240 centimetrů sklánět při každém příchodu či odchodu z domu. Středověká monstrance ze Špiček se do VMO dostala v roce 1885.[2] Ve fotoarchivu VMO jsou k dispozici jen dvě fotografie, jedna černobílá z roku 1955 a další barevná z roku 2003. Předmět byl sice v minulosti publikován, o jeho možné prezentaci v průběhu desetiletí ale nevíme. Po dokončení rekonstrukce depozitární budovy na Denisově ulici v roce 2009 sem byly zpět stěhovány sbírky.

Dveře Smržice (E 22.941)
Dveře dvoukřídlé ze smrkového masivu pochází z bývalého selského gruntu čp. 158 ve Smržicích (okr. Prostějov), řezbované výplně, r.: 132 × 193 cm; druhá polovina 19. století; okrový nátěr; stav před a po restaurování. Foto: Pavel Rozsíval.

Boty Adelaide (E 23.238)
Dámské kotníčkové boty Adelaide z bílého hedvábí s koženou podrážkou pochází cca z 1. poloviny 19. století. Z vnitřní strany jsou na šněrování jednou tkaničkou ukončenou kovovou tyčinkou pro snadnější provlékání; stav před a po restaurování. Foto: Pavel Rozsíval.

Kabelka vyšívaná (E 23.234)
Kabelka tvaru pytlíčku se do sbírek VMO dostala z tzv. Průmyslového muzea císaře Františka Josefa v Olomouci. V inventární knize tohoto muzea se nachází přípis: *Tasche mit Stickerei im Tambouristich* (z něm. *taška s tamburínovou výšivkou*). Kabelka je ušita z hedvábí krémové barvy, vyniká po obou stranách neidentickým zdobením barevného květinového dekoru řetízkovým (též tamburínovým*)* stehem; stav před a po restaurování. Foto: Pavel Rozsíval.

Beránek, dřevořezba (E 21.931)
Plastika beránka, stříbrný nátěr, neznámá provenience, r.: 31,5 (v.) × 59 (š.) cm; stav před a po restaurování. Foto: Pavel Rozsíval.

Truhla jilmová s kostkami
(E 23.228)
Truhla z jilmového dřeva malovaná motivem kostek. Víko bylo prasklé a poškozené spálením, nedochovaly se lišty u víka a nohy, r.: 122 (š.) × 65 (v.) × 55 (hl.) cm; stav před a po restaurování. Foto: Pavel Rozsíval.

Při vybalování bylo zjištěno, že monstrance, v minulosti napadená dřevokazným hmyzem, se pravděpodobně při manipulaci během dopravy rozpadla na sedmnáct kusů. V roce 2013 přijel do VMO starosta obce Špičky Ing. Vladimír Zamazal a místní podnikatel Ing. Josef Vacula s žádostí o možnost zapůjčení monstrance. V té době ovšem kvůli havarijnímu stavu vzácného sbírkového předmětu toto nebylo možné. Byla zahájena jednání mezi VMO, obecním úřadem ve Špičkách a později rovněž se zástupcem římskokatolické farnosti ve Špičkách, farářem Mgr. Františkem Dostálem. Lze považovat za úspěch, že došlo nejen k restaurování tohoto vzácného sbírkového předmětu, ale i k výrobě plně funkční dobové faksimile.[3] Náklady v prvním případě nesla obec Špičky a Ing. J. Vacula. Recipročně obec obdržela od VMO kopii sbírkového předmětu, kterou zhotovil Josef Václavek, zaměstnanec Útvaru provozu. Obě monstrance, sbírkový originál i faksimile, byly zapůjčeny na výstavu *Smlouva nová a věčná / Eucharistie ve výtvarném umění* v termínu 23. 4. – 4. 10. 2015, kterou uspořádalo Arcidiecézní muzeum Olomouc. Prezentovány byly v prostorách galerie Arcibiskupského paláce v Olomouci. Bezprostředně po skončení výstavy si faksimilii převzal farář František Dostál. Ta byla při příležitosti slavnosti Svatohubertské mše dne 8. 11. 2015 vysvěcena Monsignorem Janem Graubnerem.[4] Myslivecké akce se každoročně účastní nejen obyvatelé celé obce, ale i širokého okolí.

Dalším významným projektem, jenž pomohl revitalizovat vzácné oděvní součástky z různých sbírek moravských muzeí, byl pětiletý výzkum Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici (2011–2015, dále jen NÚLK), který vyvrcholil stálou expozicí v přízemí tamního zámku pod názvem *Lidový oděv na Moravě*. Mimořádná a dosud trvající výstava, která v muzeích České republiky nemá obdoby, byla slavnostně otevřena v rámci 70. ročníku MFF Strážnice 2015. Je jedním z výstupů Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní kulturní identity (NAKI). Do výstavy bylo z olomouckého muzea zapůjčeno přes sedmdesát kusů součástek[5] na osm figurín Hanáků a Hanaček. Ze sbírky VMO tak bylo z grantu MK ČR odborně zrestaurováno šest krojových textilií Ing. Hanou Štouračovou. Všechny ostatní součástky prošly speciálním ošetřením v dílně Jarmily Vítoslavské, která spolu s Bronislavou Millou figuríny do výstavy připravila a oblékla. Expozice ve Strážnici byla koncipována tak, aby se v průběhu dalších let mohla obměňovat a stávající krojové komplety mohly vystřídat také komplety z jiných regionů. V roce 2019 byla z těchto důvodů VMO vrácena větší část zápůjčky, díky čemuž mohlo v době od 22. 2. – 28. 4. 2019 veřejnosti představit pestrost hanáckých krojů na výstavě *Hanáci. Lidový oděv na Moravě* přímo v hanácké metropoli Olomouci. Po skončení prezentace se vše vrátilo do depozitáře. Ve strážnické expozici zůstaly jen figuríny Hanáka a Hanačky *Muž z Prostějovska* a *Svobodná dívka z Prostějovska*.

Velkou příležitostí k restaurování předmětů textilní povahy byla příprava zámecké expozice v Čechách pod Kosířem. Oproti předcházejícímu strážnickému projektu zaměřenému na lidové kroje byla tentokrát pozornost věnována městskému oděvu, který se také nachází v etnografické podsbírce. Ojedinělé a velmi luxusní jsou šaty z pozůstalosti Marie Palacké Riegrové (1833–1891) nesoucí značku *Rosenbaum/Prague*. Vedle šatů poprvé péče restaurátorky doznala také obuv. Boty *Adelaide* z krémového saténu, nazvané po manželce britského krále Viléma IV. Adelheide Sasko-Meiningenské, byly představeny v roce 1830.[6] Expozice na zámku v Čechách pod Kosířem se slavnostně otevírala v dubnu 2016. Soubor tohoto textilu byl rovněž prezentován na výstavě k 100. výročí úmrtí habsburského císaře Františka Josefa pod názvem *František Josef I. v Olomouci* (v termínu 25. 11. 2016 – 19. 2. 2017).

Kromě těchto vesměs výstavních a expozičních aktivit kurátorka s každoroční pravidelností iniciovala restaurování jednotlivých kusů lidového nábytku financované pouze z prostředků VMO. Mnohé zrestaurované sbírkové předměty byly v rámci různých nejen etnografických, ale také mezioborových výstavních počinů využity opakovaně, na různých místech regionu. Díky tomu je mohlo spatřit velké množství návštěvníků, kteří se, jak dokládají analýzy návštěvnosti, rádi do muzea za znovuoživenými historickými artefakty vrací. Po odchodu Veroniky Hrbáčkové do Muzea a galerie v Prostějově v polovině roku 2021 pokračuje v těchto aktivitách nová kurátorka etnografického fondu, historička umění Michaela Čadilová.

Celkem bylo v letech 2012–2021 zrestaurováno 74 předmětů národopisné povahy v celkové částce 1 553 068 Kč, z čehož dotace z programu ISO MK ČR byly čerpány čtyřikrát (v roce 2012, 2014, 2018, 2019) a činily celkem 289 000 Kč. Od roku 2022 bylo ve prospěch restaurování národopisného sbírkového materiálu investováno Vlastivědným muzeem v Olomouci dalších 77 000 Kč.

Přehled sbírkových předmětů restaurovaných v letech 2012–2023

Inv. č. sb. předmětu	sbírkový předmět	*Výstava, expozice* / investice	Rok restaurování	Cena / dotace
E 5174	truhla malovaná	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	28.000,-
E 5179	truhla malovaná	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	12.000,-
E 14.505	skříň barokní	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	56.000,-
E 14.563	stůl jasanový jednozásuvkový s trnoží	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	19.000,-
E 14.598	truhla malovaná	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	20.000,-
E 14.616	skříňka koutní	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	15.000,-
E 23.221 (př. č. 5/2019)	postel malovaná s „IHS“	*Od kolébky do hrobu*	2012	20.000,-
E 14.508	lavice s opěradlem	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	9.000,-
př. č. 397/81	stůl barokní, dubový, 1769	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	27.000,-
	kolébka jasanová s inkrustací	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	12.000,-
př. č. 402/66	Příbuzenstvo Kristovo, řezaný a polychromovaný reliéf	*Od kolébky do hrobu* / dotace ISO	2012/2013	74.100,- / 37.000,-
E 5072	Kristus Vítězný, dřevořezba	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	62.800,-
	Kristus na trojhranu, dřevořezba	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	85.600,-
	Panna Marie Čenstochovská se sv. Josefem a Barborou, oltář	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	72.500,-
st. č. 823	Sv. František z Assisi, oltář	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	23.100,-
	Sv. Jan Nepomucký, olejomalba	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	32.900,-
st. č. 363	Sv. Rosalie, olejomalba	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	22.300,-
E 21.909	Sv. Anna učitelka, dřevořezba	*Od kolébky do hrobu*	2013	14.500,-
E 21.910	Panna Marie Svatokopecká	*Od kolébky do hrobu*	2013	13.800,-
E 21.927	Pieta, dřevořezba		2013	8.000,-
E 23.082 – E 23.084 (př. č. 30/2013)	Poslední večeře Páně, Pieta, Sv. Anna Samotřetí, obrázky na plechu, 3 ks	*Od kolébky do hrobu*	2013	19.550,-
E 5886	čepec dětský bílé barvy, hedvábí, tylová krajka	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	5.200,-
E 5888	čepec dětský lososové barvy, hedvábný brokát, květ. vzor	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	4.450,-
E 5894	čepec dětský bílé barvy, hedvábí	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	5.100,-
E 5898	čepec dětský zelené barvy, hedvábný brokát, květ. vzor	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	4.780,-
př. č. 353/73/1	čepec dětský žluté barvy, brokát, květinový vzor	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	3.050,-
př. č. 282/75/10	čepec dětský modré barvy, brokát s mnohobarevným květinovým vzorem	*Od kolébky do hrobu*	2012/2013	3.250,-

Inv. č. sb. předmětu	sbírkový předmět	*Výstava, expozice* / investice	Rok restaurování	Cena / dotace
E 23.092	monstrance z kostela sv. Šimona a Judy, Špičky, 15. stol.	Výroba funkční kopie a její trvalé vystavení v kostele ve Špičkách / OÚ Špičky, farnost, soukromá osoba *Smlouva nová a věčná*	2014 2015	38.300,- (originál); 70.300,- (kopie)
E 22.880	košile obra Drásala	*Expozice Obra Drásala*	2014	8.400,-
E 22.881	vesta obra Drásala	*Hanácké Obr Drásal*	2014	9.000,-
E 22.882	kalhoty obra Drásala	*Hanácké Obr Drásal*	2014	6.800,-
E 23.105	kopie košile obra Drásala	*Hanácké Obr Drásal*	2014/2015	3.000,-
E 23.106	kopie vesty obra Drásala	*Hanácké Obr Drásal*	2014/2015	15.000,-
E 23.107	kopie kalhot obra Drásala	*Hanácké Obr Drásal*	2014/2015	12.000,-
E 14.506	skříň malovaná rozkládací	ISO, Olomoucký kraj	2014	55.000,-
E 22.941	dveře bývalé hanácké usedlosti čp. 158, Smržice	*Hanácké Obr Drásal* / ISO, Olomoucký kraj	2014	30.000,-
	kolébka z dub. a smrk. dřeva	*Národopis – hanácká světnice* Muzeum a galerie v Prostějově (od roku 2017)	2014/2015	11.370,-
E 5903	klobouk mužský hanácký „člun“	*Lidový oděv na Moravě* / NÚLK ve Strážnici	2015	13.000,-
E 21.797	kabátek mužský, Senička	*Lidový oděv na Moravě* / NÚLK	2015	13.000,-
př. č. 277/74	kabátek mužský, Holešovsko	*Lidový oděv na Moravě* / NÚLK	2015	11.000,-
E 6620	kabátek mužský, Loučany 1892	*Lidový oděv na Moravě* / NÚLK	2015	10.000,-
E 6605	vesta mužská, Loučany, 1892	*Lidový oděv na Moravě* / NÚLK	2015	6.000,-
E 6643	kabátek ženský „špenzr“	*Lidový oděv na Moravě* / NÚLK	2015	6.000,-
př. č. 169/71	šaty vínové, hedvábné, dvoudílný komplet	Zámecká expozice v Čechách pod Kosířem *František Josef I. v Olomouci*	2015/2016	12.000,-
E 23.230 (př. č. 6/2019)	šaty bleděmodré, hedvábné, kolem r. 1850	Zámecká expozice v Čechách pod Kosířem *František Josef I. v Olomouci*	2015/2016	9.000,-
př. č. 1524/70	šaty s tištěným květinovým vzorem, dvoudílný komplet	Zámecká expozice v Čechách pod Kosířem *František Josef I. v Olomouci*	2015/2016	10.600,-

Inv. č. sb. předmětu	sbírkový předmět	*Výstava, expozice* / investice	Rok restaurování	Cena / dotace
E 23.238 (př. č. 6/2019)	boty, dámské kotníčkové zv. Adelaide, bílé, hedvábné, 1830–1850	Zámecká expozice v Čechách pod Kosířem *František Josef I. v Olomouci*	2015/2016	8.000,-
E 23.234 (př. č. 6/2019)	kabelka hedvábná, květinová výšivka a paličkované krajky	Zámecká expozice v Čechách pod Kosířem	2015/2016	11.900,-
E 23.222 (př. č. 5/2019)	postel malovaná svatební	*Pocta paní Boženě Langové* OÚ Příkazy (2016–2017); *Národopis – hanácká světnice* Muzeum a galerie v Prostějově (od r. 2017)	2016	33.000,-
pomocný fond	hanácký svatební koláč, výzdoba	*František Josef I. v Olomouci* *Hanácké svatební koláč I.* *Hanácké svatební koláč II.* *A já bych se tak ráda vdávala* (Muzeum Františka Skopalíka, Záhlinice)	2016 2017 2018 2018	5.000,-
pomocný fond	krejčovská panna, zač. 20. st.		2016	8.000,-
E 5175	truhla malovaná, signováno F. Powolny, 1868		2016/2017	25.520,-
E 14.614	skříňka koutní		2016/2017	25.000,-
E 14.595	truhla malovaná, Mohelnice, 1841		2017/2018	29.230,-
	kolébka lidová malovaná, modrá se žlutými poli a květy		2017/2018	17.360,-
st. č. 23 (Vl. muzeum 115)	truhla malovaná s motivem očí, 1818		2018	44.718,-
E 5878	pantlék – hanácký čepec nevěsty	*Jízda králů na Hané*	2018	15.000,-
E 21.799	kabátek mužský soukenný s výšivkou, Hostýnské Záhoří	*Hanáci. Lidový oděv na Moravě*	2019	23.000,-
E 23.198	šaty Boženy Mrštíkové, 1904	ISO	2019	59.000,- / 41.000,-
E 21.931	beránek, dřevořezba	ISO	2019	114.540,- / 80.000,-
E 23.223 (př. č. 5/2019)	postel s mariogramem ve věnci		2019	40.000,-
E 23.228 (př. č. 5/2019)	truhla jilmová s „kostkami“	ISO	2020	43.600,- / 30.000,-

Inv. č. sb. předmětu	sbírkový předmět	*Výstava, expozice* / investice	Rok restaurování	Cena / dotace
E 23.235 – E 23.237, E 23.239 (př. č. 6/2019)	soubor zámeckého textilu (3 ks lícníček, dámské střevíce)	ISO	2020	85.000,- / 59.000,-
E 22.977 (př. č. 11/2011)	truhla s intarzií jelínků	Absolventská práce SOŠ umění a designu a VOŠ Brno	2020	3.000,-
	kolébka lidová	Absolventská práce SOŠ umění a designu a VOŠ Brno	2020	3.000,-
	2. kopie vesty obra Drásala	*Hanácké Obr Drásal*	2019/2020	12.000,-
	2. kopie košile obra Drásala	*Hanácké Obr Drásal*	2020/2021	8.000,-
	2. kopie kalhot obra Drásala	*Hanácké Obr Drásal*	2020/2021	15.000,-
st. č. 2231	truhla hanácká s košíky květin		2020/2021	26.000,-
b. č.	kojenecká košilka	*Dětský svět*	2022	15.000,-
E 5895	dětský čepeček	*Dětský svět*	2022	7.000,-
E 875	dětský čepeček	*Dětský svět*	2022	6.000,-
b. č.	dětský čepeček	*Dětský svět*	2022	5.000,-
E 7522	dětský čepeček	*Dětský svět*	2022	4.000,-
b. č.	truhla s intarzií (ptáčci)	Spolupráce se vzdělávací institucí	2022/2023	11.000,-
b. č.	truhla s intarzií (hvězdy)	Spolupráce se vzdělávací institucí	2022/2023	11.000,-
b. č.	obraz Bolestného Krista	Rámcová smlouva o spolupráci	2022/2023	18.000,-

Poznámky

1 Hrbáčková, V.: Národopisná expozice ve Vlastivědném muzeu v Olomouci – přání, ambice a realizace. K vývoji snah o otevření stálé národopisné expozice v Olomouci. *Střední Morava*, roč. 20, 2014, č. 37, s. 127–134.

2 *„Do sbírky hist. památek darovali: Vel. P. J. Sedláček, farář ve Špičkách, dřevěnou gotickou monstranci ze XIII. věku.“ Časopis Muzejního spolku olomouckého*, roč. 2, 1885, s. 52.

3 Hrbáčková, V. – Surma, R.: Monstrance ze Špiček, její restaurování, zhotovení faksimile a liturgicky funkční kopie. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2015, č. 310, s. 117–124.

4 Fotografie z této akce lze zhlédnout na webových stránkách obce Špičky. *Svatohubertská mše 8. listopadu 2015*, https://www.obec-spicky.eu/foto/rok-2015/svatohubertska-mse-8listopadu--2015-76cs.htmll, vyhledáno 28. 7. 2023.

5 Stěžejní část textilního materiálu pocházela ze sběrů Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci.

6 Z historie obuvi (6). Botky zvané perka, zlatohlávky a pemsky. *Svět textilu & obuvi*, listopad/prosinec 2020, s. 31–32, https://www.textil-obuv.cz/storage/files/STO%206-2020.pdf, vyhledáno 28. 7. 2023.

ZPRÁVY VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI
č. 326: 104–107, 2023

Dětský svět. Dítětem v 19. a 20. století
(Vlastivědné muzeum v Olomouci, sál sv. Kláry, 1. 12. 2022 – 31. 8. 2023)

Veronika Sovková – Andrea Jakubcová

Mezi stěžejní projekty Vlastivědného muzea v Olomouci pro rok 2023 patřila výstava *Dětský svět – dítětem v 19. a 20. století*, jejíž vernisáž proběhla již na sklonku roku 2022, a sice 1. 12. 2022. Od jejího slavnostního otevření za hojné účasti laické i odborné veřejnosti se těšila obrovskému zájmu publika z řad malých i velkých návštěvníků a jejich počtem se řadí k nejúspěšnějším projektům Vlastivědného muzea v Olomouci. Netrvalo však dlouho a během měsíce ledna došlo k jejímu nečekanému uzavření z důvodu praskající klenby v sále sv. Kláry. Situace se zpočátku jevila dramaticky a ve hře byla i varianta úplného zrušení. K tomu naštěstí nedošlo, k uzavření došlo na dobu 6 týdnů, ve kterých se podnikaly kroky na základě doporučení statiků, aby projekt mohl pokračovat a zároveň se zajistila bezpečnost návštěvníků i zaměstnanců. Za cenu určitých estetických úprav se ji podařilo zachránit a znovu zpřístupnit veřejnosti.

Při zrodu myšlenky na uspořádání výstavy týkající se problematiky dětství si byly kurátorky (Mgr. Veronika Sovková a Mgr. Andrea Jakubcová, DiS.) vědomy skutečnosti, že téma bude nutno jak chronologicky, tak tematicky jasně definovat. Chronologicky se týkalo 19. a 20. století, a to z mnoha důvodů. Tím důležitým byla skutečnost, že v muzejních sbírkách je právě pro toto období zastoupeno nejvíce sbírkových předmětů, které jsou vhodné k prezentování veřejnosti, navíc právě v tomto údobí jsou nejlépe vidět změny, ke kterým v rámci dětského období i jeho vnímání společností došlo. Výstava byla záměrně vedena až do 90. let 20. století, kdy nastal zlom v trávení volného času dětí, a to díky rozšiřování herní elektroniky do domácností.

Jak již bylo zmíněno, výstava byla jasně ohraničena nejen chronologicky, nýbrž i tematicky. Tato témata dostala jednoduchou strukturu dle životních cyklů: období před příchodem na svět, porod, péče o malé dítě, období vzdělávání, trávení volného času, dětský pokoj, dětské odívání a v neposlední řadě hry a hračky. Ve všech uvedených oblastech mohli návštěvníci vidět, k jak velkému vývoji během dvou set let došlo. Hned v úvodu věnovanému těhotenství a porodu prezentovaly tuto oblast faksimile diplomů absolventek babického vzdělávání. Porodní báby tvořily významnou součást příchodu dítěte na svět, v Olomouci sídlilo jedno z center (další bylo v Brně a v Praze), kde se babictví studovalo. Následovaly další výše zmíněné tematické celky s ukázkami velmi atraktivních sbírkových předmětů. Vedle poznání artefaktů samotných však měla výstava i ambice pomoci veřejnosti pochopit vnímání křehkosti dětství jako takového.

A právě uvědomění si těchto výrazných změn bylo hlavní poselství výstavního projektu. Návštěvníci tak mohli pochopit, jak rizikovou záležitostí „ještě relativně nedávno" býval porod. V jakých podmínkách se odehrával, jak ženy velmi často vzhledem k riziku sepisovaly před přivedením potomka na svět závěť. Jak obrovským problémem bylo, pokud matka

nemohla kojit či jaké nebezpečí představoval přechod z kojení na jinou stravu. Hygienické podmínky po celé 19. století bývaly naprosto nevyhovující, a tak při přechodu na pití zvířecího mléka nastávaly pro dítě až život ohrožující situace: se sterilizací se započalo až v 80. letech 19. století, mlékaři do něj často přidávali nebezpečné ingredience, aby mělo bělostnou barvu, často jej ředili vodou, o jejíž nezávadnosti rovněž nešlo hovořit. Podobně dlouho neexistovala ani bezpečná umělá náhrada mateřského mléka. Úroveň zdravotní péče odpovídala své době, v podstatě teprve docházelo ke zrození oboru pediatrie. Součtem všech rizikových faktorů se pak nelze divit skutečnosti, že čísla dětské úmrtnosti bývala závratná. Ještě na konci 18. století se věku deseti let nedožila ani polovina dětí, v první třetině 19. století dosahovala dětská úmrtnost v českých zemích více jak 30 %. Situace se začala lepšit v období první republiky, avšak uspokojivá situace to ještě zdaleka nebyla.

Dalším faktorem, který výstava prezentovala, byla skutečnost, jak krátké dětství dříve bývalo. Jak brzy tehdejším dětem končilo období her a bezstarostnosti, jak brzy byly nuceny se zapojovat do ekonomického chodu domácností. Jak těžko přistupovaly ke vzdělání, kdy i přes nařízenou povinnou školní docházku často do školy nechodívaly a tvrdě pracovaly. Zcela specifickou pak byla oblast trávení volného času, rovněž zde prezentovaná. Po dlouhou dobu se totiž dětem „volného času" vzhledem k zaúkolování na chodu domácností mnoho nedostávalo.

Pro mnohé návštěvníky byla překvapivá informace týkající se bezprostředního prostoru pro dítě. Samostatný dětský pokoj v rámci obydlí je totiž relativně novodobou záležitostí. Samozřejmě existovaly výjimky u nejvyšších společenských vrstev či u výjimečných architektonických počinů, avšak dětský pokoj se jako součást běžných bytů začal objevovat až v 60. letech 20. století, ve velkém se pak rozšířil až během masové bytové výstavby od 70. let téhož století. Často to bývala nejmenší místnost v bytě, o kterou se dělilo několik sourozenců.

Snad největšímu zájmu se těšil poslední tematický oddíl věnovaný samotným hračkám. Bylo zde k vidění celé jejich široké spektrum. Zdůrazněn byl i zvláštní fenomén českého hračkářství, a sice skutečnost, že často při jejich výrobě docházelo ke spolupráci s významnými výtvarnými umělci své doby. Ať už šlo o loutky „Alšovky" dle výtvarných předloh Mikoláše Alše, spolupráci se spolkem Artěl či o známé hračky z produkce podniku Fatra dle návrhů Libuše Niklové, ale i mnohé další. Návštěvníci si skutečnost, že hračky často vzešly z takovéto spolupráce, často uvědomili až při návštěvě výstavy. Vzhledem k nejmladším vystaveným předmětům z 90. let 20. století, si mnozí z nich také s nadšením zavzpomínali na hračky, dnes již exponáty, jim důvěrně známé z dětství.

Ačkoliv výstava nebyla prioritně určená dětem, bylo její součástí i několik interaktivních prvků. V oddíle věnovaném školnímu vzdělávání se tak na tabuli promítaly záběry ze školních tříd z různého období, v tematickém celku týkajícím se dětského oděvu a hraček se pak na plátno nad hlavami návštěvníků projektovaly záběry z běžného rodinného života získané ze skleněných negativů uložených ve sbírkách Vlastivědného muzea v Olomouci. Děti všech věkových kategorií a odvážní zástupci ze strany rodičů či prarodičů využívali možnost svezení se na skluzavce instalované uprostřed místnosti. Celou výstavu uzavíral speciální prostor určený k hrám. Nejenom nejmenší děti měly možnost poslechnout si zde audiopohádky ve stanu z 80. let 20. století, nabízející původní tvorbu od raných 40. let do 90. let 20. století. Také si zde mohly složit puzzle vytvořené dle předloh vystavených sbírkových předmětů či si zahrát některou ze společenských her. Zdaleka nejoblíbenějším prvkem, zejména mezi školou povinnými návštěvníky, pak byla možnost zahrát si

Z výstavy Dětský svět. Dítětem v 19. a 20. století. Foto: Pavel Rozsíval.

Plyšový medvěd, 30. léta 20. století, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsíval.

na dobové herní konzoli před obrazovkou tři hry, v posledním desetiletí minulého století velmi oblíbené, především legendární hru „Mário“.

Výstava probíhala v největším sále Vlastivědného muzea v Olomouci, v sále sv. Kláry. Poprvé v novodobé výstavní historii se tento prostor využil nejen do délky, nýbrž i do své výšky. Návštěvníci se tak pohybovali ve dvou výškových úrovních, navíc se jim z nich naskytly i netradiční pohledy na exponáty umístěné ve spodním podlaží. Autorem tohoto výtvarného konceptu byl externí spolupracovník, scénograf Honza Tomšů. Většina vystavených předmětů pocházela ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci, dále byly zapůjčeny exponáty z Muzea východních Čech v Hradci Králové, Východočeského muzea v Pardubicích, Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě, Městského muzea a galerie v Poličce – Centra Bohuslava Martinů v Poličce, Regionálního muzea a galerie v Jičíně – Muzea hry a ze soukromých sbírek. Na náročné instalaci se podíleli pracovníci několika oddělení Vlastivědného muzea v Olomouci, a sice vedle Historického ústavu i Útvar provozu a Produkční a návštěvnické oddělení.

Přehled publikační činnosti pracovníků Historického ústavu VMO v roce 2022

Odborné monografie, studie a články:

Čadilová, M.: Milostná soška sv. Anny s Ježíškem ze Staré Vody. In: Myšák, M. (ed.): *Piaristé na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc 2022, s. 113–114.

Hlubek, L.: Osídlení Šternberska v raném středověku. In: Papajík, D. a kol.: *Dějiny Šternberka*. Šternberk 2022, s. 60–69.

Dehnerová, H. – **Hlubek, L.:** Hrad Šternberk ve světle archeologických výzkumů. In: Papajík, D. a kol. (ed.): *Dějiny Šternberka*. Šternberk 2022, s. 606–615.

Hlava, M. – Kalábková, P. – Novák, J.– **Hlubek, L.**: *Archeologická krajina Uničovska v obrazech*. Brno 2022.

Hlubek, L.: Kolekce raně novověkých kachlů z areálu Kláštera Hradisko (okres Olomouc). *Archaeologia historica*, roč. 47, 2022, č. 1, s. 323–345.

Hlubek, L.: Středověký objekt v intravilánu obce Dolany (okr. Olomouc). *Časopis moravského muzea*, roč. 107, 2022, č. 1, s. 77–91.

Hlubek, L.: Kolekce středověké keramiky ze Ztracené ulice čo. 27 v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2022, č. 324, s. 64–79.

Hlubek, L.: Středověké archeologické nálezy z areálu Hradiska u Nové Hradečné (okr. Olomouc). *Střední Morava*, 2022, č. 52, s. 173–178.

Faltýnek, K. – **Hlubek, L.:** Kolekce archeologických nálezů z Doubravice (okr. Šumperk). *Archeologie Moravy a Slezska*, roč. 22, 2022, s. 82–94.

Hradil, F. – Somer, T.: Šternberský klášter augustiniánů kanovníků. In: Papajík, D. a kol.: *Dějiny Šternberka*. Šternberk 2022, s. 616–719.

Pracná, S.: *Mistři tradiční rukodělné výroby Olomouckého kraje*. Olomouc 2022.

Šrek, R.: Stavební rozvoj Karlovy Studánky ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století. Část III. *Časopis Slezského zemského muzea*, roč. 71, 2022, č. 1, s. 37–56.

Populárně naučné práce:

Jakubcová, A. – Sovková, V.: *Dětský svět. Dítětem v 19. a 20. století*. Olomouc 2022.

Informační články:

Hlubek, L.: Náměšť na Hané (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 63, 2022, č. 1, s. 153.
Hlubek, L.: Hnojice (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 63, 2022, č. 1, s. 166.
Hlubek, L.: Hnojice (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 63, 2022, č. 1, s. 186.
Hlubek, L.: Jívová (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 63, 2022, č. 1, s. 167–168.
Hlubek, L.: Lipina (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 63, 2022, č. 1, s. 168.
Hlubek, L.: Litovel (k. ú. Unčovice, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 63, 2022, č. 2, s. 160.
Hlubek, L.: Náměšť na Hané (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 63, 2022, č. 2, s. 165–166.

Hlubek, L.: Olomouc (k. ú. Klášter Hradisko, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 63, 2022, č. 2, s. 168–169.

Hlubek, L.: Výstava ke 200. výročí od narození MUDr. Jindřicha Wankla ve Vlastivědném muzeu v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2022, č. 324, s. 99–102.

Hradil, F.: Numismatika v Olomouci. 5. ročník letní školy. *Mince a bankovky*, 2022, č. 4, s. 39.

Hradil, F. – Militký, J. – Zaoral, R.: Medieval and modern coinages, Czech Republic – Slovak Republic. In: Alram, M. – Bodzek, J. – Bursche, A. (eds.): *Survey of Numismatic research 2014–2020,* Volume II. Warsaw – Krakow – Winterthur 2022, s. 845–861.

Jurková, K.: Regionální pracoviště pro tradiční lidovou kulturu při Vlastivědném muzeu v Olomouci – současná činnost a záměry do budoucna. In: Hnilicová, M. (ed.): *Lidová kultura na Hané. Sborník z XVI. konference o Hané*. Prostějov 2022, s. 61–64.

Pokyny pro autory příspěvků Zpráv VMO

Všechny práce jsou posuzovány po stránce formální i obsahové, redakce si vyhrazuje právo článek nesplňující kritéria uvedená v těchto pokynech vrátit autorovi k dopracování, nebo ho odmítnout.

Společenskovědní řada Zpráv VMO je obsahově členěna na rubriky:
- **STUDIE** – původní práce v rozsahu 10–20 normostran textu, max. 10 obrazových příloh, povinný poznámkový aparát, cizojazyčný (angličtina) abstrakt, klíčová slova a shrnutí;
- **ČLÁNKY / MATERIÁLY** – krátké příspěvky a práce v rozsahu do 10 normostran textu, max. 5 obrazových příloh, povinný poznámkový aparát a cizojazyčný (angličtina) abstrakt, klíčová slova a shrnutí;
- **ZPRÁVY / KRONIKA** – informativní příspěvky o výstavách, kulturních akcích, činnosti VMO apod., rozsah do 5 normostran textu, max. 2 obrazové přílohy.

Příspěvky zahrnuté do rubrik „Studie" a „Články / Materiály" jsou posuzovány odbornými recenzenty. Ke každému článku je požadována nezávislá recenze, na jejímž základě redakční rada rozhodne o přijetí, či odmítnutí studie. V případě rubriky „Studie" jsou požadovány recenze dvě. O výsledku je autor vyrozuměn písemně. České texty procházejí jazykovou korekturou. Redakce si vyhrazuje právo provádět drobné stylistické úpravy, eventuálně zkrátit rukopis, uzná-li to za vhodné (v případě zkrácení rukopisu bude vyžádán autorův souhlas).

Redakce přijímá příspěvky v češtině a v elektronické podobě ve formátu WORD, EXCEL. Zaslaný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci ve Zprávách VMO a musí být doplněn písemným prohlášením, že nebyl a nebude zadán k uveřejnění v jiném časopise. Přetisknutí takto uveřejněné části práce nebo použití obrázku v jiné publikaci lze jen s citací původu. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

Formální úprava textu

Články se přijímají jen v úplné podobě a musí obsahovat:
- **název článku** (v češtině, u příspěvků do rubrik „Studie" a „Články / Materiály" také v angličtině);
- **plná jména všech autorů, název jejich pracoviště a e-mailový kontakt**;
- **abstrakt článku** (v angličtině) – obsahově velmi stručný a výstižný text s vyjádřením hlavního tématu příspěvku;
- **klíčová slova** (v angličtině);
- **vlastní text článku** (v češtině);
- text neformátujte, nerozdělujte slova, nepodtrhávejte;
- odstavce ukončete klávesou ENTER;
- všechny zkratky použité v textu a poznámkách musí být vysvětleny, nejlépe při jejich prvním užití, např.: Vlastivědné muzeum v Olomouci (dále VMO), Zemský archiv v Opavě (dále ZAO);
- nepoužívejte zkratky v názvu práce a v resumé;

- **poznámky umísťujte výhradně na konec textového souboru, poznámky pod čarou jsou nežádoucí**;
- odkazy na poznámku uvádějte ve formě horního indexu bez závorky; vztahuje-li se poznámka pouze k danému slovu, umisťujte číselný odkaz hned za toto slovo[1], vztahuje-li se k větnému celku, umisťujte číselný odkaz za interpunkční znaménko;[2]
- odkazy na obrazovou přílohu do textu uvádějte v hranaté závorce, např. [obr. 2];
- **shrnutí článku** (v angličtině) – obsahově výstižné vyjádření hlavních myšlenek a závěrů v rozsahu do 15 řádků textu;
- **obrazové přílohy** (nepovinné) – dodávejte ve zvláštních označených souborech, ne vložené do článku, ve formátech *.jpg a *.tif v tiskové kvalitě 300 dpi;
- u všech obrázků uvádějte číslo odpovídající příslušné popisce;
- popisky obrazových příloh uvádějte na konci textového souboru;
- autor příspěvku je povinen zajistit si před publikováním fotografie případná autorská práva u jejího vlastníka a uvést celé jméno jejího autora.

Příklady citačního úzu časopisu

Monografie

1 Seifertová, H.: Georg Flegel. Praha 1991, s. 15–17.
2 Richter, V.: *Raněstředověká Olomouc*. Praha 1959, s. 142–147, 167. – Homolka, J. a kol.: *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*. Praha 1985.

Články v periodikách

3 Fiala, J. – Mlčák, L.: Neznámé plány staré jezuitské koleje, školní budovy a kostela Panny Marie v Olomouci. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, 2006, č. 292, s. 3–28.
4 Špičák, J.: Olomouc 1938–1945 – pohraniční město. Střední Morava, roč. 6, 2000, č. 10, s. 81–87.
5 K v.: Krásný dar Klubu přátel umění. Moravský večerník, roč. 16, 1937, č. 275, 26. 10., s. 2. – Röder, J.: Das Olmützer Stadtwappen. *Amtsblatt der Hauptstadt Olmütz*, Jg. 1, 1939, Folge 4, 20. 6., s. 1–3.

Články ve sbornících a jiných neperiodických publikacích

6 Fifková, R.: Historické aleje jako zárodky olomouckých městských parků. In: Kubeša, P. (ed.): *Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí. Sborník přednášek z odborného semináře konaného ve dnech 17. a 18. září 2007 v Olomouci*. Olomouc 2007, s. 21–29.
7 Pavlíček, M.: Sochaři a sochařství baroka v Olomouci. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura Moravy let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 119–137.

Edice vydaných pramenů

8 Tanner, M.: *Hora olivetská*. Ed. Malura, J. Brno 2001.
9 Krobotová, M. – Spáčilová, L. – Spáčil, V. (eds.): *Charakteristische Beyträge zur Kenntniss der Hauptstadt und Gränzfestung Olmütz von Johann Alexius Eckberger / Příspěvky k charakteristice a poznání hlavního města a pohraniční pevnosti Olomouce od Jana Alexia Eckbergera*. Olomouc 1998.

Katalogová hesla

10 LM [Leoš Mlčák]: Adorace Nejsvětější Svátosti oltářní. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 329, č. kat. 190.

Diplomové, závěrečné a jiné nepublikované práce

11 Fifková, R.: *Přínos historika k rekonstrukci historických zahrad a parků – model Šumperska* (rigorózní práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2000, s. 36–42.

Nevydané prameny

12 Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Zlomky registratur 1426–1786 (1890), karton č. 25, inv. č. 673.

Citace internetových zdrojů

13 Kolář, B.: Unie výtvarných umělců Olomoucka. *Radniční listy*, 2003, č. 11, http://www. uvuo.eu/historie_soubory/kolar_ uvuo.htm, vyhledáno 30. 3. 2010.

14 Poledňák, I.: Helfert Vladimír. *Český hudební slovník osob a institucí*, http://www.ceskyhudebnislovnik.cz/slovnik/index.php?option=com_mdictionary&action=record_detail&id=3343, vyhledáno 30. 4. 2010.

Opakovaná citace

Práce citovaná v textu vícekrát se v poznámkách uvede odkazem na autora a poznámku, v níž je zmíněna poprvé (je-li citováno více prací téhož autora, uvede se pro rozlišení také její zkrácený název).

15 Richter, V. (pozn. 2), s. 55.

16 Fifková, R.: *Historické aleje* (pozn. 6), s. 22, 27.

V téže nebo následující poznámce, není-li mezi nimi vložen jiný titul, užíváme pro opakovanou citaci stejné práce odkaz „tamtéž".

17 Tamtéž, s. 25.

V téže nebo následující poznámce, není-li mezi nimi vložena práce jiného autora, užíváme pro opakovanou citaci stejného autora odkaz „týž", „táž" atd.

Popisky k obrázkům

Obr. 1. Josef Ignác Sadler, Svaté příbuzenstvo (detail), 1754, olej, měděný plech, Moravská galerie v Brně. Foto: archiv autora.

Obr. 2. František Ondřej Hirnle, model náhrobku biskupa Maxmiliána z Hamiltonu, před 1773, dřevo, vosk, zlacení, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsíval.

Obr. 3. Olomouc, kostel sv. Michala, 1676–1707, pohled do hlavní lodi. Reprofoto: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): Olomoucké baroko. Výtvarná kultura Moravy let 1620–1780. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 36, obr. 12.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, ročník 2023, číslo 326
Periodický tisk územního samosprávného celku Olomoucký kraj

Redakční rada / Editorial Board
Mgr. Magda Bábková Hrochová (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
RNDr. Alois Čelechovský, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)
doc. Mgr. Ondřej Jakubec, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci, Masarykova univerzita v Brně)
Mgr. Andrea Jakubcová (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
RNDr. Vladimíra Jašková (Muzeum a galerie v Prostějově)
doc. Mgr. Antonín Kalous, M.A., Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
prof. PhDr. Alena Křížová, Ph.D. (Masarykova univerzita v Brně)
Mgr. Beata Matysioková, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
Ing. Pavel Novotný
prof. RNDr. Aloisie Poulíčková, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)
Mgr. Jakub Ráliš (vedoucí redaktor, Vlastivědné muzeum v Olomouci)
PhDr. Pavel Šlézar, Ph.D. (Národní památkový ústav, ú. o. p. v Olomouci)
Mgr. Robert Šrek (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
RNDr. Jana Tkáčiková (Muzeum Beskyd Frýdek-Místek)

Odpovědní redaktoři / Executive Editors
Mgr. Robert Šrek, srek@vmo.cz, tel. 585 515 153 (společenské vědy)
Mgr. Magda Bábková Hrochová, maghroch@centrum.cz, tel. 739 991 799 (přírodní vědy)

Adresa redakce / Contact Address
Vlastivědné muzeum v Olomouci, nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc, Česká republika
tel.: +420 585 515 111; fax: +420 585 222 743

Tisk / Print
Vydavatelství Univerzity Palackého

Vydává / Published by
Vlastivědné muzeum v Olomouci, nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc; IČ 100 609

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci vycházejí dvakrát ročně.
Číslo 326/2023 vyšlo v prosinci 2023 nákladem 100 ks.
Uzávěrka příspěvků je každoročně 30. května.

ev. č. MK ČR E 19080

© Vlastivědné muzeum v Olomouci 2023
www.vmo.cz

ISBN 978-80-88384-13-7
ISSN 1212-1134

Vlastivědné muzeum v Olomouci